Ivan Mužić – Stanko Rac

DANTEOVA VJERA

Izdavač:
Matica hrvatska
Ogranak Imotski

Za izdavača:
Milan Glibota

Tehnički urednik:
Karmen Vuletić

Lektor:
Mario Blagaić

Tisak:
Dalmacija papir – Split

Slika na prednjoj korici:
Domenico Michelino, *Dante i Božanstvena Komedija* (Firenze, Katedrala).

Slika na zadnjoj korici:
Kapela u kojoj je pokopan Dante (Ravenna, oko 1463. godine).

Autor crteža u knjizi: John Flaxman (1755.-1826.)

CIP-Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU

UDK 821.131.1.09 Alighieri, D.

MUŽIĆ, Ivan, povjesničar
Danteova vjera / Ivan Mužić, Stanko Rac. - Imotski : Matica hrvatska, Ogranak, 2018.

Bibliografija.

ISBN 978-953-7692-52-0

1. Rac, Stanko
I. Alighieri, Dante -- Teološki pogledi

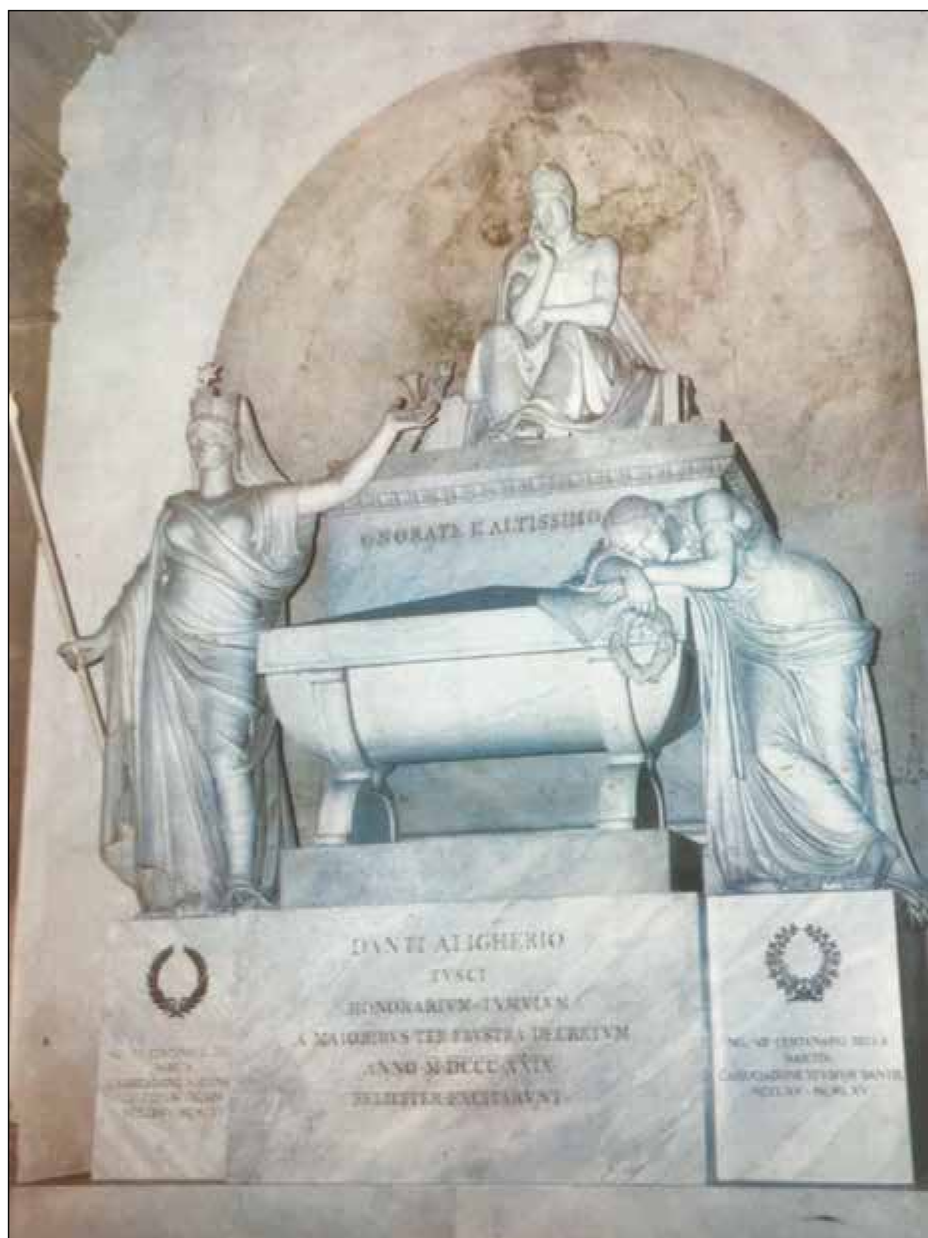
170301087

Ivan Mužić – Stanko Rac

Danteova vjera

Matica hrvatska
Ogranak Imotski

Split
2018.

ONORATE L'ALTISSIMO
DANTI ALIGHERIO
TVSCI
HONORARIVM TVMVLVM
A MAIORIBVS TER FRVSTRA DECRETVM
ANNO MDCCCXXIX
FELICITER EXCITARVNT

Sandro Botticelli
Beatrice i Dante

SVETOPISAMSKA VJERA DANTEOVE *BOŽANSTVENE KOMEDIJE*

I.
DANTEOVA VIZIJA STVARANJA ZEMLJE, VREMENA I ČOVJEKA

1.

Giovanni Boccaccio opisuje Dantea (1265. – 1321.) kao osobu koja je za života stekla mnoga znanja. „Već je u svom zavičaju cijelo svoje dječačko doba posvetio neprekidnom učenju lijepih umjetnosti i u njima stekao čudesno znanje… U tom je nastojanju vrlo dobro proučio Vergilija, Horacija, Ovidija, Stacija i sve druge čuvene pjesnike… Dijeleći vrijeme kako treba, nastojao je dugotrajnim radom i naporom proučiti historiju sam, a filozofiju s različitim učiteljima… A da se ne bi desilo, da ne prouči ma samo i jednu granu filozofije, zadubi se oštrim umom u silne dubine teologije. Učinak ne zaosta daleko za namjerom, jer je, ne obazirući se ni na vrućinu ni na studen, ni na bdjenje ni na post ni na bilo koje druge tjelesne neugodnosti, ustrajnim proučavanjem postigao to, da je spoznao o bitnosti Božjoj i drugim odjelitim intelektima sve ono, što ljudski um ovdje može da obuhvati. I kako je u različito doba raznovrsne znanosti upoznao proučavajući ih, tako ih je mnogostrukim učenjem s raznolikim učiteljima shvatio… I s pravom je stekao najviše naslove tolikih i takvih nauka, pa su ga zato, dok je živio, neki uvijek nazivali 'pjesnikom', drugi 'filozofom', a mnogi 'teologom'."[1]

---

[1] Giovani Boccaccio*, Život Danteov*. Zora, Zagreb, 1951, str. 12-14. G. Boccaccio je bio prvi koji je započeo javna tumačenja Danteova dje-

Dante se u *Božanstvenoj komediji* doživljava kao središnji zemaljski lik, a tako se mogao osjećati i u životu. On je neko vrijeme sa svojim pristašama sudjelovao u upravljanju gradom Firenzom. „Budući da je sa strane onih, koji su bili udaljeni sa uprave, bio pozvan, uz pomoć pape Bonifacija VIII., brat ili rođak Filipa, u to vrijeme kralja Francuske, koji se zvao Karlo, da uredi prilike u našemu gradu, sve vođe stranke, kojoj je pripadao Dante, sastaše se na savjetovanje da raspravljaju o tom događaju, koji je u to vrijeme bio u Rimu, i da ti poslanici navedu rečenoga papu ili na to da treba da se usprotivi dolasku gore navedenoga Karla, ili pak da ga pozove, ali u sporazumu sa strankom, koja je bila na vlasti. I kad je došlo do vijećanja, tko će biti vođa toga poslanstva, svi rekoše neka to bude Dante. Pošto je neko vrijeme razmišljao, reče Dante na taj zahtjev: - Ako je pođem, tko će ostati? Ako ja ostanem, tko će ići? – kao da je on jedini među svima, koji vrijedi i po kome svi drugi vrijede. Ove su riječi čuli i shvatili…“[2]

U *Božanstvenoj komediji* može se osjetiti da se Dante smatrao savršeno pravovjernim kršćaninom[3] i da zato on može suditi svoje bližnje i – nebližnje. „Nije se žacao, da u Pakao baci i mnoge kra-

---

la predavanjima 23. listopada 1373. u Crkvi sv. Stjepana /kasnije Bl. Djevice Marije/ u Firenzi. G. Boccaccio je, smatra se, Danteovu djelu *Commedia* dodao naslov *divina* /božanstvena/.

2 G. Boccaccio*, Život Danteov*. Nav. dj., str. 58.

3 Do početka XX. stoljeća smatralo se da je Dante autor i djela: „*Izpovied Vjere*, u tercinam, /koje/ sadrži parafrazu Vjerovanja ili Simbola apostolskog, Sedam Svetotajstva ili Sakramenata, Deset Zapoviedi Božjih, Sedam Grjeha Poglavitih, Otčenaša i Zdrave Marije.“ (Alighieri Dante, *Divna gluma*. Preveo i protumačio F. /Franjo/ T. /Tica Uccelini/. Biskupsko sjemenište “Lavovi”, Kotor, 1910, str. 22-23.) Prevladalo je mišljenje da *Ispovjed vjere* nije Danteovo djelo. (http://www.treccani.it/enciclopedia/credo-%28Enciclopedia-Dantesca%29/)

ljeve i careve, i biskupe i pape. Konačno, izgleda nam neuvjerljivo, da se u Paklu nalaze i svi filozofi i mislioci Starog vijeka zato, što nisu bili kršteni, između ostalih i 'učitelj onih koji znaju' ('il maestro di color che sanno') Aristotel, koga je kršćanska filozofija smatrala svojim. Neumoljivi sudac Dante je sudio svakoga, s kojim se nije slagao…".[4]

Dante je djelo pisao pučkim jezikom da bude svima dostupno, ali je znao da je čovjek mase osoba ograničena razuma i da teško shvaća metafizičku stvarnost, pa takvima savjetuje da prestanu čitati *Raj*:

> *„O vi, koji, željni slušati, ploviste u malenoj barci za mojom lađom, što pjevajući brodi, vratite se, da opet vidite obale vaše! Ne izlazite na pučinu jer biste možda, izgubivši mene s vida, posve zalutali. Vodom, kojom sam udario, još nitko brodio nije."* (*Raj*, II, 1-7.)[5]

Izidor Kršnjavi tumači ovo Danteovo shvaćanje: „Tko u ovomu životu ne osjeća potrebu, da svoj um usavrši; tko nijeti u sebi samo 'sveti egoizam' pa jedino sama sebe ljubi; tko drži, da čovjek umi-

---

4 Bogdan Radica, *Dante (1265-1965).* Hrvatska Revija /Buenos Aires/, god. XV, 1965, sv. 3/59/, str. 180.

5 Alighieri Dante, *Božanstvena Komedija*. Treći dio *Raj*. Preveo i protumačio dr. Izidor Kršnjavi. Urešeno sa 17 slika Mirka Račkoga. Naklada 'Tipografije', Zagreb 1939, str. 15. Od hrvatskih prijevoda *Božanstvene komedije* posebno je vrijedno izdanje koje je priredio Izidor Kršnjavi s obrazloženjem: „Preveo sam Danteovu 'svetu pjesmu' u prozi. Ljepota njegovih stihova ne da se oponašati ni u jednom jeziku, stalo mi je poglavito do toga, da što vjernije prikažem pjesnikove misli." (Antun Nizeteo, *Dante i Hrvati.* Hrvatska Revija /Buenos Aires/, god. XV, 1965, sv. 3/59/, str. 201.) I. Kršnjavi /1845.–1927./ desetljećima je detaljno proučavao *Božanstvenu komediju* i njegov prijevod u prozi s uzornim uvodnim komentarima pomaže čitatelju da Danteovu viziju doživi kao istinsku metafizičku stvarnost.

re jednako kao i životinje: taj neka ne čita treći dio *Božanstvene Komedije*.“[6]

2.

„U svezi s teološkom naukom nastala je Danteova poetična teorija o sastavu svemira, zamišljena na osnovu Ptolomejeve i sredovječne astronomije i astrologije; nastala je njegova teorija o utjecaju nebeskih tjelesa na našu zemlju, o odnošajima, što postoje među njom i t. zv. nebesima. Po ovoj nauci ima devet nebesa: zemaljski je krug u središtu svemira, oko njega se okreću redom sva nebesa u formi koncentričnih krugova: najprije najuže nebo, pa redom ostala nebesa sve veća i veća. Donjih sedam nebesa pripada sedmorici planeta, u koje se broje mjesec i sunce; osmo je nebo zvijezdâ stajačicâ, deveto je prvo pomično nebo (*il primo mobile*), zvano još prozirno, nevidljivo, kristalno nebo; zadnje je deseto, nepomično (*il cielo immobile, empireo*), nebo čiste svjetlosti, sjedište Višnjega Božanstva i blaženih anđela. Deveto se nebo prepoznaje samo po njegovu gibanju. Ovo gibanje nastaje odatle, što se svaka njegova čest želi približiti nepomičnom nebu, t. j. prijestolju Božjemu, i tako se od te žudnje i ljubavi okreće cijelo to nebo od istoka prema zapadu prevaljujući taj put u nešto manje od 24 sata. Gibanje devetoga neba prenosi se na niže, susljedno nebo, od ovoga dalje na ostala, i tako se vrte sva nebesa u okrugu, rasvijetljena svjetlošću, koja im sjaje također posredno, jednomu preko drugoga izvirući od Božjega prijestolja. Sva su nebesa upravljana dobrotom anđeoskih bića, viših nekih božanstva, od kojih svako kao namjesnik Božji upravlja jednim od tih nebesa i gleda uvijek k prijestolju Gospodnjemu, od kojega prima dobrotu i zraku Božje milosti za sebi podložno carstvo. Tako je naša zemlja, stojeći u središtu, pod utjecajem

---

6 I. Kršnjavi, *Predgovor*. „Zagreb, 22. travnja 1915.“ U: Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 5.

toga sveopćega gibanja, te svjetlosti i te milosti Božje, koju prosiplje s rajskih visina Božje daleko carstvo. Njezini stvorovi prema svome nagnuću i pokretima svoje volje podvrgnuti su više ili manje ovoj ili onoj moći tih nebeskih krugova… Od tri dijela, prozvana Cantiche (pjesni) sastoji se 'Komedija'; svaka kantika broji 33 pjevanja, a sve skupa s prvim pjevanjem, koje je predgovor ostalima, iznose ravno 100 pjevanja. Broj stihova u svakoj je približno jednak, svaka svršava istom riječju: stelle (zvijezde). Stihovi su složeni u kitice od tri stiha (terzine) s teškim zapletom trostruke rime."[7]

Dante opisuje nastanak svoje božanstvene vizije ovako:

„Slava Onoga, koji sve pokreće, proniče sav svemir te sja negdje više, negdje manje. Na nebu, koje obuhvata najviše njegova sjaja, bijah ja, i vidjeh stvari, koje niti može niti zna opisati, tko se odanle odozgor vrati; jer naš um, kad se približi svrsi težnje svoje (Bogu), tako duboko zaroni, da ga pamćenje ne može slijediti. Ipak će sada biti predmetom pjevanja moga, koliko sam pohraniti mogao blaga (uspomena) svetoga carstva u mojoj pameti." (*Raj*, I, 1-12.)[8]

Po Danteu nastanak njegove vizije datira se oko 6500 godina poslije postanka nebesa, zemlje i čovjeka.

„ 'per una selva oscura
Chè la diritta via era smarrita'

jest prediduća noć velikomu petku, biva, noć od 24. na 25. ožujka; čas, u kojemu dovršava, jest osmi dan Uskrsa; tako da sav čin traje deset dana. Ovaj 25. ožujka 1300. (obični stil *a Nativitate*), kojega se jutra Dante, izišav iz šume, nalazi pred podnožjem brda,

---

7 Vinko Lozovina, *Povijest talijanske književnosti. Starije doba (500 – 1600).* Tiskara Hrv. Katol. tiskovnog društva. Zagreb, 1909, str. 154-155, 176.

8 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 10.

jest prvi dan novoga stoljeća, biva, god. 1301., računajući godine *ab Incarnatione*, kao što su to običavali neki stari, a među njima i Firentinci. Svuda prije i poslie XIV. stoljeća, nije započimala godina sa mjesecom siečnjom. U Italiji je započimala s danom 25. ožujka '*ab Incarnatione Christi*'; u Soriji /Siriji/ sa Tisrinom, koji se sudara s našim listopadom, te je započimala tri mjeseca prije od našega siečnja. Da je Dante računao godine '*ab Incarnatione*' to on sam izriekom kaže u riečima, koje mu je upravio Cacciaguida, kada mu je kazivao o svojoj obitelji i o drevnoj Firenci:

'... Da quel dì che fu detto Ave
al parto in che mia madre, ch' è or santa,
s' alleviò di me ond'era grave,
al suo Leon cinquecento cinquanta
e trenta fiate venne questo fuoco
a rinfiammarsi sotto la sua pianta'." (*Parad*. XVI, 34-40.)[9]

3.

Bog je Danteu svemoguć i stvara sve ni iz čega.

„Prva i neizreciva Snaga (Bog Otac) gledajući u Svoga Sina (Beskrajnu Mudrost) onom ljubavi (Duhom Svetim), koja vječ-

---

9 Ivan Andrović, *Studije o „Božanstvenoj Komediji"*. Ciena 1 kruna. I. dio. D. Tuzla. Tisak i naklada N. Pissenbergera i J. Schnürmachera kom. družtva. 1902., str. 27-28. Cacciaguida se rodio 1091. godine. Dante kao Firentinac računa od Navještenja Djevice Marije /„da quel di che fu detto Ave"/ 25 ožujka da se kretanje marsa ispunja /„in un anno persiano"/ u 10 mjeseci i 22 dana, dakle u 687 dana, što znači da je proteklo 1091 godina. (Alighieri Dante, *La Divina Commedia*. „Testo critico della Societa Dantesca Italiana /ediz. Hoepli/." Bietti, Milano, 1965, str. 539. Usporedi i: Ernesto Bignami, *La Divina Commedia*. „Schemi, analisi e commento critico dei singoli canti." III – *Paradiso*. 'Testo integrale'. Edizioni Bignami, Milano, 1979, str. 168.)

no iz jednoga i drugoga proizlazi, stvori sve, što se kreće u duhu (nevidljivo) i prostoru (vidljivo), takovim redom, da onaj, koji to motri, ne može a da ne uživa Nju (t. j. dobrotu i ljepotu Božju).“ (*Raj*, X, 1.– 6.) [10]

Dante zna da izvan Boga nema istine.

„Vidim dobro, da se naš um nikad ne zasiti, ako ga ne rasvijetli Istina (Bog), izvan koje nema nikakove istine. On (naš um) počivao u njoj (u Istini), kao divljač u svom logu, tek što ju shvati; a shvatiti ju može; da ne bi mogao, sve bi naše želje (za istinom) bile uzaludne. Zato podno (korijena) istine izbija sumnja, kao izdanak; a narav je (naša takova), da nas tjera k vrhu od brijega do brijega.“ (*Raj*, IV, 124-132.) [11]

Danteov Svevišnji stvorio je nebesa, zemlju i čovjeka, a zemlju je postavio u središte svemira u obliku okrugle,[12] nepokretne i ravne ploče.[13]

Dante je računao vrijeme - od stvaranja prema *Knjizi Postanka* do nastanka svoje vizije - u smislu da biblijski pojam „dan“ (he-

10 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 52-53.

11 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 25.

12 *Sveto pismo* opisuje zemlju kao „krug zemaljski“. Usporedi: *Psalmi* (Ps 9, 8-9; Ps 77, 19; Ps 89, 12; Ps 93, 1); *Knjiga Sirahova* (Sir 43, 2-3); *Izaija* (Iz 18, 3); *Jeremija* (Jer 10, 12; 51, 15); *Nahum* (Na 1, 5).

13 „Sunce izlazi, sunce zalazi i onda hiti svojem mjestu odakle izlazi. (6) Vjetar puše na jug i okreće se na sjever, kovitla sad ovamo sad onamo i vraća se u novom vrtlogu. (7) Sve rijeke teku u more i more se ne prepunja; odakle teku rijeke, onamo se vraćaju da ponovo počnu svoj tok.“ /*Prop* 1, 5-7./ (*Jeruzalemska Biblija : Stari i Novi zavjet.* Uredili Adalbert Rebić, Jerko Fućak, Bonaventura Duda. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, str. 915.)

brejski „yom“) označuje dvadeset i četiri sata.[14] Dante razmišlja u savršenom skladu sa *Starim zavjetom*. Gospodin Bog se u *Psalmima* hvali i ovako: „Jer je tisuću godina u očima tvojim k'o jučerašnji dan koji je minuo i kao straža noćna.“ (Ps 90, 4).[15] Očito je da se ovim navodom želi samo očitovati svemogućnost Boga, koji nije ograničen vremenom i prostorom. Dio *Starog zavjeta* je *Knjiga Izlaska* u kojoj se nedvojbeno potvrđuje da se biblijski dani Božjeg stvaranja shvaćaju isključivo u smislu dvadesetčetverosatnog vremena. „(8) Sjeti se da svetkuješ dan subotni. (9) Šest dana radi i obavljaj sav svoj posao. (10) A sedmoga je dana subota, počinak posvećen Jahvi, Bogu tvojemu. Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja tvoja, ni živina tvoja, niti došljak koji se nađe unutar tvojih vrata. (11) Ta i Jahve je šest dana stvarao nebo, zemlju i more i sve što je u njima, a sedmoga je dana počinuo. Stoga je Jahve blagoslovio i posvetio dan subotni.“ (*Izl* 20, 8-11.)[16] I drugi biblijski spomeni riječi „dan“ odnose se na konkretno vrijeme od 24 sata.[17]

---

[14] Po hebrejskom tumačenju *Biblije* potop je nastao 1656 godina poslije stvaranja svijeta i onda se računajući prema drugim biblijskim podatcima, zaključuje da je od stvaranja do Isusova rođenja proteklo 4184 godina. Po drugom izračunu, koje se također poziva na *Bibliju,* proteklo je 4128 godina od stvaranja svijeta do Kristova porođenja. (Usporedi: Jürgen Werlitz, *Das Geheimnis der heiligen Zahlen Ein Schlüssel zu den Rätseln der Bibel.* Pattloch Verlag, München, 2000, str. 103.)

[15] *Jeruzalemska Biblija.* Nav. dj., str. 795.

[16] *Jeruzalemska Biblija.* Nav. dj., str. 88.

[17] Usporedi i: *Ps* (50, 15) „I zazovi me u dan tjeskobe: oslobodit ću te, a ti ćeš me slaviti.” (*Ps* 50, 15); „U sretan dan uživaj sreću, a u zao dan razmišljaj: Bog je stvorio jedno kao i drugo da čovjek ne otkrije ništa od svoje budućnosti.“ (*Prop* 7, 14); „Ohol pogled bit će skršen i bahatost ljudska ponižena. Jahve će se uzvisiti, on jedini – u dan onaj. (12) Da, bit će to dan Jahve nad Vojskama, protiv svih oholih i baha-

U Katoličkoj crkvi se, od njezinih početaka pa sve do 30. lipnja 1909. godine, tumačilo *Knjigu Postanka* u smislu da riječ „dan“ znači dvadesetčetverosatno vrijeme.[18]

Dante je, kao vrhunski poznavatelj znanosti svoga vremena, spoznao smisao biblijskih knjiga pa tako zaključuje da je Jeronimovo mišljenje kako su anđeoski zborovi stvoreni prije svijeta protivno *Svetome pismu*:

„Jeronim vam (doduše) napisa, da su anđeli bili stvoreni mnogo i mnogo stoljeća prije negoli je ostali svijet bio stvoren;

---

tih, protiv sviju što se uzvisiše, da ih obori;“ (*Iz* 2, 11); „Oholost ljudska skršit će se i bahatost ljudska poniziti. Jahve će se uzvisiti, on jedini - u dan onaj,“ (*Iz* 2, 17); „I sedam će se žena jagmiti za jednoga čovjeka - u dan onaj:“ (*Iz* 4, 1-2). (*Jeruzalemska Biblija.* Nav. dj., str. 748, 920, 1073-1074.)

18 Mogućnost drukčijeg tumačenja u Katoličkoj crkvi nastala je odlukom njezine *Biblijske komisije* od 30. lipnja 1909. godine: „Dopušteno je ime ‘dan’ upotrijebiti i za veći vremenski razmak nego su 24 sata.“ (Stjepan Bakšić, *Bog Stvoritelj*. Sv. 1: *Stvaranje tvarnog i duhovnog svijeta*. Tipografija, Zagreb, 1946, str. 219-220.) „Prema tome, smijemo zaključiti da je pitanje o podrijetlu čovjeka, s obzirom na njegovo tijelo, još uvijek u katoličkoj teologiji otvoreno. Dana je sloboda katoličkim teolozima da zastupaju evoluciju u izvjesnom smislu kao vjerojatnu tezu. Ista je takva sloboda dana i svim vjernicima. Dužnost je znanosti da nam o pitanju postanka čovjekova tijela u budućnosti pruži točnije i sigurnije podatke.“ (Adalbert Rebić, *Stvaranje svijeta i čovjeka*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, str. 134.) Silvano Borruso zaključuje, s A. N. Fieldom: “Kriteriji dokaza moderne evolucionističke znanosti najniža su točka intelektualne degeneracije modernog čovjeka u zadnjih 2000 godina. Sve je opozvana pretpostavka i lakovjernost bez granica, bez drugoga cilja nego da se stigne, milom ili silom, do najizopačenijeg nazora o podrijetlu čovjeka koji je ljudski mozak ikada mogao smisliti.” (Silvano Borruso, *Scijentistička etika.* Marulić, broj 1 za 2008, str. 121.)

no ova istina (koju ti navješćujem) napisana je na mnogo stranica od pisaca Duha Svetoga, i ti ćeš ju spoznati, ako pozorno prigledaš (Svete Knjige); pa i sam razum to donekle uviđa, jer ne bi dopustio, da (anđeli) pokretači (nebeskih sfera) budu tako dugo bez svoga savršenstva (actus bez djelovanja).“ (*Raj*, XXIX, 37-45.)[19]

Biblijski opisi su nedvojbeno geocentrični[20] i oni su nadahnuli i Danteovu viziju zemlje u svemiru.

„Možda šest tisuća milja daleko odavle (u Italiji) zažari se šesti sat (podne), a ovaj svijet (zemlja) spušta svoju sjenu malo ne na ravni ležaj (t. j. vodoravno), kad sredina neba, što je za nas najdublje, počinje izgledati tako, da se nekojih zvijezda prikaza gubi ovomu zemaljskom tlu i kako presjajna služavka sunca (zora) više napreduje, tako se zatvara nebo od zvijezde do zvijezde sve do najljepše, na drugačije; po malo, po malo, mojim očima utrne (anđeosko) slavlje, koje vječno igra oko Točke, što me svlada, (a) činilo se kao da je obuhvaćena od onoga, što ona obuhvata, radi čega me to, što ništa ne vidjeh, i ljubav prisili, da okrenem oči k Beatriči.“ (*Raj*, XXX, 1- 15.) [21]

Nedvojbeno je iz tih Danteovih stihova njegovo shvaćanje zemlje kao ravne ploče koju sunce, po njegovu mišljenju, obilazi.[22]

---

19 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 137.

20 Rabbino Louis Jacobs /“Professore incaricato di Talmud, Leo Baeck College, Londra“/, *Cosmologia ebraica*. U knjizi: *Antiche Cosmologie* u redakciji: Carmen Blacker i Michael Loewe. Ubaldini Editore, Roma, 1978, str. 54.

21 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 142.

22 „Zemljina sjena stalno pada u ravninu vrtnje oko sunca (ekliptiku). Međutim, D. je valjda smatrao da Sunce obilazi oko Zemlje i da joj nadilazi polove, pa bi u tom slučaju njezina sjena pala u ravninu ekvatora samo u zoru i u sumrak.“ (Dante Alighieri, *Djela.* Knjiga druga.

Dante je zemlju zamišljao nepomičnom u središtu svemira i jedino nastanjenu ljudskim rodom.[23]

„Najveći sluga prirode (Sunce), što u cio svemir utiskuje snagu neba te nam svojim svijetlom mjeri vrijeme, kretao se s onim dijelom (neba), koji sam gore spomenuo (t. j. sa zvjezdovljem Ovna) po zavojitim putovima, gdje se sve ranije prikazuje nama, stanovnicima sjeverne polutke (od 21. ožujka do 21. lipnja). A ja bijah s njime (sa suncem), ali ne opazih ja da ulazim (dok nisam stigao), ako ne utoliko, ukoliko čovjek opaža misao prije nego će doći (t. j. kao što čovjek ne spazi misao prije no je došla).“ (*Raj*, X, 28-36.)[24]

Dante navodi da je pakao u središtu zemlje (*Pakao*, II, 85) a to njegovo mišljenje je u skladu s tradicionalnim kršćanskim shvaćanjem o paklu i čistilištu.[25] „U Srednjem vijeku držalo se, da je

---

Božanstvena komedija. Priredili Frano Čale i Mate Zorić. Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976, str. 689.)

23 „Zodiak je krug, kojim sunce prividno kruži oko zemlje tečajem jedne godine te prolazi pred dvanaest zviježdja. Najvažnija su ona, kojima su dali oznaku: Rak, Vaga, Jarac i Ovan. Kao što rak ide unatraške, tako se sunce okrene na put natrag, kad dođe u znak Raka (21. lipnja).“ (Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 107.)

24 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 52.

25 „Pakao je stanoviti prostor. Kad su anđeli u nekom prostoru, i kad je vjerojatno, da je nebo također stanovit prostor, onda je mnogo više vjerojatnije, /jer se radi o prokletima, koji nemaju preobražena tjelesa/, da je i pakao međama ograničeno mjesto. Našemu shvaćanju primjereno je, da si mislimo pakao negdje dolje pod zemljom, kao što opet nebo običajemo tražiti u visinama. Na takovo shvaćanje obazire se i Sveto pismo, kad kaže, da je pakao ponor, bezdan i govori o silazku u pakao – descendit ad inferos.“ (*Eshatologija to jest posljednje stvari po nauku Katoličke crkve*. „Izložio dr. Ivan Bujanović pro-

čistilište negdje pod zemljom pred paklom, no Dante mu određuje mjesto na južnoj hemisferi u osi Jerusolima, koji su smatrali središnom svijeta. Čistilište na jedinom je otoku u oceanu, što svu južnu polutku pokriva. Dante u tome slijedi neke starije pisce, imenice Alberta Velikoga.“[26]

> Istraživanja zemlje prodrla su neznatno malo ispod njezine površine jer je sve u njezinoj dubini užarena masa u kojoj je sasvim moguće zamisliti i stvarno postojanje pakla. *„Slava je Božja sakrivati stvar, a slava kraljevska istraživati je. (3) Neistražljivo je nebo u visinu, zemlja u dubinu i srce kraljevsko.“* (*Izr* XXV, 2-3.)[27]

4.

Dante je u *Božanstvenoj komediji* samo radi astronomske točnosti svojih datiranja koristio pojam vremena prema „kretanju“ zvijezda.[28]

---

fesor posebnog dijela Katoličke dogmatike u Bogoslovnom fakultetu kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. S dozvolom prečasnog Ordinarijata zagrebačkog i đakovačkog. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1894.“, str. 91.)

[26] Alighieri Dante, *Božanstvena Komedija*. Drugi dio *Čistilište*. Preveo i protumačio dr. Izidor Kršnjavi. Urešeno sa 17 slika Mirka Račkoga. Naklada ‘Tipografije’, Zagreb 1939, str. 4. „Za mjesto čistilišta ne znamo ništa izvjesna. Sv. Toma uči, da je čistilište negdje blizu pakla ili dapače s njim u savezu, jer ista vatra, koja muči proklete u paklu, čisti duše u čistilištu; ali mogu se kazne čistilišta, Božjim dopuštenjem, trpjeti i izvan toga mjesta.“ (I. Bujanović, *Eshatologija.* Nav. dj., str. 111.)

[27] *Jeruzalemska Biblija.* Nav. dj., str. 900.

[28] „La parola ‚anno’ nell’uso degli antichi era sinonimo di giro o ciclo di stelle… Gia, nel *Convivio*, avea Dante registrato il tempo di un suo secondo amore, dopo la scomparsa di Beatrice, *in rivoluzione sino-*

„Zatim nam /vrag/ reče: ‚Na toj pećini ne možete dalje, jer šesti most leži sav porušen na dnu jaruge, pa hoće li vam se dalje naprijed, idite ovim bedemom; blizu je druga pećina, preko koje ćete moći preći. Jučer, pet sati iza ove ure navršilo se tisuću dvije stotine šezdeset i šest godina, te se put ovdje srušio.'.“ (*Pakao*, XXI, 106-114.) [29]

Đavao ih vara jer su od potresa prigodom Kristova smrti srušeni svi mostovi nad šestom jarugom. Isidor Kršnjavi tumači govor

---

diche della stella Venere. Nell' *Inferno*, il Diavolo Malacoda indica il 1267 /mo) anniversario del terremoto della Crocifissione, in anni *lunisolari*; Farinata e Ulisse contano in *fasi della luna*… N'aveva ben donde, il Poeta, per usare calendari celesti infallibili. Il calendario terrestre era viziato da due errori, noti, pero, notissimi ai dotti del Trecento. L'anno civile giuliano superava il vero anno tropico – segnato dal ritorno del Sole allo stesso punto dell'eclittica – di una frazioncella di tempo, che cumulandosi produceva un errore, stimato allora di un giorno al secolo… I quattromila trecento e due 'volumi di Sol' – volumi, cioe rivoluzioni – stanno a denotare *anni tropici*, ossia tempi, che il Sole impiega a fare un giro completo ritornando allo stesso punto di partenza su l'eclittica. Invece la frase 'E vidi lui tornare a tutti i lumi della sua strada' – le stelle dello Zodiaco – indica con bella precisione di dettato, *anni siderali*, ossia tempi che il Sole impiega a ritornare alla linea retta di congiunzione con noi e con la stella, da cui lo si supponga partito. Evidentemente l'anno siderale dev'essere piu lungo dell'anno tropico… Quindi cento anni siderali equivalevano (secondo Dante e altri dotti suoi contemporanei) a cento anni tropici piu un giorno.“ (Rodolfo Benini /1862.-1956./, *Scienza, religione ed arte nell' astronomia di Dante.* Reale Accademia d' Italia. Conferenza tenuta alla Reale Accademia d'Italia il 14 gennaio 1934-XII. Roma, Reale Accademia d' Italia. 1939-XVII., str. 16-17, 19-20.)

29 Dante Alighieri, *Božanstvena komedija*. *Pakao*. Treće izdanje. Preveo i protumačio dr. Izidor Kršnjavi. Urešeno s 32 slike Mirka Račkoga. Naklada 'Tipografije', Zagreb, 1937, str. 114.

vraga o potresu u smislu da je, ako je Isus u 34 godini umro 25. ožujka u tri sata popodne, onda je godine 1300 dne 26. ožujka u 10 sati prije podne proteklo 1266 godina manje pet sati.[30] Stvarno je proteklo 1266 godina i jedan dan manje pet sati i Dante je vjerno slijedio Lukino Evanđelje.[31]

Dante temeljem tumačenja biblijskih navoda zaključuje da je od stvaranja svijeta i čovjeka do smrti Kristove proteklo 5232 godine.

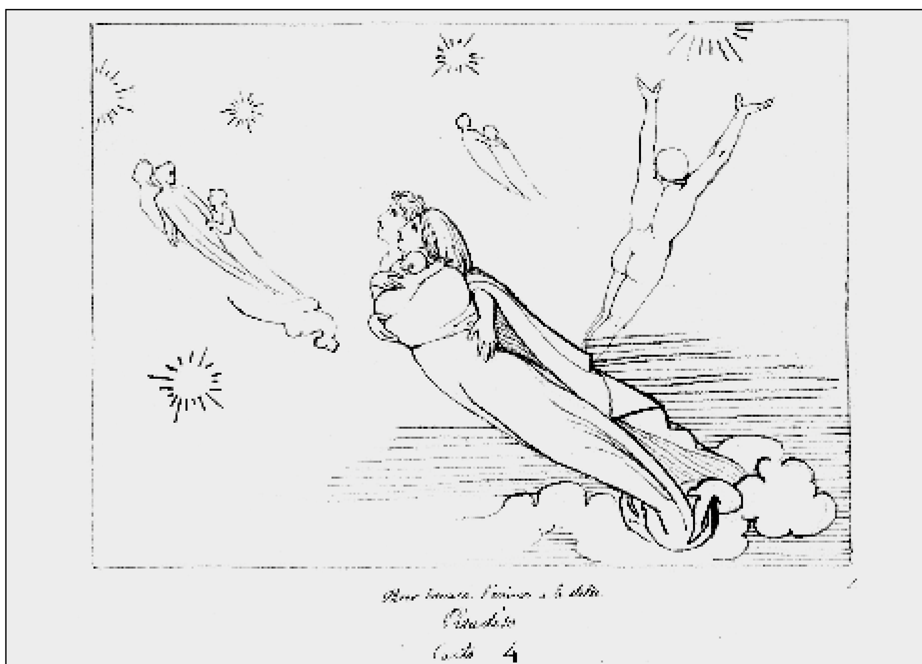
---

30 Dante, *Božanstvena komedija*. *Pakao*. Nav. str., str. 113. „113. mille: dal momento in cui frano il ponte della bolgia, per il terremoto in seguito alla crocifissione e morte di Cristo, ieri, oltre cinque ore dopo la presente ora /otta/, son trascorsi 1266 anni. Questo passo fornisce una prova determinanteper coloro che fissano il giorno dell'inizio del viaggio di D. il 25 marzo del 1300, infatti era il venerdi santo del 1300. Sull'ora bisogna dire che, se si tien conto del racconto di Luca sarebbero la sette del mattino seguente al 25 marzo; stando, invece, al racconto di Matteo e Marco, secondo cui Cristo mori alle tre pomeridiane, sarebbero le dieci." (Alighieri Dante, *La Divina Commedia. Inferno*. „Commento e postille critiche di Giuseppe Giacalone." Angelo Signorelli Editore, Roma, IX. izdanje, 1977, str. 319.)

31 „Dante poneva il momento del trapasso del Redentore a mezzogiorno, seguendo il vangelo di Luca, e non alle tre pomeridiane, secondo l'esposizione concorde e piu chiara degli altri tre vangeli /cfr. *Conv*., IV, XXIII, 10-11/: mancano dunque cinque ore al mezzodi; sono le sette del mattino, ed e passata circa un ora da quando Dante e Virgilio han lasciato il colmo del ponticello sulla bolgia quarta /cfr. *Inf*., XX, 124-29/." (Alighieri Dante, *La Divina Commedia. Inferno*. „A cura di Natalino Sapegno." 'La Nuova Italia' Editrice, XV. izdanje, Firenze, 1964, str. 244-245.) Dante je Kristu pripisao 34 godine, a ne kako se uobičajeno ustvrđuje da je on u času smrti imao 33 godine. (Ernesto Bignami, *La Divina Commedia*. „Schemi, analisi e commento critico dei singoli canti." I - *Inferno*. 'Testo integrale'. Edizioni Bignami, Milano, 1978, str. 175.)

„Odanle (iz Limba), odakle je tvoja Gospa pokrenula (tebi u pomoć) Virgila, čeznuo sam za ovim zborom (za vrijeme) od četiri tisuće tri stotine i dva (4302) okretaja sunca; a dok sam na zemlji boravio, vidio sam ga (Sunce) devet stotina i trideset puta vraćati se skupa sa svima zvijezdama njegova puta (zodiaka).“ (*Raj*, XXVI, 118.-123.) [32]

Adam navodi da je bio u limbu 4302 godine i da je na zemlji vidio sunce vraćati se u 930 puta, a to jest 930 godina, što znači da je od stvaranja do smrti Kristove proteklo 5232 godine. Ako se ovoj cifri doda 1266 godina, a to je broj godina od smrti Kristove do Danteove vizije „dal 34 al 1300 d. C.“ slijedi da je od stvaranja Adama do susreta s Danteom prošlo 6498 godina.[33]

[32] Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 124.

[33] Ernesto Bignami, *La Divina Commedia*. *Paradiso*. Nav. dj., str. 275. Usporedi: Alighieri Dante, *La Divina Commedia*. „Testo critico della Societa Dantesca Italiana /ediz. Hoepli/.“ Bietti, Milano, 1965, str. 604.

II.
Dante o djelovanju zvijezda, slobodnoj volji i Božjoj milosti

1.

Dante je na znanstvenoj visini svoga vremena savršeno poznavao zvjezdoznanstvo, „ljubio astronomiju“ toliko da je nemoguće zamisliti cijelo zdanje *Božanstvene komedije* „bez astronomijskog supstrata“.[34]

„Prva i neizreciva Snaga (Bog Otac) gledajući u Svoga Sina (Beskrajnu Mudrost) onom ljubavi (Duhom Svetim), koja vječno iz jednoga i drugoga proizlazi, stvori sve, što se kreće u duhu (nevidljivo) i prostoru (vidljivo), takovim redom, da onaj, koji to motri, ne može a da ne uživa Nju (t. j. dobrotu i ljepotu Božju).

Uzdigni dakle, čitaoče, sa mnom pogled k visokim krugovima ravno prema onome mjestu, gdje se jedan kret (Sunčev) siječe s drugim (sa Zodiakovim); i tu započni diviti se umjetnosti onoga Majstora, koji ju ljubi u samome sebi (u ideji svojoj) tako, da nikada s nje svoje oko ne skida (a time sav svijet uzdržaje). Gledaj, kako odanle (gdje se sijeku dva kreta) polazi kosi krug (Zodiak), što nosi planete, da (time) zadovolji svijet, koji njih zove (da spuštaju svoj utjecaj na ljude): i da njihov put ne ide koso, ostala bi mnoga nebeska snaga uzaludna, a gotovo svaka mogućnost ovdje dolje (na zemlji) ostala bi mrtva (utrnu-

---

[34] „Questa scienza, che ha le sue radici strettamente intrecciate con quelle delle religioni, era nel Duecento e nel Trecento come una parte della scienza teologica. L’astronom era allora non di rado un teologo: il teologo era sempre, piu o meno, un astronomo. E non importa che allora l’astronomia si confondesse spessissimo coll’astrologia.“ (Luigi Fasso, *Dall’ Alighieri al Manzoni*. Felice le Monnier, Firenze, 1955, str. 99.)

ta); a da se (Zodiak) više ili manje odaleči od ravnoga (pravca, od Ekvatora), bilo bi mnogo manje poretka svjetskoga i dolje (na zemlji) i gore (na nebesima).“ (*Raj*, X, 1-21.)[35]

Kršnjavi tumači značenje blage boje istočnoga safira što se sabrala u vedrini zraka, čistoga sve do prvoga (mjesečeva) kruga, i siže do obzorja na kojemu Danica jače sja nego zvježđe Ribe. „Tim pjesnik veli, da je blizu dan, i to dvadeset i osmi ožujka, 1300. Prema jugu pjesnici ugledaju još nikad neviđeno zvjezdovlje. Mnogi misle, da je to zvjezdovlje Južnoga Križa, o kojemu je Dante mogao nešto doznati od Marka Pola ili preko arapskih izvora.“[36]

„Blaga boja istočnoga safira, što se sabrala u vedrini zraka, čistoga sve do prvoga (mjesečeva) kruga, razblaži iznova oči

---

[35] Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 52. Usporedi: „Ezekija upita Izaiju: ‘Po kojem ću znaku prepoznati da će me Jahve izliječiti i da ću za tri dana uzići u Dom Jahvin?’ (9) Izaija odgovori: ‘Evo ti znaka od Jahve da će učiniti što je rekao: hoćeš li da se sjena pomakne za deset stupnjeva naprijed ili da se vrati za deset stupnjeva?’ (10) Ezekija odgovori: ‘Lako je sjeni pomaknuti se deset stupnjeva naprijed! Ne! Neka se sjena vrati natrag za deset stupnjeva!’ (11) Prorok Izaija zazva Jahvu i on učini da se sjena vrati za deset stupnjeva. Sišla je za deset posljednjih stupnjeva na Ahazovu sunčaniku. (2 Kr 20, 8-11). (*Jeruzalemska Biblija.* Nav. dj., str. 411.)

[36] Dante, *Božanstvena komedija*. *Čistilište*. Nav. dj., str. 7. „Čude se tumačitelji, da je Dante poznavao zviezđe nogû centaura i straže na Jugu; a ipak češća putovanja Talijana u Bab-el-Mandeb te njihovo prijateljstvo s arabskim zvjezdarima ne dopuštaju, da se išta neobična nađe.“ (I. Andrović, *Studije o ‘Božanstvenoj Komediji’*. Nav. dj., str. 30-34.) Dante je poznavao *Liber de aggregationibus scientiae stellarum* od perzijskog astronoma Alfragana, koji je živio u IX. stoljeću poslije Krista, pa tako i sintezu Ptolomejeva djela *Almagesto*. Usporedi: Attilio Ferrari – Donato Pirovano, *Dante e le stelle*. Salerno Editrice, Roma, 2015, str. 13.

moje, tek što sam izišao iz mrtvoga uzduha (paklenoga), koji mi bijaše rastužio i oči i srce. Lijepa zvijezda, koja na ljubav potiče, razvedri svojim sjajem cio istok zastirući (svjetlom) svoje pratilice Ribe. Okrenem se nadesno i upravim pozornost svoju na drugi pol, i ugledam četiri zvijezde, još nikad ni od koga viđene, osim od prvih ljudi (Adama i Eve). Činilo se, kao da nebo uživa u njihovu plamu. Oj sjeverni kraju sirotni, gdje ti nije dano, da ih promatraš!

Kad sam skinuo s njih oči, okrenuvši se malo prema drugomu (sjevernomu) polu, onamo, otkale su Kola (zvjezdovlje Velikoga Medvjeda) već nestala bila, ugledah pokraj sebe starca samca po vidu dostojna tolikoga počitanja, kako ga nijedan sin ocu više ne duguje.“ (*Čistilište*, I, 13-33.) [37]

Dante u mnogobrojnim stihovima sva tri pjevanja *Božanstvene komedije* očituje svoju zadivljenost zvijezdama, ali im ne pristupa kao astrolog.[38] On je posebno vrjednovao djelo svetoga Tome Akvinskog[39]

---

[37] Dante, *Božanstvena komedija*. *Čistilište*. Nav. dj., str. 9.

[38] „Cfr. Oltre i passi citati nel testo: *Inferno*, XXVI, 21, 24; XXXIV, 139; *Purgatorio*: XXXIII, 145; *Paradiso*: II, 22; V, 87-88; VII, 142; VIII, 97, 102, 148; IX, 142; X, 10, 66; XII, 99; XIV, 66, 67; XVIII, 18, 37, 51; XXVII, 84; XXIX, 145; XXX, 1; XXXIII, 145.“ (Nicola Sementovsy-Kurilo, *Astrologia e religione*. U knjizi: Nicola Sementovsy-Kurilo, *Astrologia Trattato completo teorico-pratico*. Quinta edizione. Editore Ulrico Hoepli, Milano, 1977, str. 71.)

[39] *„Ovaj, koji mi je zdesna najbliži, bijaše mi brat i učitelj, a bijaše on Albert iz Cologne, a ja (sam) Toma iz Aquina*.“ /*Raj*, X, 97.- 99./ (A. Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 52-53.) Usporedi: Franz Boll - Carl Bezold - Wilhelm Gundel, *Storia dell' astrologia*. Editori Laterza, 1979, str. 53, 56. Detaljnije o Danteu i Tomi Akvinskom: Tomo Vereš, *Dante Alighieri i Toma Akvinski* (*s osvrtom na tu temu u hrvatskoj književnosti*). U: *Dante i slavenski svijet*. Radovi međunarodnoga simpozija Dubrovnik 26-29. X. 1981. JAZU, Zagreb, 1984., str. 701-714.

i opisujući djelovanje zvijezda i čovjekovu slobodnu volju, slijedio je njegov nauk.[40]

Dante smješta u pakao osobe koje su se bavile magijskim vještinama (čaranjem, proricanjem), a među njima je i poznati astrolog Guido Bonatti iz Forlija, prijatelj Guida di Montefeltra.

---

[40] „Prije svega valja da znaš da se snaga nebeskih tjelesa proteže i na zemaljska tijela… I stoga, ako tko konzultira zvijezde kako bi predvidio učinke tjelesne prirode, na primjer ružna ili dobra vremena, ili zdravlja, ili bolesti tijela, plodnost ili neplodnost roda, te ostale slične stvari koje ovise o prirodnim i tjelesnim uzrocima, čini se da to nije grijeh. Svi se ljudi, što se tiče tih učinaka služe promatranjem nebeskih tijela. Tako seljaci siju i žanju u određeno vrijeme, koje se određuje na temelju kretanja sunca; mornari izbjegavaju ploviti za puna mjeseca ili za pomrčine; liječnici prema bolestima paze na kritične dane koje određuju prema tijeku sunca i mjeseca. Stoga nije neuputno, prema nekim drugim okultnim opažanjima zvijezda a s obzirom na učinke tjelesne naravi, služiti se rasuđivanjem s pomoću zvijezda. Ali, nešto se mora čvrsto paziti, da čovjekova volja nije podložna nužnosti zvijezda; inače bi nestala sloboda volje, a ako bi nje nestalo ne bi se moglo čovjeku pripisati zasluga za dobra djela, niti grijeh za zla djela. I stoga svaki kršćanin mora čvrsto držati da ono što ovisi o čovjekovoj volji kao što su ljudska djela nije nužno podložno nužnosti zvijezdama. I zato se kaže u Jeremije (X, 2): *'Ne privikavajte se na običaje neznabožaca i ne bojte se nebeskih znakova! Jer ih se samo neznabošci plaše.'* Ali se zloduh hoteći svakoga prevariti, može ubaciti u djelovanje onih koji se savjetuju prema zvijezdama." (Toma Akvinski. *Opuscula philosophica*. Svezak drugi. Priredio i preveo Augustin Pavlović. Demetra. Filosofska biblioteka Dimitrija Savića. Zagreb, 1996. *O rasuđivanju pomoću zvijezda. De iudiciis astrorum*. Str. 170-173.) Prijevod ovoga Tomina latinskoga teksta na hrvatski: I. Mužić. Usporedi: I. Mužić, *Sudbina i sloboda volje.* Matica hrvatska – Ogranak Imotski, Split, 2014, str. 101.

„Onaj drugi, komu su bokovi tako mršavi, bijaše Michele Scotto, koji se uistinu razumio u igru vračarskih varki. Gle Guida Bonatti-a; gle Asdenta, koji bi sada volio, da se (vazda samo) bavio kožom i dretvom, ali se prekasno kaje. Gle žalosne, koji ostaviše iglu, svičku i preslicu te postadoše vračare; počiniše mnoge uroke biljkama i slikama.“ (*Pakao*, XX, 115.-123.)[41]

Dante u *Božanstvenoj komediji* osobito ističe djelovanje zvijezda na ljude. U *Paklu* Brunetto Latini govori Danteu:

„A on meni: 'Ako slijediš svoju zvijezdu, ne fali ti slavna luka – jesam li dobro motrio (zvijezde) u lijepome životu. A da nisam tako rano umro, bio bih te poticao na djelo vidjevši, da ti je nebo tako milostivo.“[42] (*Pakao*, XV, 55-56.)

Dante u *Raju* posebno navodi darove koje je i sam primio u zvjezdanoj konstelaciji znaka blizanaca[43]:

„Čitaoče, tako se ja uzmogao povratiti k onomu (nebeskomu) pobožnomu slavlju, radi kojega (ovdje) često svoje grijehe oplakujem pa se u prsa bijem – (kako je istina, da) ti ne bi tako brzo prst izvukao i metnuo u oganj, kao što ja ugledah zviježđe (Blizanaca), koje slijedi (zviježđe) Bika, i (kao što) se u njemu nađoh. O, slavne zvijezde, o, svijetla, puna velike snage, od kojih priznajem, (da sam primio) sav svoj duševni dar, ma kakov bio; s vama je onda izlazilo, s vama zalazilo (Sunce), što je otac svakoga samrtna života, kad sam prvi put osjetio (udahnuo) toskanski zrak; a poslije, kad mi je milost u dio pala, da stupim u

---

41 Dante, *Božanstvena komedija*. *Pakao*. Nav. dj., str. 111. (U Crkvi su i u postdanteovsko vrijeme bili veoma kritični prema astrologiji. Usporedi: Eugenio Garin, *Lo zodiaco della vita La polemica sull'astrologia dal Trecento al Cinquecento*. Editori Laterza, Bari, 1976, str. 93-125.)

42 Dante, *Božanstvena komedija*. *Pakao*. Nav. dj., str. 89.

43 Luigi Fasso, *Dall' Alighieri al Manzoni*. Felice le Monnier, Firenze, 1955, str. 3.

visoki (osmi) krug (zvijezdâ stajačicâ), koje vas (Blizance i sve druge zvijezde stajačice) okreće, suđeno mi bijaše (da uđem baš u vaše zviježđe). Uzdiše sada pobožno duša moja k vama, da nađe snagu za silni korak (u Empirej), koji ju privlači k sebi. (*Raj*, XXII,106-123.)

'Ti si tako blizu najvišemu spasu', poče Beatriče, 'da ti je nužno, da ti budu tvoje oči bistre i oštre. Zato, prije no više uđeš u nj, pogledaj dolje pa vidi, koliko sam ti svijeta pod noge spravila; tako da ti se srce, kolikogod može, radosno predstavi slavnomu mnoštvu (blaženih), što veseli idu po ovom okruglom eteru'. Vratio sam se pogledom kroz svih sedam sfera i vidio ovu (zemaljsku) kuglu takovu, da sam se nasmiješio kukavnom joj izgledu; zato držim, da najbolje sudi onaj, koji ju omalovažuje, a tko za drugim teži, taj se uistinu može zvati čestitim. Vidio sam kćer Latoninu (Lunu), gdje se sja bez onih sjena, što su mi bile uzrokom, radi kojega sam prije mislio, da je negdje rijetka, negdje gusta. Pogled na tvoga sina, Hiperione (Sunce), ovdje sam izdržao i vidio sam kako se blizu i oko njega kreću Maja i Diona (Merkur i Venera). Odanle mi se prikaza umjereno (svjetlo) Jupiterovo (gdje se vrti) između oca i sina (Saturna i Marsa); i tu mi se to razjasni, kako mijenjaju svoj položaj. I svih sedam mi pokazaše, kako su veliki i kako su brzi i kako su im razmaci odmjereni. I ona gruda (zemlje), koja nas čini tako ohole, sva mi se ukaza, od bregova sve do mora, dok sam se okreta s vječnim Blizancima, zatim okrenem svoje oči k lijepim očima (Beatričinim)." (*Raj*, XXII, 124-154).[44]

Dante utjecaj zvijezda na ljude nije doživljavao kao neizbježnu sudbinu. U šesnaestom pjevanju *Čistilišta,* koji je središnji dio *Bo-*

[44] Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 109.

žanstvene komedije, Dante nedvojbeno ističe da je slobodna volja nezavisna od utjecaja zvijezda.[45]

„'Lombard bijah, a zvali su me Marko. Svijet sam poznavao i ljubio sam krepost, za kojom sad više nitko ne poteže tetive. K uzlazu pravim putem ideš.' Tako odgovori i pridoda: 'Molim te, da se za me (Bogu) moliš, kad budeš gore.'

A ja njemu: 'Vjerom ti se vežem, da ću učiniti, što od mene tražiš, ali ću da puknem od jedne sumnje, ako se je ne riješim. Ta je sumnja bila prije jednostavna, sad je dvostruka po tvojoj izreci (da je svijet pokvaren), koja mi potvrđuje (istinu), kad ovo, što čujem ovdje, spojim s onim, što sam čuo drugdje (u nižem krugu). Svijet je doista tako lišen svake kreposti, kako mi ti veliš, a pakošću je krcat i pokrit: no molim te, da mi rečeš uzrok tako, da ga jasno vidim i da ga drugima pokažem. Jer jedan stavlja uzrok tomu (zlu) i nebo (utjecaj nebeskih tjelesa), a drugi ovamo dolje.'

Ote mu se dubok uzdah, što ga prije bol stegnu u jao, a zatim poče: 'Brate, svijet je slijep, a ti doista dolaziš iz njega. Vi, koji živite, pripisujete uzrok svemu jedino gore nebu, kao da ono sve sa sobom kreće po nekoj nuždi. Da je tako, u vama bi se uništila slobodna volja, pa ne bi bilo pravedno, da dobro rađa radost, a zlo žalost. Nebo daje poriv pregnućima vašim, ne kažem svima, no uzmimo, da kažem; svakako vam je dano svjetlo, da razlikujete dobro i zlo, i slobodna volja (vam je dana), koja, ako izdrži prvu borbu s nebom, poslije sve svlada, kad se dobro goji. Višoj

---

45 „Esso è il canto centrale non solo del *Purgatorio*, ma dell' intera *Commedia*, ed ha grandissima importanza perchè svolge la teoria del libero arbitrio, che è a base di tutto il poema, in quanto, negata la libera volontà dell' uomo, non si potrebbe più parlare di premi o di pene da assegnare alle azioni umane." (Ernesto Bignami, *La Divina Commedia*. *Purgatorio*. Edizioni Bignami, Milano, 1978, str.160.)

snazi i boljoj naravi slobodni se podvrgavate, i ta u vama stvara i volju, za koju se nebo ne brine.

Zato, ako sadašnji svijet skrene s puta, u vama je uzrok, u vama neka se traži, a ja ću ti sad u tom (istraživanju) biti pravom uhodom /vodičem/.“ (*Čistilište*, XVI, 46-114.) [46]

Beatrice Dantea poučava da blažene duše poslije smrti nisu na zvijezdama, nego u izvanprostornom Empireju.

„Ono, što (Platonov) Timej o dušama govori, nije nalik tomu, što se ovdje vidi (da simboli predočuju apstraktne stvari), jer se čini, da on (zbilja) onako misli, kako govori. On veli, da se duša na svoju zvijezdu vraća misleći, da se odanle odcijepila, kad ju narav dade, da bude forma (tijelu). Možda njegova nauka ima (i) drugo znamenovanje, nego li kažu riječi; i može biti, da ne bi smiješna bila, kad bi se pravo razumjela. Misli li on (Platon), da se u ove krugove (na zvijezde) vraća čast (poradi dobrih) i prikor (poradi zlih) utjecaja (što ih zvijezde na čovjeka vrše), onda možda njegov luk donekle pogađa istinu. Ovo načelo (utjecaja zvijezdâ na čovjeka), krivo shvaćeno, zavelo je već gotovo cio svijet, da je tako daleko pošao, te (planete) nazvao Jupiterom, Merkurom i Marsom.“ (*Raj*, IV, 49-63)[47]

2.

Dante ističe da je, neovisno od djelovanja zvijezda i slobodne volje, u ljudskom životu osobito važna Božja milost.

„Ona pako, stojeći nepomična na spomenutoj strani kola, okrene nato riječi svoje k pobožnim bićima (supstancijama, anđelima): Vi bdijte u vječnom danu te vam ni noć ni san ne oduzima (nijednoga od) koraka, što (ih) korača vijek na svojim

---

46 Dante, *Božanstvena komedija*. *Čistilište*. Nav. dj., str. 78-80.

47 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 24.

putovima; stoga je mom odgovoru više stalo do toga, da me razumije onaj, koji tamo preko plače, kako bi mu bol i krivnja bila jednake mjere. Ne samo utjecajem velikih (nebeskih) krugova, koji svako sjeme upravljaju kakvomgod cilju, prema tomu, kako ga zvijezde (sretno ili nesretno) prate, nego obiljem božanske milosti, koja dažđi iz tako visoka stabla da mu naš vid ni blizu ne može doprijeti: ovaj (Dante) bijaše u njegovu novu (mlađahnu) životu tako obdaren, da se je pravo naviknutom snagom mogao uzvinuti do divne vrsnoće. No tlo i kad je neobrađeno, što je u njega više dobre zemne snage, postaje to lošije i to više divlje po zlu sjemenu. Neko sam ga vrijeme podržavala gore svojim licem pokazujući mu mlade (moje) oči, vodila sam ga sa sobom po pravom putu. Ali tek što sam bila na pragu druge (djevičanske) dobi te sam promijenila žiće, ovaj se ote meni te se preda drugima (drugoj ljubavi). Kad sam se uspela od pùti k duhu pa mi je porasla bila ljepota i krepost, bila sam mu manje draga i manje mila; i okrene korake svoje neistinitim putem slijedeći lažne slike dobra, koje potpuno ne drže nijedno obećanje. Ne pomaže mi ni to, što sam mu ishodila (od Boga) nadahnuće, kojim sam ga u snu i drugačije natrag dozivala; tako mu je malo bilo stalo do toga. Tako nisko pade, da sva sredstva nisu više dostajala (za njegov spas), osim pokazati mu izgubljenu čeljad (u paklu). Zato sam pohodila ulaz mrtvih te sam onoga, koji ga dovle dovede, plačući zamolila za nj. Prekršio bi se uzvišeni Božji zaključak, kad bi (ovaj) prešao preko Lete, pa se okusio ovakove hrane, a da ne bi platio računa pokajanjem, s kojega se suze liju.“ (Čistilište, XXX, 100-145.) [48]

Danteu su sva nebesa upravljana dobrotom anđeoskih bića providnosti, koja djeluje preko zvijezda, sve vodi i upravlja skladom svemira. Ta Božja providnost uvodi raznolikost među ljudima, koji

[48] Dante, *Božanstvena komedija. Čistilište*. Nav. dj., str. 142-143.

svoje od Boga primljene darove mogu slobodnom voljom izopačiti, kako Dante spominje u *Raju*:

„Tako ja njemu; a on /Karlo Martel/ meni: ‘Ako ti uzmognem pokazati jednu istinu, na ono što pitaš, bit će ti uprte oči (onako) kako mu (sada) držiš (okrenuti) hrbat (t. j. bit će ti jasno, kao što ti je sada sakriveno). Dobrota, koja okreće i usrećuje cijelo kraljevstvo, kojim se uzdižeš, čini da Njezina Providnost biva snagom u ovim velikim tjelesima. Um, koji je sam po sebi savršen (Bog), obuhvata (na taj način) ne samo predviđene stvari (svaku za sebe), nego i sve zajedno, skupa s njihovim spasom; jer kolikogod (utjecajâ) ovaj lûk (ova sfera nebeska) strijelja (t. j. spušta na prirodnine u nižim sferama), toliko pada određeno na predviđenu svrhu kao strjelica upravljena na cilj. Da tome nije tako, onda bi nebo, kroz koje prolaziš, proizvodilo djela, koja ne bi bila umotvori, nego razvaline; a to ne može biti, ako nisu intelekti, koji ove zvijezde pokreću, manjkavi, (kako bi bio) manjkav i Prvi (Bog), koji bi ih bio stvorio nesavršene. Hoćeš li, da ti se ova istina još više razjasni?’ A ja: ‘Ne, nipošto, jer vidim, da nije moguće, e bi priroda sustala u onomu, što je nužno.’ Na to on još: ‘Sad reci, ne bi li za čovjeka na zemlji bilo gore, kad ne bi bio građanin (t. j. kad ne bi živio u društvu)?’ – ‘Jest’, odgovorih ja, ‘i ne tražim tu razloga.’ ‘A može li biti (društvo), da se dolje ne živi raznoliko u raznolikim službama? Ne, ako vam vaš učitelj (Aristotel) pravo piše.’ Tako je dokazujući došao dovle; onda zaključi: ‘Dakle korijen vaših djela mora biti raznolik: zato se jedan rodi Solonom, drugi Kserksom, netko Melkizedekom, netko onim (Dedalom), koji, leteći po zraku, izgubi sina. Narav sferâ, što (utjecajem svojim) pečate samrtni vosak, dobro radi svoj posao, ali ne razlikuje kuću od kuće. Odatle dolazi da se Ezav odijelio u sjemenu (u materinoj utrobi) od Jakova, a Kvirin proizašao od tako prosta oca, da su ga pripisali Martu.

Rođena bi narav istim putem išla, kojim i roditelji, kad Božja Providnost ne bi nadjačala (ovaj nagon).

Sad vidiš pred sobom, što ti je bilo iza leđa; no da vidiš, kako mi se miliš, hoću da te zaodjene poput kabanice jedan dodatak. Uvijek se narav, ako joj sreću ne posluži, izvrgne u zlo, kao svako drugo sjeme izvan svoga podneblja. A kad bi (vaš) svijet tamo dolje vazda pazio na temelj, što ga narav postavlja slijedeći taj (temelj), mogao bi imati ljude dobre. Ali vi silite čovjeka rođena da se paše mačem na fratarsku kordu, a kraljem činite (onoga), koji je za propovjedaonicu. Zato je put (hod) vaš izvan kolosijeka'.“(*Raj*, VIII, 94 – 148.) [49]

Sva dubina Danteova katolicizma očituje se u njegovoj pobožnosti prema Bogorodici, posebno iskazanoj u molitvi sv. Bernarda:

„Djevice majko, kćeri svoga sina, ponizna i uzvišena više nego ikoji stvor, od vijeka odabrana meto Vječnoga Promisla, ti si ona, koja ljudsku narav tako oplemeni, da se njen Stvoritelj nije žacao učiniti se dijelom svoga djela. U tvojoj utrobi užegla se ljubav, od topline koje u vječnom je miru proklijao ovaj cvijet. Ti si nam ovdje podnevna baklja ljubavi, a dolje među samrtnicima živ si vrutak ufanja. O Gospo, tako si velika i toliko vrijedna da onaj, koji traži (od Boga) milosti, a tebi se ne utiče, želi letjeti a da mu želja nema krila. Tvoja blagostivost ne pomaže samo onomu, koji traži pomoć, nego mnogo puta od svoje volje preteče prošnju. U tebe je smilovanje, u tebe samilost, u tebe veledušje, u tebe se ujedinjuje sve, kolikogod u stvorova ima dobrote. Evo onaj, koji je od najdublje kaljužine svemira pa do ovdje (gore) vidio duševne živote, jedan po jedan, pokorno od tebe moli, iz milosti, toliko snage, da se može očima dignuti dalje u visinu do zadnjega Spasa. A ja, koji poradi svoga gledanja nisam nikada gorljivije žudio nego (žudim) poradi njegova,

[49] Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 42-43.

podastirem ti sve svoje molitve i molim te, da ne budu nedovoljne, kako bi ga svojom molitvom oslobodila od svih oblaka njegove umrlosti tako, da mu se otkrije Najviše Blaženstvo. Još te molim Kraljice, koja možeš ono, što hoćeš, da sačuvaš čista njegova čuvstva nakon tako (uzvišena) viđenja. Tvoja zaštita neka ga čuva od poriva ljudskih. Gle Beatriču, s kolikim blaženima sklapa ruke na moju molitvu.“

Oči Marijine, Bogom ljubljene i poštovane, uperene u govornika, pokazivaše kako su joj ponizne molitve mile; zatim se okrenuše k Vječnomu Svjetlu, a ne smije se misliti, da ikoji stvor onamo gleda tako bistrim okom.“ (*Raj*, XXXIII, 1- 45.) [50]

Dante završava *Raj* u sjedinjenju sa zvijezdama i u doživljaju svemoćne Ljubavi.

„Kad sam očima promatrao malo taj krug, što se činio začet u tebi poput odražena svijetla, prikaza mi se, kao da u sebi nosi našu sliku naslikanu vlastitom svojom bojom: stoga sav moj pogled uroni u nj. Kao mjernik, koji sav mar uloži da nađe mjeru (kvadraturu) kruga, te razmišljajući ne može da nađe načelo, koje treba, takav bijah i ja kod toga novoga viđenja: htjedoh vidjeti kako se (ljudska slika) sjedinjuje s krugom i kako u njemu biva, no nije mi dostajalo vlastito perje (za taj let), da mi nije um pogodila svjetlost, u kojoj stiže želja (ispunjena). Visokoj fantaziji ovdje je ponestalo snage. No već je okretala moju želju i volju, kao kotač, koji se jednako vrti, ona Ljubav, što okreće sunce i ostale zvijezde.“ (*Raj*, XXXIII, 127-145.) [51]

Dante vidi u Raju i Sigeriusa (Sigieria) iz Brabanta, koji je bio profesor filozofije u Parizu i koji je ubijen od jednog svećenika u

---

[50] Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 154. Usporedi: Krsto Kržanić, *Marija u Danteovoj Divnoj glumi.* Marija /Split/, god. III/1965, br. 3, str. 130.

[51] Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 155.

Orvietu oko 1282. godine. Sigerius je samo dijelom svojih shvaćanja bio sljedbenik arapskog filozofa Averroesa /Ibn Roschd/ (1126-1198), i Dante ga ne tretira kao heretika.[52]

> *„Ovaj, sa kojega se tvoj pogled meni vraća, svjetlo je duše jedne, pune tako teških misli, da joj se činila smrt spora. Ovo je vječno svijetlo Sigiera, koji je predavajući u 'Ulici Slame' (u Parizu) zaključcima (logike) došao do zavidnih istina (t. j. koje su pobuđivale zavist).“* (*Raj*, X, 133-138.)[53]

U pristupu Danteovoj trilogiji *Pakao*, *Čistilište* i *Raj* bitno je njegovo shvaćanje pojma Beatrice. Sigurno je da se Beatrice u *Božanstvenoj komediji* ne može identificirati ni s jednom svjetovnom ženom. Beatrice je stvarno metafizički simbol,[54] koji neki autori tumače u smislu da je Dante pripadao sljedbi *Fedeli d'Amore*.[55] Međutim, kada bi se i posebno potvrdilo da je Dante pripadao toj

---

52 „Ne bi dakle bilo pravedno naše shvaćanje Averoesove pojave u poviesti sredovječne filozofije, ako bismo ga promatrali kao začetnika onih krivih nauka, koje nose zajednički naslov 'averoizam', a koji je bio više puta osuđen kao neprijatelj kršćanske istine i kao kriva filozofija. Među pristaše dobroga averoizma spada prema najnovijim iztraživanjima i slavni pjesnik Dante, koji je postavio u nebo ne samo Sv. Alberta i Sv. Tomu, nego i averoista Sigera iz Brabanta.“ (Franjo Šanc, *Poviest filozofije.* II. dio. *Filozofija srednjega vieka*. Zagreb. 1943, str. 112.)

53 Dante, *Božanstvena Komedija*. *Raj*. Nav. dj., str. 53-54.

54 P./aolo/ Vinassa De Regny, *Dante e il simbolismo pitagorico*. Fratelli Melita Editori, Genova, 1988, str. 98-109, 114-126.

55 Usporedi: Alfonso Ricolfi, *Studi sui 'fedeli d'amore'. Dai poeti di corte a Dante. Simboli e linguaggio segreto.* Edizioni Bastogi, Foggia, 1983, str. 308.; Mario Alessandrini, *Dante fedele d'amore.* Editrice Atanor, Roma, bez navedene godine izdanja (1960?), str. 197.; Rene Guenon, *Considerazioni sull'esoterismo cristiano.* Edizioni Studi delle tradizioni, Firenze, bez navedene godine izdanja, str. 117.; Rene

sljedbi, očito je iz njegova opisa Isusa Krista, Presvetog Trojstva i Bogorodice da je on i u takvoj mogućnosti ostao u potpunosti pravovjerni katolik.[56]

* * *

Poetski izraz Danteova duha u srednjovjekovno doba posebno je utjecao na likovna umjetnička ostvarenja.[57] Dante ostaje suvremen u svim povijesnim razdobljima za sve one koji nisu oboljeli od okultne infekcije. Paul Claudel ističe da je na njegovu duhovnu izgradnju posebno utjecao i „Danteov veliki spjev".[58] „On nije samo najveći pjesnik Italije i jedan od najvećih, što ga je zemlja vidjela,

---

Guenon, *L'esoterismo di Dante.* Editrice Atanor, Roma, bez navedene godine izdanja, str. 79.

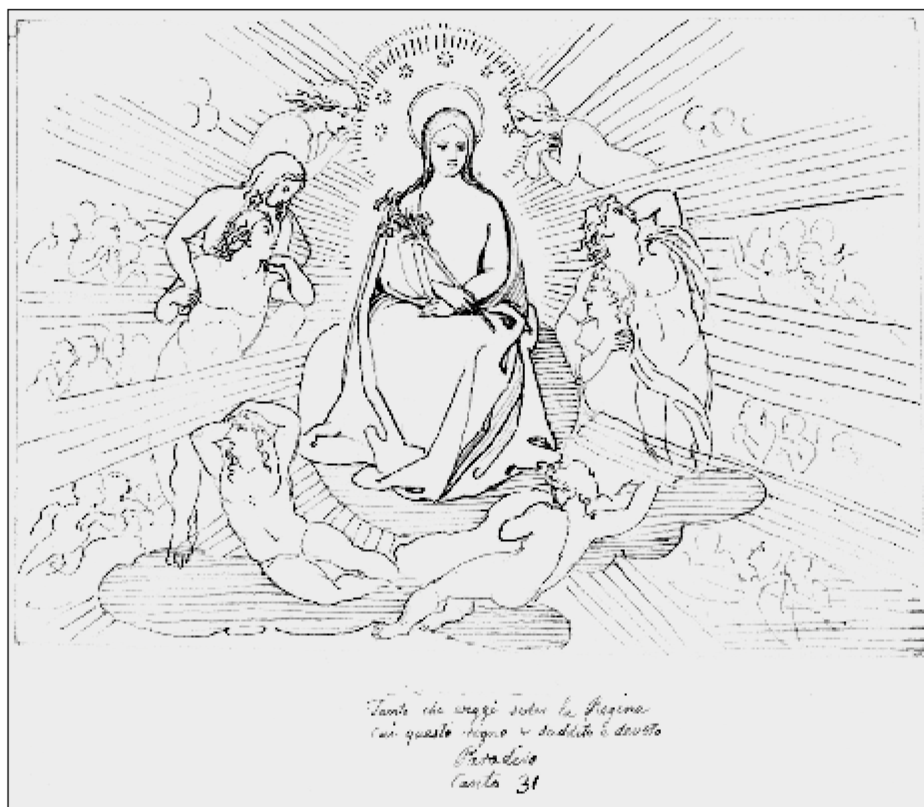
[56] Slobodni zidari također tretiraju Dantea kao heretika. „Epigoni del numerismo furono e sono o frammassoni. Per questo taluni e primi tra tutti il Rossetti e l'Aroux hanno voluto vedere in Dante un settario, un illuminato, quasi un protestante, comunque un anticattolico. Nulla di tutto questo. Dante e invece un perfetto cattolico; non solo dal punto di vista dogmatico, ma anche come credente e praticante." (P. Vinassa De Regny, *Dante e il simbolismo pitagorico*. Nav. dj., str. 36.)

[57] Ferdinand Piper, *Mythologie der christlichen Kunst von der ältesten Zeit bis in's sechzehnte Jahrhundert.* Erste Abtheilung. Neudruck der Ausagbe 1847. Biblio Verlag, Osnabrück, 1972, str. 255-274. „Reklo se, da je Danteov *Pakao* poslužio Signorelliju u orvietskoj katedrali, da izriše jednu od najvećih fresaka renesansnog slikarstva. Nema sumnje, da Michelangelo ne bi nikada bio izrazio svoj Sudnji dan u Sikstinskoj kapeli, da se nije načitavao Danteova *Pakla*, koji mu je uz Ivanovu *Apokalipsu* bio jedina inspiracija." (B. Radica, *Dante /1265-1965/.* Nav. dj., str. 179.)

[58] Paul Claudel, *Moje obraćenje*. U: Krsto Spalatin, *Paul Claudel*. Osoba i Duh (Madrid), godište VII/1955, sv. 2, str. 187.

nego jedna od onih duša, u kojoj se sve druge nalaze i odrazuju, jedan od onih učitelja čovječanstva, kojima je podnožje jedno brdo, a slušaoci naraštaji svakoga naroda; glasovi svečani i veoma moćni, koji viču, rekao bih, u pustinjama, ali se čuju i u budućim vjekovima i visoko na nebesima.“[59]

Ivan Mužić

[59] Giovanni Papini, *Najviša i universalna vrijednost Danteove Božanske komedije.* Hrvatska smotra, godina VII, broj 6 za lipanj 1939, str. 205-208. Preveo prof. Antun Sasso.

Citirana literatura

Alessandrini, Mario. *Dante fedele d'amore.* Editrice Atanor, Roma, 1960, 197 str.

Alighieri, Dante. *Božanstvena komedija*. Preveo i protumačio dr. Izidor Kršnjavi. Dio 1: *Pakao*. Treće izdanje urešeno s 32 slike Mirka Račkoga. Naklada "Tipografije", Zagreb, 1937, 165 str. ; Dio 2: *Čistilište*. Urešeno sa 17 slika Mirka Račkoga. Naklada "Tipografije", Zagreb, 1939, 155 str. ; Dio 3: *Raj*. Urešeno sa 17 slika Mirka Račkoga. Naklada "Tipografije", Zagreb, 1939, 158 str.

Alighieri, Dante. *Divna gluma*. Preveo i protumačio F.[Franjo] T.[Tica Uccelini]. Biskupsko sjemenište "Lavovi", Kotor, 1910, 594 str.

Alighieri, Dante. *Djela.* Knjiga druga. *Božanstvena komedija*. Priredili Frano Čale i Mate Zorić. Sveučilišna naklada Liber – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1976, 856 str.

Alighieri, Dante. *La Divina Commedia.* Illustrazioni Sandro Botticelli; prefazione a La Divina Commedia Jacqueline Risset; presentazione e commenti ai disegni di Botticelli Peter Dreyer. Casa Editrice Le Lettere Firenze, 2011, 475 str.

Alighieri, Dante. *La Divina Commedia.* Testo critico della Società Dantesca Italiana (ediz. Hoepli). Bietti, Milano, 1965, 648 str.

Alighieri, Dante. *La Divina Commedia : Inferno*. A cura di Natalino Sapegno. I5. ed. La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1964, X + 387 str.

Alighieri, Dante. *La Divina Commedia : Inferno*. Commento e postille critiche di Giuseppe Giacalone. 9. ed. Angelo Signorelli Editore, Roma, 1977, VIII + 525 str.

Bakšić, Stjepan. *Bog Stvoritelj*. Sv. 1: *Stvaranje tvarnog i duhovnog svijeta*. Tipografija, Zagreb, 1946, XX + 608 str.

Benini, Rodolfo. *Scienza, religione ed arte nell'astronomia di Dante.* Conferenza tenuta alla Reale Accademia d'Italia il 14 gennaio 1934-XII. Roma, Reale Accademia d'Italia. 1939, 96 str.

Bignami, Ernesto. *La Divina Commedia : schemi, analisi e commento critico dei singoli canti.* I: *Inferno.* Testo integrale. Edizioni Bignami, Milano, 1978, 287 str. ; II: *Purgatorio*. Testo integrale. Edizioni Bignami, Milano, 1978, 343 str. ; III: *Paradiso*. Testo integrale. Edizioni Bignami, Milano, 1979, 350 str.

Boccacio, Giovani. *Život Danteov*. Zora, Zagreb, 1951, 83 str.

Boll, Franz - Carl Bezold - Wilhelm Gundel, *Storia dell'astrologia*. Editori Laterza, 1979, XXIII+150 str.

Borruso, Silvano. *Scijentistička etika*. Marulić (Zagreb), 42[!41] (2008), 1, str. 111–123.

Bujanović, Ivan. *Eshatologija to jest Posljednje stvari po nauku Katoličke crkve.* Zagreb, 1894, 250 str.

Claudel, Paul. *Moje obraćenje*. U: Spalatin, Krsto. *Paul Claudel*. Osoba i Duh (Madrid), 7 (1955), 2, str. 179–197.

Fasso, Luigi. *Dall'Alighieri al Manzoni*. Felice le Monnier, Firenze, 1955, XXVIII + 363 str.

Ferrari, Attilio – Donato Pirovano. *Dante e le stelle*. Salerno Editrice, Roma, 2015, 120 str.

Flaxman, John. *Dante: la Divina Commedia illustrata da Flaxman.* A cura di Francesca Salvadori. Mondadori Electa, Milano, 2004, 280 str.

Garin, Eugenio. *Lo zodiaco della vita : la polemica sull'astrologia dal Trecento al Cinquecento*. Editori Laterza, Bari, 1976, XVI + 159 str.

Guénon, René. *Considerazioni sull'esoterismo cristiano.* Edizioni Studi delle Tradizioni, Firenze, [bez god. izdanja], 117 str.

Guénon, René. *L'esoterismo di Dante.* Editrice Atanor, Roma, [bez god. izdanja], 79 str.

Jacobs, Louis. *Cosmologia ebraica*. U: *Antiche cosmologie.* A cura di Carmen Blacker e Michael Loewe. Ubaldini Editore, Roma, 1978, str. 53–70.

Jeruzalemska Biblija : Stari i Novi zavjet. Uredili Adalbert Rebić, Jerko Fućak, Bonaventura Duda. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, XXIII + 1814 str.

Kržanić, Krsto. *Marija u Danteovoj Divnoj glumi.* Marija (Split), 3 (1965), 3, str. 130–131.

Lozovina, Vinko. *Povijest talijanske književnosti.* Dio 1: *Starije doba (500 – 1600).* Tiskara Hrv. katol. tiskovnog društva, Zagreb, 1909, VIII + 380 str.

Mužić, Ivan. *Sudbina i sloboda volje.* Matica hrvatska – Ogranak Imotski, Split, 2014, 101 str.

Nizeteo, Antun. *Dante i Hrvati.* Hrvatska revija (Buenos Aires), 15 (1965), sv. 3/59/, str. 189–207.

Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum editio. Libreria Editrice Vaticana, 1986, XXXI + 2316 str.

Papini, Giovanni. *Najviša i universalna vrijednost Danteove Božanske komedije.* Hrvatska smotra (Zagreb), 7 (1939), 6, str. 205–208.

Piper, Ferdinand. *Mythologie der christlichen Kunst von der ältesten Zeit bis in's sechzehnte Jahrhundert.* Teil: Abt. 1. Neudruck der Ausagbe 1847. Biblio-Verlag, Osnabrück, 1972, XLIII + 510 str. ; Teil: Abt. 2. Neudruck der Ausagbe 1851. Biblio-Verlag, Osnabrück, 1972, XXVIII + 732 str.

Radica, Bogdan. *Dante* (*1265-1965*). Hrvatska revija (Buenos Aires), 15 (1965), sv. 3/59/, str. 170–185.

Rebić, Adalbert. *Stvaranje svijeta i čovjeka*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, 175 str.

Ricolfi, Alfonso. *Studi sui "Fedeli d'amore": dai poeti di corte a Dante. Simboli e linguaggio segreto.* Edizioni Bastogi, Foggia, 1983, 308 str.

Sementovsky-Kurilo, Nicola. *Astrologia e religione*. U: Sementovsky-Kurilo, N. *Astrologia : trattato completo teorico-pratico*. 5. ed. Editore Ulrico Hoepli, Milano, 1977, str. 49–81.

Siebzehner-Vivanti, Giorgio. *Dizionario della Divina Commedia*. Feltrinelli Editore, Milano, 1965, VII + 732 str.

Spengler, Oswald. *Propast Zapada*. Sv. 1. Demetra, Zagreb, 1988, XXX + 468 str.

Šanc, Franjo. *Poviest filozofije.* II. dio. *Filozofija srednjega vieka*. Zagreb. 1943, XXIV+429 str.

Toma Akvinski. *O rasuđivanju pomoću zvijezda*. (*De iudiciis astrorum*). U: *Opuscula philosophica*. Sv. 2. Priredio i preveo Augustin Pavlović. Demetra, Zagreb, 1996, XX + 450 str.

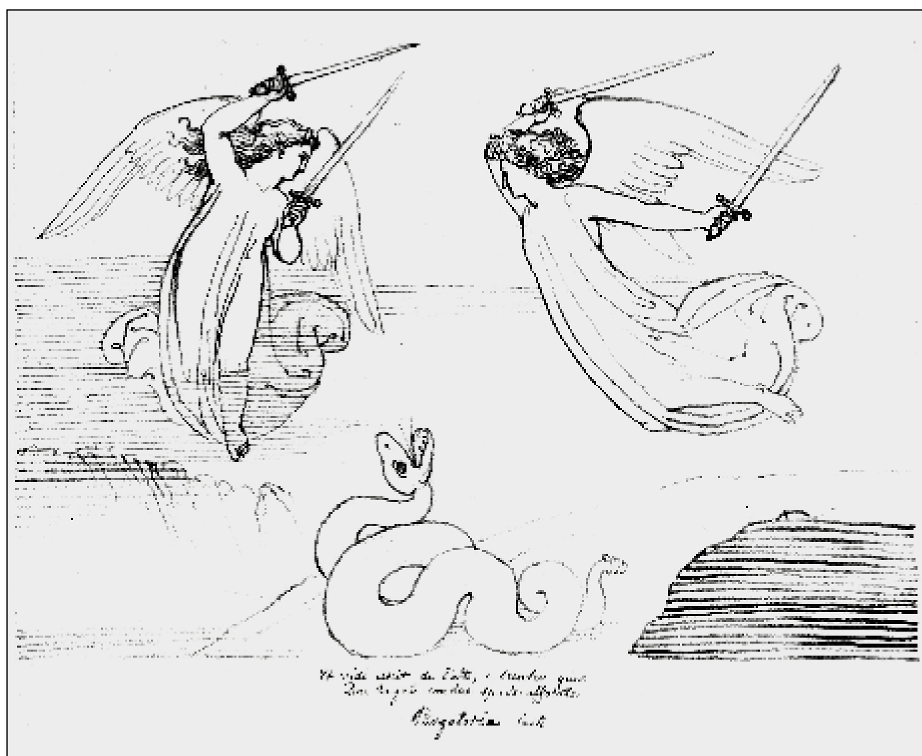
Tommaso d'Aquino. *L'uomo e l'universo* : *opuscoli filosofici*. A cura di Antonio Tognolo. Rusconi, Milano, 1982, 413 str.

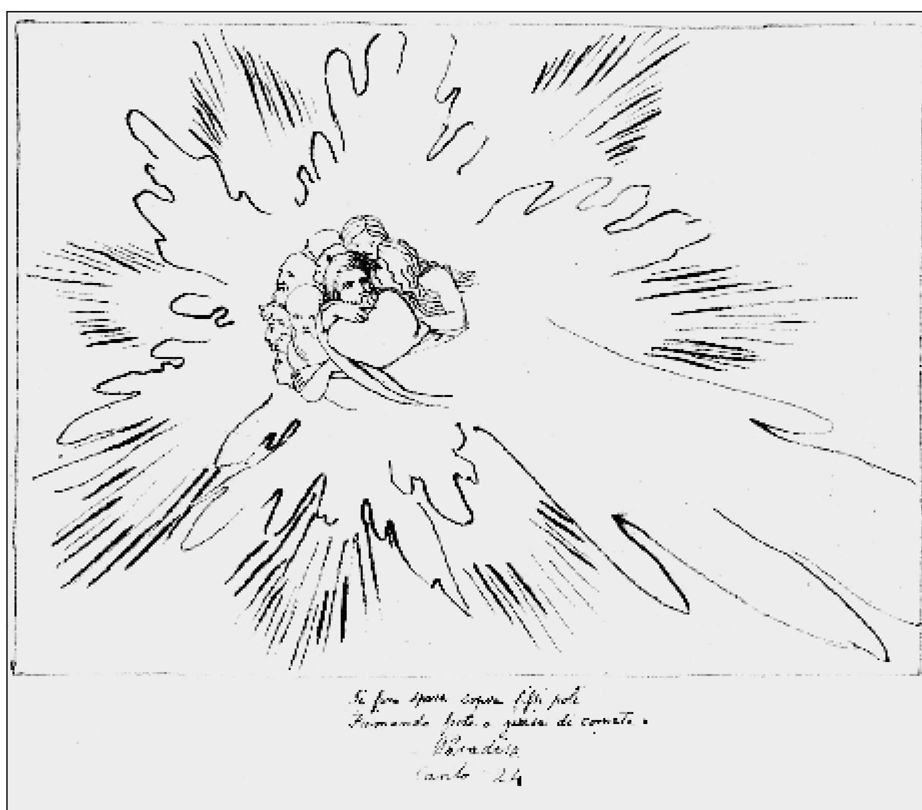
Valli, Luigi. *Il simbolo centrale della Divina Commedia : la croce e l'aquila.* Firenze, 1922, 71 str.

Vereš, Tomo. *Dante Alighieri i Toma Akvinski : (s osvrtom na tu temu u hrvatskoj književnosti)*. U: *Dante i slavenski svijet*. Radovi međunarodnoga simpozija Dubrovnik 26–29. X. 1981. JAZU, Zagreb, 1984, str. 701–714.

Vinassa de Regny, Paolo. *Dante e il simbolismo pitagorico*. Fratelli Melita Editori, Genova, 1988, 188 str.

Werlitz, Jürgen. *Das Geheimnis der heiligen Zahlen : ein Schlüssel zu den Rätseln der Bibel.* Pattloch Verlag, München, 2000, 320 str.

Paradiso
Canto 24

Svjetlost Beatrice

I.

1.
Simbol sv. Dominika

Pravilni zlatni lukovi obrubljuju crvenilo plašta predstavljajući savršen kontrast prema smeđem brdu, nad kojim se uzdiže Majka Božja Garićka. Na vrhu toga obloga, osjenčanoga brijega kleče koludrica i fratar, brat i sestra propovjedničkog reda, a među njima u sredini ispod Bogorodice nalazi se simbol sv. Dominika, malen pas s vatrenom kuglom. Legenda kaže, da je takvu prikazu vidjela u snu prije svečeva rođenja njegova majka u španjolskom, kastilskom gradu Callarogi. Zvala se Johanna ili milost Božja, dok su djetetu dali na krstu ime Dominicus, što je oblik izveden od Dominus i znači „Gospodnji".

Papa Honorije III. potvrdio je pravila dominikanskog reda god. 1216. Svetac je umro pet godina kasnije (1221.), a nekoliko godina za tim nalazili su se njegovi redovnici u tadanjim središtima zagrebačke biskupije, u Zagrebu, Čazmi, Ivaniću i Gariću. Prema riječima o. Miroslava Vanina (*Povijet crkve katoličke*) postoji mogućnost, da se ženski ogranak istoga reda nalazio u Ivaniću već god. 1226., deset godina poslije papina odobrenja, ili pet godina poslije smrti njegova osnivača.

Gore opisana slika nalazi se u ivanićkoj samostanskoj crkvi. Pripovijeda se, da je onamo donesena iz garićkog svetišta Bele crkve u doba kad su Turci osvojili Moslavačku goru. Bilo je to god. 1545. Lako je moguće, da su se u ta četiri stoljeća događale s umjetninom

razne promjene; možda je bila oštećena požarom i eksplozijom baruta, sakrivenog u crkvi g. 1572., ili sasvim uništena te iznova naslikana troškom varaždinskih kanonika bivšeg čazmanskoga kaptola, što naslućujemo iz neke bilješke samostanskog arhiva. Ne mogu ovdje ulaziti u detalje njezine neistražene historije, a spominjem je radi njezina simboličkog sadržaja: Vizija Majke Božje s Isusom i anđelima uzdiže se nad garavo-smeđim brdom, koje je tako zaobljeno, da nas podsjeća na zemaljsku hemisferu. Na vrhu obline, između dominikanca i dominikanke, vidimo malenu vjernu životinju s vatrenom kuglom, koju je Dante u svojoj *Božanstvenoj Komediji* nazvao „divnim plodom“. Što znači ova usijana, goruća lopta, golema varnica, što prema legendarnom snu majke Johanne užiže sav svijet? Postavljajući ovo pitanje udaljujemo se od stvarnosti u daleko područje srednjevjekovne simbolike, do najbujnijih proizvoda ljudske fantazije, nastalih u doba, kad povijest nauke označuje zoru humanizma.

Za sv. Dominika kažu, da je po svojoj mudrosti bio odsjev kerupskoga svijetla. Kerubini su u nebeskoj hierarhiji oni anđeli, koji se nalaze u drugom krugu oko Stvoritelja. Prema mišljenju srednjevjekovnih učenjaka oni upravljaju zvijezdama stajačicama, najstalnijim nebeskim tjelesima. Mudrost sv. Dominika postala je u onom davnom vremenu općenitim simbolom. Pod njegovim imenom izvršena je najveća evolucija u povijesti nauke, teološke kao i svjetovne. Članovi njegova reda izvršili su preokret tisućugodišnjeg značenja, koji je na svom vrhuncu dao nenadmašive proizvode ljudskog uma: djela sv. Tome Akvinskoga i Dantea.

Ranija stoljeća srednjega vijeka ne pokazuju gotovo nikakve težnje za racionalnom kulturom. Istom u XIII. stoljeću počinju se javljati njezini prvi oblici, i to najprije u bogoslovskim djelima. Novi teološki smjer donosi reakciju protiv pretjeranog simbolizma i točnije poznavanje svih ostalih znanosti. Stariji učenjaci tumačili su Bibliju s pomoću svoje imaginacije, služeći se sredstvom alego-

rije po uzoru apokaliptičke literature. U to doba nije još teologija – kako piše P. Mandonnet – našla svoj položaj, radi oskudice filozofskog regulatora. Petar Abelard u XII. vijeku uvodi metodičke principe, braneći jasnoću, dok Hugues de S. Victor ustaje otvoreno protiv alegorista, koji ne vide dubljeg smisla. U slijedećem stoljeću počinju bogoslovi sve više cijeniti Aristotela i njegovu logiku. Najveću zaslugu u tom smjeru stekao je učitelj sv. Tome Albert Veliki. Crkveni pisci zovu ga „Doctor Universalis“. Bio je biskup i dominikanski profesor u Parizu i Kölnu. U svojim djelima nastojao je dovesti u sklad Aristotelovu nauku s kršćanstvom. Kao utemeljitelja tomističkog filozofskog smjera Dante ga u svom *Raju* postavlja pokraj prvog predstavnika „kraljevske mudrosti“, autora Priča i *Pjesme nad pjesmama*, kralja Salamuna.

Duboka promjena uslijedila je dvanaestog i trinaestog stoljeća na području evropske znanosti. Poslije mnogih fantastičnih lutanja učenjaci se priklanjaju racionalnom postupku, proučavajući najvrjednija djela staroga vijeka. Velikom revnošću prenose se na evropski zapad tekovine grčke i rimske kulture. Njihov utjecaj kao i veze s Istokom uslijed Križarskih ratova i razvitka trgovine pružaju tadanjim školama pobude za neki osebujni pogansko-kršćanski sinkretizam, što se nenadmašivo očituje u *Božanstvenoj Komediji*.

Prvi traci humanizma opažaju se u bogoslovskim djelima. Pojam teologije proteže se u to vrijeme i na sve ostale znanosti. Za srednjevjekovne učenjake kao i za stare Grke bila je filozofija samo sveukupnost ljudskog znanja, izrađena razumom i iskustvom čovjeka tijekom historije.

Rezultate tog znanja upotrebljavaju filozofi za prvi cilj nauke, za spoznaju najviše istine, predane čovjeku izravno od Boga i neobjašnjive po svojoj prirodi, dok je čovjek na ovom svijetu. Znanost nam ne objašnjuje unutarnju tajnu o istini vjere, što ostaje neprodiran misterij, ali nam zato daje čitav jedan svijet analogija; ona približuje dva reda stvari i stvara jedinstvo, koje nam pomaže i

umiruje nas. P. Mandonnet kaže: „La foi est el perfectionnement de l' intelligence humaine et la grâce le perfectionnement de la nature et de la volonté de l' homme. Comment entendre ces problèmes sans l' étude de la nature et des facultés de l' homme qui sont le support et les réceptacles de l' ordre surnaturel en nous..." (*Dante le theologien*).

Veza između teologije i filozofije naročito se očituje u dominikanskoj nauci. Predstavnici tog reda pridonijeli su najveći udio u konstruktivnom radu trinaestog stoljeća, a vrhunac njihova nastojanja odrazuje se u djelima sv. Tome Akvinskoga. „*Suma theologiae*" predstavlja temeljno djelo kasnijeg bogoslovlja, pa je za tridentskoga koncila ležala pokraj biblije na oltaru kao autoritativna odluka u prijepornim pitanjima (I. Kršnjavi). Pisac ove savršene knjige sjedinio je u sebi čitavo znanje svojega vremena. Dubljina njegovih misli izvire iz kontakta kršćanske objave sa svima tadanjim znanostima, koje su „anđeoskom doktoru" poslužile kao pomoćno sredstvo za razlaganje i obranu vjere. Postavljajući sve stvari u red, sv. Toma je svojom čudesnom inteligencijom izgradio nedostiživu sintezu vjere i razuma, milosti Božje i prirode, sažete u jedinstvenu umjetničku konstrukciju. Za njega je sva znanost autonomna i diže se samo vlastitim sredstvima, iskustvom i razumom, koji, ispravno vođeni, ne mogu doći u sukob s vjerom.

Nitko objektivan ne može poreći, da su veliki skolastički umovi postavili temelje današnjoj europskoj civilizaciji, t. j. onome, što je u njoj najvrjednije. Pa ipak, oni nam nisu objavili sve znanje, kojim su raspolagali, čuvajući neke istine u svojim znanstvenim trezorima. Dosta ima dokaza, kako su rezultati tog davnog znanstvenog rada brižljivo sakrivani pred običnim svijetom. Više je bilo tome razloga, a jedan je izrazio sv. Toma riječima: „Nolite sanctum dare canibus". Osim općenitih prilika i običaja, te slabe podobnosti tadanjih ljudi za shvaćanje izravnih, apstraktnih dokaza, bila je prema tumačenju Svetog Doktora potrebna neka simbolika, kad se go-

vorilo o višim stvarima zato, da se izvježbaju pouzdani, a izbjegne podrugivanju nevjernih. Ima problema, kojima ne možemo pristupati bez priprave i pobožne opreznosti, jer je kod njihova rješavanja opasnije ignoriranje religioznih sredstava od vulgarnog neznanja.

U srednjevjekovnoj literaturi dosta često nalazimo riječi „scintilla“ i „favilla“. Tadanji mistici spominju ih obično u vezi s odnosom ljudske duše prema milosti Božjoj. Teorija „scintilla animae“ označuje unutarnju dinamiku svjetlosti, što se povećava pod utjecajem vjere. Istu misao izrazio je i Dante u XXIV. pjevanju *Raja*:

„quest e la favilla
che si dilata in fiamma poi vivace,
e come stella in cielo, in me scintilla,“ (*Par*.)

(To je iskra, što se proširuje u plamen sve življi i kao zvijezda na nebu, u meni sjaji.)

Posljednju riječ možemo shvatiti kao imenicu ili glagol, prema tome da li je s akcentom ili bez njega. Ovo je značajno, jer iz toga neki izvode panteističku koncepciju Danteovu. Za točnije objašnjenje gornjega stiha potreban je prilično dalek i zaobilazan put. Na istom nesigurnom terenu posrnuli su već mnogi komentatori, pa stoga držim, da je najpouzdanije, ako se čovjek što manje udaljuje od prirode i od matematske jasnoće.

U pozadini svake predodžbe o natprirodnom pojmu mora da se krije neki prirodni paralelizam. Počevši od najstarijih vremena, vatra je simbolički predstavljala božansku ljubav. Historija priča o starim Tebancima, kako su na dan Bakhove svečanosti u Beotiji noću trčali duž rijeka Ismen i Asopo s gorućim bakljama u ruci, vičući „vode“, te pjevajući pjesme, kojima su izazivali Bakhovu simpatiju za svoje vinograde i polja. Isti motiv, samo u savršenom obliku, naglašuje kršćanska Objava. Simboličku svetost vatre naglašuje *Stari* i *Novi zavjet*, počevši od Abrahamove žrtve i Mojsije-

va gorućega grma do najuzvišenije scene Duhova, kada se Najviša Ljubav pokazala apostolima u slici plamenih jezika.

Vatra sve prožima, ona je – kako nas uči kozmogonija – prvotni oblik energije, maksimum stvarnosti, koju možemo zamisliti u svemiru i našem planetu; ona je u magni, u suncu i zvijezdama. Najviši red nebeske hijerarhije pripada Serafinima ili vatrenim anđelima. U *Svetom pismu* smatraju ognjenu kišu kaznom za grijehe protiv Boga i prirode, kako nam pokazuje primjer uništenja historijskih gradova na južnoj obali Mrtvoga mora. Plamen uništava sve, pa je prirodna kazna za one, koji huleći na Boga ustaju protiv poštivanja svakog autoriteta, jer, kako kaže Dante – njihove riječi padaju kao ognjene pahuljice, dok ne zapale i samo pješčano tlo.

Prve hipoteze nauke o postanku svijeta svode se na vatreno stapanje i kružnu dinamiku nebeskih sfera. Prvo Božje djelo u stadiju neuređenog kaosa imalo je oblik kugle, a rezultat prvog Pokreta bio je najsavršeniji geometrijski oblik, krug. Izvor njegove pravilnosti nalazi se u točki središta, a tok njegova postanka od ništice opisuje spirala. Značaj ovoga gibanja prikazuje sv. Toma suglasno sa sv. Dionizijem Areopagitom slijedećim riječima: Obliquus motus est compositus ex utroque: quando quis procedit ex consideratione creaturarum, sed hanc ordinat in considerationem Dei“. (*In Psalm*.)

Kružno gibanje promatramo na nebeskom svodu i ono nam označuje vrijeme, dok se principi spirala ostvaruje na zemlji, počevši od iskonskog formiranja njezine kore.

Geogonija nam predstavlja hipoteze o tajni ohlađivanja magne, žitke mase u utrobi zemlje, dok nas mineralogija upućuje na zakone njezine diferencijacije, koja nipošto nije jednolična, već vrlo komplicirana i savršena. U tom se rezultati najnovijih znanstvenih istraživanja sasvim podudaraju sa simboličkim putokazima *Biblije*, s tragovima onog svetog kamenja, koje su praoci pobožno škropili vodom i polijevali uljem. Linije ljudske povijesti, obilježene historijskim središtima i znamenitim događajima podudaraju se s

tragovima podzemnog bogatstva po nekim neshvatljivim, a ipak jasnim i očitim zakonima. Još je čudesnije, da su mnoge pojave na spiralama zemlje savršeno određene u vremenu, pa se dosljedno podudaraju sa svemirskim krugovima. Realan spoj svemirskih i zemaljskih putova predstavljaju bolidi. Oni su u isto doba simbol i stvarnost njihova jedinstva – prividni i zbiljski put od nebeske iskre do blještave kugle u našoj atmosferi, koja nas svojim časovitim sjajem podsjeća na simbol sv. Dominika. U srednjem su vijeku ljudi vjerovali, da ih donose anđeli. U tom ima mnogo istine, jer točni računi i mjerenja potvrđuju, da meteori u istinu dolaze utjecajem nedokučivih sila Najviše Inteligencije, koje čovjek zamišlja prema podobnosti svoje imaginacije.

Skolastički učenjaci mnogo su raspravljali o biti anđela. U tom nedokučivom pitanju zauzeo je Dante sasvim originalno mišljenje. Njegova se hipoteza bitno razlikuje od nazora suvremenih bogoslova, pače i njegova uzora sv. Tome Akvinskoga. U toj originalnoj ideji o anđeoskoj biti i sakrivena je najdublja istina njegova ličnog saznanja, tajanstveni ključ principa, koji je doveo do apoteze Beatrice. Međutim prije potpunog razjašnjenja potrebno je da se zaustavimo kod nekih historijskih pojava.

2.
Iz stare Firence

„Društvo Svete Djevice“ bilo je osnovano g. 1244. prigodom neke propovijedi sv. Petra iz Verone. Među svojim članovima brojilo je većinu florentinskih slikara. Pobožnost tih umjetnika očitovala se u mnogim duhovnim egzercicijama, a naročito u večernjem pjevanju hvalospjeva (laudes) na pučkom jeziku. Svakog dana po zaključku posla izlazili su iz svojih radiona s druge strane Arna te se sakupljali u dominikanskoj crkvi Santa Maria Novella. Tim sastancima, kako piše P. Mandonnet, pribivao je i mali Dante. Po

svemu izgleda, da je njegova veza s umjetnicima bila vrlo srdačna, jer je već za rana razvio svoj osobiti dar za crtanje. Među njima je često čuo pjevati popularnu pobožnu pjesmu „la lauda di Donna Matelda", prema kojoj je stvorio jedan od svojih značajnih ženskih tipova *Božanstvene Komedije*.

Boccacio također piše o hvalospjevu *Lauda* u firentinskoj crkvi S. Maria Novella. U susjedstvu ove crkve i velikog samostana Dominikanaca nalazio se drugi samostan, u kojem su obitavale sestre milosrdnice, poznate pod imenom „Vestite di Santa Maria Novella". Osnivač reda, sv. Dominik utemeljio je također i ženski ogranak. Najznamenitija predstavnica tih bijelih opatica bila je Donna Matelda. Tako su je zvali u Italiji, dok joj je pravo ime bilo Mechthilde von Magdeburg. Rođena u Njemačkoj i odgojena po Dominikancima; pokazala je neobičan književni i umjetnički talenat. Napisala je najsnažnije vizije u srednjem vijeku pod naslovom *„Das fliessende Licht der Gottheit"*. (Mandonnet).

Među *Laudima* doživio je Dante prve pobude za svoje umjetničko stvaranje. Poslije polovice XIII. vijeka, nekako u doba pjesnikova rođenja, osnovalo je isto društvo u Firenci školu gramatike, koja se također nalazila u dominikanskom samostanu. Tu je pjesnik primio svoju prvu obuku. Čitavo njegovo obrazovanje razvijalo se pod religioznim utjecajem. Možda je neko vrijeme učio i u školi franjevaca Santa Croce, ali pretežan dio znanja stekao je kod dominikanaca, što se duboko odrazuje u njegovu kasnijem shvaćanju i znanstvenom radu.

Svaki samostan morao je imati teološku školu. Važnost firentinske približavala se, samo bez naslova i prava, onoj koja je u isto vrijeme postojala u Parizu, gdje je pod imenom „Studia generalia" bila utjelovljena samoj univerzi. Prigodom podjele Rimske provincije bilo je u Firenci g. 1295. osnovano pravo sveučilište. Među njegovim slušačima nalazili su se najbolji bogoslovi iz čitave provincije. Učenje filozofije nije bilo vezano uz samostan. Pojedini fa-

kulteti bili su smješteni u nekoliko posebnih zgrada, koje su stalno obilazili đaci zajedno sa svojim učiteljima.

Dante se rodio g. 1265. Sa osamnaest godina ušao je u klerikat, gdje je postigao niži svećenički red i tonzuru. G. Salvadori piše, da mu je učitelj kod S. Maria Novella bio Remigio Girolami, florentinski dominikanac, koji je g. 1267. apsolvirao parisku univerzu. Postoji mogućnost, da je bio slušatelj i samoga sv. Tome Akvinskoga, u doba kad je ovaj došao iz Pariza i predavao u Napulju (1272. – 1273.) Drugi Danteov učitelj, Nikola Brunazzi, bio je također đak sv. Tome, pače ga je pratio na njegovu putu u Pariz. Po njem je pjesnik upoznao prve autoritete svog vremena. Po svoj prilici je i najvećega među njima lično poznavao, jer ga na jednom mjestu naziva „dobri brat Toma Akvinski" (*Convivio*).

Neki dantolozi smatraju pjesnika autodidaktom. Mandonnet to pobija vrlo temeljito. Općenito u XIII. vijeku smatrali su književno obrazovanje identičnim s klerikatom, dok su laici osim rijetkih iznimaka bili nepismeni. Klerikatura je bila neophodni uvjet, da se dođe do više nauke. Ovo nije važilo samo kod prinčeva i kod velikaške djece. U istom stoljeću često susrećemo izreku: *laicus, hoc est idiota*. Posljednja riječ označuje čovjeka bez obrazovanja, nepismena, a ne tupoglava u današnjem smislu. Srednjevjekovni pisci na pučkom jeziku, trouverski i troubadurski, bili su redovno klerici. Oni su nosili habit i tonzuru i onda, kad su bili oženjeni. Malo je bilo pisaca u tadanjoj Italiji i Francuskoj, koji nisu prošli klerikat. Za Dantea se može pouzdano reći, da je bio barem kandidat teologije. Odgojen od najranijeg djetinjstva po dominikancima, primio je sve principe njihove nauke, u kojoj je filozofski elemenat zauzima vrlo značajno mjesto.

U svima svojim nazorima Dante slijedi obična katolička načela. Većina dantologa vide u njemu vjerna sljedbenika sv. Tome. Važno je, da se on i u samom načinu književnog izraza pokorava utvrđenom postupku teologije i sv. Pisma. On je u isto vrijeme pjesnik,

učenjak i propovjednik, gorljiv moralist i neumoran istraživač istine, radi koje je – kako sam kaže – nekoliko godina mršavio (*Si che mi ha fatto per piu anni macro*. *Par*. XXV., 3.)

Kroničar Giovanni Villani piše g. 1348. slijedeće: „On je bio velik učenjak gotovo u svima znanostima, premda je bio laik. Taj Dante, s obzirom na svoje znanje, bio je nešto malo uobražen, neprijatan i preziran, kao osorni filozof nije znao dobro raspravljati s laicima“. Benvenuto d’ Imola kaže u svojem Komentaru *Divine Comedie* oko g. 1370., da su suvremenici zvali Dantea bez razlike pjesnikom, filozofom ili teologom. Teško je dakle prikazati svu svestranost njegove inteligencije. U latinskoj raspravi *„Quaestio de aqua et terra“* nalazimo priznanje, da se od djetinjstva stalno hranio u ljubavi prema istini. U *Vita Nuova* kaže: *„Tu fosti suo tostamente de la tua puerizia“*.

Dante je rođen učenjak, ali u isto doba i jedna od najreligioznijih duša. Mandonnet veli: *„Rien n’ est plus rigoureux que son orthodoxie; rien n’ est plus autorisé que sa philosophie“*. U onom uzdrmanom, poremećenom vremenu ne možemo zamisliti savršenijeg duševnog jedinstva na području poezije i umjetnosti. S punim pravom uspoređuju njegovo djelo divnom kontrastu, koji su nasuprot političkoj kaotičnosti tadanje Europe izveli majstori gotskih konstrukcija.

Dante je neusporediv pjesnički genij. Njegovo glavno djelo pripada među prve proizvode katoličke literature. Slične knjige nema u čitavoj povijesti kršćanstva. Prema Mandonnetovim riječima, ona je na čast ne samo Firenci i Italiji, već čitavom čovječanstvu, koje obožava, nada se i misli.

Autora *Božanstvene Komedije* ne možemo zamisliti bez Firence, bez njezinih crkva, samostana, utvrda, slikovitih mostova i sporog, zelenog Arna, koji je u sjećanjima našega Matoša obnavljao biblijske motive. Predodžba o ljepoti toga grada nedjeljivo je povezana s pojmom o djelatnosti Božje ruke. Ona se jednako odrazuje

u mističnom šarenilu raznobojnog mramora, u tišini umjetničkih galerija i samostanskih arkada, u tragovima stoljetnog razmišljanja kao i u spomenicima najogorčenijih borba. Nigdje na svijetu nema tako nezaboravno sastavljenih kontrasta i divnih slikovitosti kao u Danteovoj „Ovčarni svetoga Ivana“, u gradu prvih cekina, neobično utvrđenih kuća i čestih lomača, koje je dva puta trebao iskusiti i sam pjesnik.

Stari ljetopisi kažu, da je Firenca bila utemeljena u drugom stoljeću prije Isusova rođenja, ali njezina prava važnost započinje se u srednjem vijeku. Čudo heraldičkog cvijeta našlo se tamo u krvavom polju negdašnjeg zaštitnika Marsa, svladavši ga neusporedivom strpljivošću. U znaku toga ljiljana, po kojem je prozvana Firenca, nicali su stoljećima najgenijalniji proizvodi ljudskog duha.

Njihovi prvi i najljepši tragovi, kako nas uči povijest, vode u crkvu Santa Maria Novella.

3.
Gospođa od spasa

Čitajući *Božanstvenu Komediju* moramo razlikovati sve opisane značajke Danteove inteligencije, koje se istodobno očituju u religioznim, pjesničkim i filozofskim motivima. Prvi su vjeran odraz *Svetoga Pisma* i crkvenih učitelja, a naročito ideja sv. Tome, sadržanih u djelima *Summa theologiae*, u *Sentencijama* i *Psalmima*. Što se tiče znanstvenih i umjetničkih pogleda, Dante je potpuno nezavisan i originalan, premda u dubljini svoje biti ostaje uvijek u skladu s principima katoličke vjere. Oni se očituju i onda, kad ulazi u područje poganskog mita, arapske i grčke filozofije ili stvarnih istraživanja u astronomsko-matematskom i prirodnom smjeru. Samo rijetki komentatori uvažili su donekle ovu svestranost pogleda, koju je pjesnik isprepleo u divnu cjelinu *Božanstvene Pjesme*. U tom je razlog, da se ideja Beatrice tumači na različne načine, koji

rezultiraju iz pojedinih detalja Danteova znanja, a nisu dokumentirani sveukupnošću njegova trostrukog poziva.

Upadljivo je što pjesnik toliko upotrebljava alegorijske slike i simbole. U tom se moramo nešto udaljiti od današnjega shvaćanja. Alegorija je bila moda srednjega vijeka, a osobito dolazi do izražaja od XII. do XIV. stoljeća. Početak joj je u mitologiji. Njom su obilovale sve pretkršćanske literature kao i apokaliptički spisi iz prvoga stoljeća. Savršeni oblik simbolizma nalazimo u objavi *Staroga zavjeta*. Sv. Pavao piše o historiji Židova: „Sve im se događalo u slikama". (Haec omnia in figuris contingebant illis.)

Utjecajem racionalista smanjilo se značenje alegorije u znanstvenim djelima, ali se održalo i nadalje u ostalim područjima srednjevjekovnog života, u svećeničkim propovijedima, u poeziji goliarda i troubadoura, a naročito u likovnoj umjetnosti, gdje se najjače ističe u izvedbi bas-reljefa, fresca i različnih građevnih detalja. Alegorija je simbol dinamičkog značaja. Proizlazeći iz religioznih i crkvenih vrela, ona je obilježila razvitak narodnih jezika i umjetničke tvorbe, te se duboko odrazuje u djelima prvih začetnika humanizma i renesanse.

Kao umjetnik i pjesnik, Dante je morao usvojiti stil svoga vremena, pa se u tom, kako sam kaže, udaljuje od zahtjeva čiste teologije: *„Veramente li teologi questo senso (allegorico) prendono altrimenti che li poeti; ma peroche mia intenzione e qui lo modo de li poeti seguitare, prendo lo senso allegorico secondo che per li poeti e usato*." (*Convivio I.*) Teologija gleda samo na sadržaj, a ne na vanjsku oblaku. Naprotiv, dužnost pjesnika se sastoji u tom, da stvara lijepe izmišljotine. Osim kreiranja umjetničkih fikcija postoji i jedan naročit razlog Danteova simbolizma. To je tajna Beatrice.

Više od šest stoljeća raspravljaju o njoj učenjaci. Svaki iznosi svoje dokaze, ali najsavjesniji među njima priznaju, da još uvijek nije riješena zagonetka one, koju je pjesnik nazvao „Divna dama mojih misli" (*Vita Nuova*). Ni o kojoj drugoj pjesničkoj ideji nema

toliko oprečnih i neizvjesnih mišljenja. Sasvim opravdano možemo reći, da tako tajanstvenog lika nema u čitavoj literaturi, pa nije čudo, što su pojedinci dolazili na sasvim neobične ideje, tražeći u njoj različne zbiljske i simboličke portrete, počevši od male Danteove susjede Bice Potinari do Aktivne Inteligencije arapskoga filozofa Averroesa. Većina učenjaka slažu se u tom, da je Beatrice teološka alegorija u kršćanskom smislu, koja predstavlja apostolsku objavu ili njezinu znanstvenu disciplinu, ustanovljenu po svetim ocima i općim koncilima, ili pak samu Crkvu. Sva ova mišljenja, usuđujem se tvrditi, nisu opravdana. Premda se donekle približavaju Danteovu shvaćanju, ipak ne odgovaraju onoj istini, koju je pjesnik htio prikazati pod imenom Blažene. Kad govorimo o njoj, slabo nam vrijedi brzina logičkih zaključaka. Da je pravo upoznamo, potrebno je – kako kaže Dante – proći strmenitim i teškim putem. *(„Intrai per lo cammino alto e silvestro“.)*

Tobožnji realisti kažu, da je pjesnik bio sputan skolastičkim metodama, pa ne treba odviše voditi računa o njegovim bizarnostima. Neopravdanost ovog mišljenja potvrđuje bezbroj detalja *Božanstvene Komedije*. Solidnost Danteova rada ne dopušta ni najmanje sitnice, koja ne bi imala smisla. Mandonnet je vrlo lijepo primijetio: *„Il serait plus sèant et plus sincère de dèclarer qu'il y a chez lui des choses qu'on ne comprend pas ...“*. Sve je u *Komediji* izmjereno, proračunano i opravdano. Unatoč tome neki smatraju autora najvećim mistifikatorom u povijesti literature. Temeljitim, dugotrajnim istraživanjem došao sam do zaključka, da se njegova „mistifikacija“ sastoji jedino u tom, što je zaronio u more znanja, kojim još nitko zaplovio nije. *(„L'acqua ch'io prendo già mai non si corse“).*

Dante ne kaže nigdje, da je njegova ljubav iz Firence ili iz bilo kojega drugoga mjesta, jer uopće nije žena. *„Quella (Beatrice) non e femina“*. (*Vita Nuova* XXVI.) Ovo nam ponovno potvrđuje, kad govori o damama, koje se postavljaju između njega i Beatrice. To

su Poezija i Filozofija, *Primavera* i *La donna dello schermo*. Posljednja ga sažalno promatra kroz prozor, kao da time želi označiti ograničenost ljudskog uma. Sve tri dame čisti su simboli – *non sono femine* – ali je Beatrice najuzvišenija među njima. Ona je „hvalospjev pravoga Boga“ (*Loda di Dio vero*, *Pakao* II. 103.); „svjetlost i slava ljudskoga roda“ (*o luce, o gloria de la gente umana*, *Čistilište* XXXIII. 115.); ona trostruko dobro (*Vita Nuova*), ili „svijetlo između istine (Boga) i ljudskog uma“. (Che lume tra l' vero e lo intelleto, *Raj* VI., 45.). Njezine oči daju nam viziju Božanstva. Ona je slika istine na vrelu same Istine. Ili prema Mandonnetovu shvaćanju, *„la vertu de foi et son objet, jui relèvent de l' intelligence d' une façon analogue à la veritè scientifique“*. Dante polazi i dalje, kad veli, da je govor sv. Tome Akvinskoga sličan govoru Beatrice:

„Per la similitudine che nacque
del suo parlare e di quel di Beatrice“.

Pače i sama ideja njezina imena sadržana je u svečevim riječima:

„Cum beatitudo sit ultimus finis rationalis creaturae; status viae, in qualibet rationali creatura, dicitur esse ille in quo a beatitudine deficit“. (Sentenze).

Danteova ljubav prema Beatrici predstavlja najuzvišeniji zanos. Zbog nje je napustio obični svijet i svoj zavičaj. Po njoj je dao ime svojoj kćeri, koja je stupila u samostan dominikanka u Ravenni. Da isključi svako krivo mišljenje, pjesnik izričito kaže, da je njegova ljubav stvorena „za osjetljivi užitak“. *(Per ischiudere ogni falsa opintone de me, per la quale, fosse sospicato lo mio amore essere per sensibile dilettazione“.)* Grad, u koji je njgova dama postavljena po Vrlo Visokom Gospodinu nije drugo, prema Mandonnetovu mišljenju, nego pjesnikova duša. Da je što savršenije prikaže i uzvisi, spjevao je canzonu pod naslovom *„Amor che nella mente*

mi ragiona“ (Ljubav, koja mi u duhu zbori). Ovu pjesmu možemo smatrati intonacijom za čitavu *Božanstvenu Komediju*. To je početni motiv za apoteozu Beatrice. Sadržaj je u glavnom slijedeći:

> *„Sunce, ma kamo sjalo, još ne vidje tako plemenita stvora. Svaki od nebeskih duhova nju gleda, a svatko na svijetu, ako ljubi, vidi je pred sobom. Ona je uzvišenija od svih ljudi; kad ona govori, duh nebeski iz nje zbori. Sve je lijepo, što je njoj slično. Tko nju gleda mora vjerovati u čudesa. Nju zamisli Onaj, koji sve pokrenu. U njenu se licu vide rajske slasti, što nadjačaju našu spoznaju, kao sunce kad oslabi oči. Plamen njezine ljepote uništava svaki niski nagon.“* (Prijevod I. Kršnjavi).

To je bila najmilija Danteova pjesma, koju mu je otpjevao drug Casella u *Čistilištu*. Ista ideja prikazana je u „*Novom Životu*“ slijedećim riječima: „Ja ne kažem kako (divni osmijeh Beatrice) djeluje u srcima, jer pamćenje ne može zadržati ni nju, ni njezina djelovanja“. U istom djelu, koje možemo smatrati predgovorom *Komediji*, nalazi se potanji opis pjesnikove ljubavi. Ona je „potrebna raju da bude savršen“. Radi same nje čovječanstvo je uzvišenije od svih stvorova, koji su u najužem krugu nebesa. Ona je „prava dika Božja“. Za to se u *Raju* vozi na Grifonovim apokaliptičkim kolima, među evanđelistima i njihovim životinjama, obasuta cvijećem anđela, što je zastire kao oblak.

Dante ima duboke ideje bogoslova. Slijedeći revno sv. Tomu Akvinskoga, mora se često boriti sa svojim suvremenicima radi njegovih nazora. (Mandonnet) Sv. Toma pripisuje blaženstvo inteligenciji, koja se nada i misli. To je prema svečevim riječima „vizija božanske esencije po ljudskom poimanju, dar uz pomoć Božju, koju priroda ne podjeljuje“. Sv. Toma je najistaknutiji reprezentant teološke znanosti u Božanstvenoj Komediji. Osim glavnih protagonista Beatrice, Dante i Virgila nitko ne zauzima svojim govorom toliko stihova (oko tri stotine). Prve njegove riječi upravljene su

pjesniku: „Hoćeš li znati neke biljke i cvjetove ove girlande, koja zaljubljeno okružuju lijepu damu, po kojoj si ušao u nebo?“

Na temelju svega zaključuje Mandonnet, da je Beatrice simbol natprirodnog kršćanskog reda, kao što je sv. Toma simbol teologije. *(Béatrice est strictement le symbole de l' ordre surnaturel chrétien, et Thomas d' Aquin le symbole de la théologie)*. Isto potvrđuje i Dante, kad u „Novom životu“ izričito kaže, da Beatrice nije žena. Ali time još uvijek nije protumačena prava, sakrivena istina ... *la vérité cachée, la sentenza vera*.

Objekt ljubavi ne može biti isto što i sama ljubav. Prema tome ne može biti Beatrice Bogom prosvijetljeni ljudski um, kako tvrdi naš prevodilac I. Kršnjavi, ni njegova najviša sintetička kreacija, sakupljena u teološkoj znanosti. U čem je dakle njezin pravi smisao? Na to nam pitanje odgovara Dante: Ona je „Gospođa od spasa“, *La donna de la salute*. Ili bez simbolizma: „Ono, što silazi s neba na zemlju, da pokaže čudo“. *(Una cosa venuta da cielo in terra a miracol mostrare, Vita Nuova XXVI.).*

Značaj čuda sastoji se u stvarnosti. Prema tomu je i akcija Beatrice posvećena zbiljskom svijetu te se može prepoznati po realnim oblicima i odnosima. Već prema našoj podobnosti, mi je možemo ispitivati, proučavati i koristiti se tragovima njezina puta. Dante nam obećava, da će o svojoj ljubavi napisati ono, što nije još rekao ni o kojoj drugoj (*Vita Nuova*). Brojni detalji *Božanstvene pjesme* jasno dokazuju, kako je on uistinu znao o djelatnosti Beatrice više nego svi njegovi komentatori. Najsavjesniji istraživači priznavaju, da svi dosadašnji napori još uvijek nisu doveli do konačnog rješenja ovoga problema. E. V. Zappia svršava svoje djelo „*Della questione di Beatrice*“ sa sumnjom u sve dosadašnje hipoteze, nadajući se jednog dana jasnije protumačiti „zašto Cirra odgovara“. *„E qui abbiamo veramente finito. Ma non oso dire che sia finita la questione di Beatrice. Vorrei soltanto sperare che, in sede di critica positiva, si finira, un giorno l' altro, di trattar l' ombre come cosa*

salva; e che, dopo questa mia qualunque fatica, con miglior voci... Si pregherà perchè Cirra risponda."

4.
Tajna geometra

„Tako pođosmo do onoga svijetla razgovarajući o stvarima, o kojima je lijepo šutjeti, kao što bijaše (lijepo) zboriti tamo, gdje je dolikovalo". (*Čist*. IV. 100.)

Danteova umjetnost puna je tajanstvenosti, koja je podobna, da nas svakog časa zavede na stranputicu. Sam pjesnik smatrao je potrebnim, da nas upozori na to:

„O vi, koji zdravo sudite, motrite nauk, što se krije pod velom stihova čudnovatih" (IX. 61.).

Pravo uzevši Danteova umjetnost je čisti simbolizam. Mandonnet kaže: „L' art de Dante par un de ses éléments fondamentaux, le symbolisme, est un art de mystificateur. Il fournit à chanque instant et intentionellement l' occasion d' égarer le lecteur". Međutim, sasvim je krivo mišljenje, da je pjesnik naginjao po svojoj prirodi tamnoći i nejasnim proizvodima fantazije. Kad točno proučimo *Božanstvenu Komediju*, stječemo protivno uvjerenje. Možda nema knjige, koja bi bila napisana s više realističke preciznosti. Prividnost ovoga paradoksa gubi se pred činjenicom, da je Dante ušao u područje, gdje je mistika istovjetna sa stvarnošću te opravdana bezbrojnim historijskim i prirodnim momentima. Cilj njegova djela sastojao se u tom, da obuhvati sve istine vjere i nauke. Analizirajući Komediju temeljito, vidimo, kako je pjesnik proveo ovu svoju ideju do skrajnjih granica mogućnosti. Sve je u njoj promišljeno, sračunano i smjereno, počevši od arhitektonske cjeline do pojedinih riječi. Mislim, da nema knjige u stihovima, u kojoj bi tako važnu ulogu zauzimale geometrijske i brojčane vrednote.

Bocaccio piše, da su se protivnici bojali i mrzili Dantea samo radi njegovih velikih sposobnosti. Kako smo prikazali, njegovi nazori dokazuju, da je neodoljivo težio za istinom, pa ipak je napisao knjigu, koju su ljudi stoljećima čitali bez potpunog razumijevanja. Glavni razlog tome je dvosmislenost pojedinih riječi, proračunana amfibologija, što je katkad zagonetnija od svakog simbolizma. Povezanost dvostrukog smisla spaja se paralelno u tim riječima, dopuštajući nam razna tumačenja te sakrivajući onaj pravi, zbiljski ključ istine. U većini slučajeva nije to plod pjesničke fantazije, nego historijska tvorevina, proizvod prvotnog formiranja jezika. Dante je samo obnavlja radi njezina izvornog značenja kao i zbog svojih filozofskih ideja. Primjer takve amfibologije nalazimo na kraju pređašnjeg odlomka ove studije. Cira (Cirha) je mitološko proročište na ušću rijeke sa Parnasa, gdje Apolon očituje natprirodne tajne, dok „cirro" znači u talijanskom jeziku uvojak, viticu ili rozgvu. Mitološko jedinstvo ovih riječi prikazao je Leonardo da Vinci u Bakhovu portretu, na kojem se upadljivo bujni, valoviti uvojci prepleću s lozom.

Slični dvostruki smisao sadržan je u poznatoj izreci: *Hic Rhodus, hic salta*. Tajanstveni ključ istine sadržan je u dvije zadnje riječi, koje označuju Rodos kao „čvor plesa".

Dante se mnogo bavio proučavanjem prirodnih znanosti. God. 1320. raspravlja u Veroni na latinskom jeziku o temi: *„Quaestio de aqua et terra"*. Stariji dantolozi zabacuju autentičnost ovoga spisa, ali Mandonnet tvrdi najodlučnije, da tome nema razloga. On ima u nj potpuno povjerenje, jer sadrži više sasvim danteovskih crta. Tema je obrađena na način sveučilišnih i umjetničkih autoriteta onoga vremena, a njezino je značenje veoma važno, budući da nam dokazuje, koliko je Dante posvećivao pažnje realnim istraživanjima prirode. Takav znanstveni rad cijenio se mnogo već u starom vijeku, što nam naročito dokazuju kolonizatorski i rudarski pothvati Feničana, Grka i Rimljana, a prije svega smještaj njihovih gradova.

Važnost kamenja i izvora naglašuje se često u *Svetom Pismu*. Najljepši momenti iz života biblijskih praroditelja događali su se na posebnim, posvećenim mjestima, koja su većinom označena kamenjem ili vrelima. Sjetimo se samo historije Abrahama, Elizara, Jakova i njegove ljubavi, Rahele. Uzevši sa znanstvenog stajališta, *Biblija* nam pruža najsavršeniji putokaz za proučavanje prirode, tek treba poznavati pravi smisao onoga, što se prema riječima sv. Pavla „događalo u slikama". Prema sv. Augustinu razlikujemo četiri smisla *Svetoga Pisma*: doslovni ili historijski, alegorijski, moralni i anagogijski. Bez poznavanja drugog smisla ne možemo razumjeti Danteova djela, koja se u čitavoj svojoj zamisli temelje na nedokučivoj istini, sadržanoj u riječima *Psalma*:

„Pred licem Gospodinovim drhći zemljo, pred licem Boga Jakovljeva. Koji pretvara stijenu u jezero vodeno, kamenje u izvor vode" (113.)

Svuda u svijetu vlada red. Već Aristotel je učio, da je priroda umjetnina Božja. Sv. Toma Akvinski kaže: „Red, koji se nalazi u stvarima, stvorenima po Bogu, predstavlja jedinstvo svijeta. Kažemo o ovom svijetu da je jedan, jednog jedinstvenog reda, jer su pojedini dijelovi određeni s drugima. Sve stvari, što dolaze od Boga, određene su jedne s drugima i s Bogom samim". Skraćeni latinski tekst ove izreke napisan je u otvorenoj knjizi sv. Tome na znamenitom pisanskom frescu, koji prikazuje Stroj svijeta. Istu misao nalazimo u Danteovim stihovima:

„Le cose tutte quante
hanno ordine tra di loro, e questoè forma
che l'universo a Dio fa simigliante". (*Raj* I., 103.)

Pravi uzrok i svrha tog reda je Najviša Mudrost. *„Sic enim scientia Dei se habet ad omnes res creatas, sicut scientia artificis ad artificata"*. (*Sum. theol.*). „Kad je Bog po sigurnim zakonima po-

digao naokolo ponora bedeme okrugle, ja bijah na djelu s Njim“ (Poslovice). „Ti si sve rasporedio s mjerom, s brojem i s težinom.“

Sasvim u duhu ovih svečevih riječi spjevao je Dante značajne stihove:

> *„O kraljevska Mudrosti, kako je velika umjetnost*
> *što je pokazuješ na nebu, na zemlji i u zločestom svijetu*
> *i koliko pravo snaga čini dijelove“.* (*Pakao*, VIII.)

Dosljedno ovim mislima moramo u stvarnosti prirode tražiti principe savršenstva i reda, a ljudska umjetnost, kako uči Aristotel, mora ih nasljedovati. Prema sv. Tomi božanska je ideja utisnuta u sve stvari, pa ne smije izostati ni u umjetničkom djelu. Nitko nas u to ne upućuje stvarnije od Dantea:

> *„Ma la natura la dà sempre scema,*
> *similemente operando à l’artista*
> *c’ha l’abito de l’arte e man che trema“* (*Par*. XIII.)

Prema istoj spoznaji izgradio je svoju *Svetu pjesmu*, na koju su „stavili ruke nebo i zemlja“ (*Il poema sacro, al quale ha posto mano e cielo e terra. Par.* XXV., 1–2.)

Virgil predstavlja alegorički filozofiju Aristotela, koji je prvi pronašao fizičke i metafizičke dokaze za vjeru u Boga. Kritičari priznaju, da je Danteov Aristotel isti kao i u sv. Tome. Pjesnik ga naziva *„Lo maestro di color che sanno“* (majstor onih, koji znaju), *Inf*. IV., 131., *„Lo maestro de la umana ragione“* (Convivio), *„lo maestro de la nostra vita“, „Cenello glorioso filosofo, al quale la natura piu aperse li suoi segreti“* – slavnim filozofom, kojemu je priroda najviše otvorila svoje tajne. Rezultate otkrića upotrijebio je Dante za raspored u izvedbu *Božanstvene Komedije* prema poznatoj Aristotelovoj izreci: *Sapientis est ordinare*.

Premda je iz svega, što sam izložio, potpuno jasno, da osnovu Danteova djela moramo tražiti u božanskom poretku prirode, ipak

se toga, koliko mi je poznato, nije držao nijedan od znamenitih dantologa. Razlog je u sakrivenosti principa, koji su u srednjem vijeku smatrali tajnom prema citiranoj rečenici sv. Tome: „Nolite sanctum ...“ Dante je također smatrao potrebnim, da ga prikaže u amfibologiji. Na samom svršetku Božanstvene Komedije, u trideset i trećem pjevanju Raja spjevao je stihove:

„Qual è l' geometra che tutto s affige
per misurar lo cerchi, e non ritrova,
pensando, quel principio ond egli indige“.

(Takav je geometar, koji se svim silama trsi da izmjeri krug, a ne nalazi u svojim mislima principa, što mu je potreban.)

Komentatori uzimlju, da se ovdje radi o kvadraturi kruga i ne sluteći, koliko se time udaljuju od Danteove misli. Značenje njegova kruga nije statičko. Tajna spomenutog principa sastoji se u pravilnosti kružne dinamike, opisane u spomenutoj definiciji sv. Dionizija Areopagita, koju je upotrijebio i sv. Toma u svojem djelu o *Psalmima*. To je tajna spiralnog zavoja, što rezultira iz pravilnosti kružnog i pravocrtnog gibanja kao posljedica djelovanja dviju konstantnih sila u središtu. To je linija Danteova puta kroz *Pakao, Čistilište* i *Raj*, pravi smisao njegovih krugova.

Geometrijske definicije sv. Dionizija možemo smatrati temeljem gotskog sloga. Značajno je, da je prva pojava gotske konstrukcije, crkva St. Denis kraj Pariza, posvećena istom svecu, učeniku sv. Pavla i prvom apostolu Galije. Sv. Dionizije bio je Grk, član Areopaga, vrhovnog sudišta u Ateni. O njem postoje mnoge legende. Kažu, da je bio prvi biskup u Ateni, a zatim prvi biskup u Parizu. Umro je mučeničkom smrću. God. 827. poslao je bizantski car Mihajlo II. tekst njegovih spisa franačkom kralju Ljudevitu Pobožnomu. Najznatnije mu je djelo „*O nebeskoj hierarhiji*“, koje su u velike cijenili u Srednjem vijeku, jer su vjerovali, da je napisano po kazivanju sv. Pavla. (I. Kršnjavi). Kao učenik glavnog teoretika

Novog Zavjeta i grčkih filozofa, sv. Dionizije zastupa sintezu znanosti i *Svetoga Pisma*. Mnogi ga smatraju utemeljiteljem srednjevjekovne mistike na Zapadu. Dante ga u *Raju* stavlja pokraj prvih predstavnika kraljevske mudrosti.

Riječ Mudrost spominje se često u *Starom Zavjetu*. Ista ideja dolazi do izražaja i u Aristotelovoj metafizici ili prvoj filozofiji, koja po shvaćanju starih učenjaka određuje ostale znanosti. Mudrost sama označuje svoju akciju u poretku svijeta, ona uređuje. „Sapientis est ordinare" kaže sv. Toma jednako kao i Aristotel.

Neki uspoređuju *Božanstvenu Komediju* s gotskom katedralom radi svetog broja tri, koji prolazi kroz čitavu konstrukciju gotskih građevina kao i Danteove pjesme. Poredba je točna, ali nije dostatna bez točnijeg obrazloženja. Savršena kompliciranost tih djela mogla je nastati samo na sigurnom tlu, u potpunom stapanju vjere i mudrosti. Prema sceni Duhova iz *Svetoga Pisma* treća Božanska Osoba sišla je nad apostole u obliku snažnog daha i plamenih jezika. Sv. Toma kaže: „Božanska dobrota je svojstvena Duhu Svetomu; njoj pripada uprava, što vodi stvari njihovim potrebnim ciljevima i princip života. Život se doista sastoji u nutrašnjem kretanju, a prvi princip, koji pokreće, to je svrha i dobro. Bog je uzrok stvari po svojoj inteligenciji i svojoj volji, kao umjetnik u stvaranju umjetničkog djela... Zato je Bog Otac izveo stvaranje po svojoj Riječi, koja je Sin, i po svojoj ljubavi, koja je Duh Sveti" (Mandonnet, *Dante le théologien*). Duh je božanska ljubav, što vodi stvari njihovoj pravoj svrsi. Njegova je akcija nevidljiva, ona se očituje u posvećenju duša, a pokazuje se samo po učincima i manifestacijama. Njegovo je kraljevstvo historija Crkve. Najuzvišeniji među svima pjevačima bio je kralj David, jer ga je nadahnjivao sam Duh Sveti. Zato ga je Dante opjevao kao zjenicu nebeskog Orla.

U dubokoj pjesničkoj kontemplaciji Jeronima Kornera nalazimo slijedeće značajne riječi: „O gotski prozori, vi plameni jezici Duha Svetoga" (*Bilješke s puta Italijom*, Hrvatska Prosvjeta,

XXV., 5–6.). Vizionarnu i zbiljsku istinitost ovog dojma potvrđuju realna istraživanja. Gotika je u čitavoj svojoj veličini i preciznosti posljedica Božanskog utjecaja, odnosno primjena Njegovih zakona; ona je savršeno usklađena s nedokučivim matematskim i geometrijskim principima, koji se očituju u sv. Pismu i povijesti Crkve.

Etimološki riječ *Spiritus* označuje dah. *Spirare* znači prvobitno disati. Možemo dakle reći, da je spirala „linija svetog daha" – trag najvišeg utjecaja u principu života. Ona se pokazuje svagdje, u prirodi, u svemiru kao i u ljudskoj prošlosti. Njezina najuzvišenija manifestacija očituje se u religioznom životu.

Teško je shvatiti, zašto se učenjaci nisu više bavili istraživanjem njezinih irealnih staza po površini Zemlje. Čudno je, kako se današnja znanost nije dovinula do iskustva sv. Dionizija Areopagita, koji je svoje teze formulirao u apostolsko vrijeme. Bez tih nedokučivih crta ne možemo pravo razumjeti ne samo umjetnosti Dantea i gotskih graditelja, već ni njihovih filozofskih uzora, kad pišu o simbolici brojeva. Neistraženi su prirodni odnosi razlog, da su mnoge brojčane alegorije *Svetoga Pisma* do danas neobjašnjene i diskutabilne.

Tajna božanske spirale očituje se u čitavoj arhitekturi *Božanstvene Komedije.* Svaki od tri imaginarna svijeta sastoji se od devet krugova, koji su međusobno vezani po istom zakonu, što odgovara geološkim i geografskim mjerenjima. Dante im točno određuje smjer razvitka: „Hoćete li da brže nađete put, neka vam budu vaše desnice vazda na vanjskoj strani kruga" (*Čistilište*, XIX., 70. – 87.) „Gađalo mi desno rame sunce". (XXVI., 1. – 2.). Još točniju pouku daje Virgilije: „Onda čvrsto upre oči u sunce: od svoje desne strane učini os te oko nje okrene lijevu svoju stranu. „O blago svijetlo, u koje se uzdajući polazim novim putem, ti nas vodi – reče – kako nas ovuda voditi treba." (*Čistilište*, XIII., 10. – 21.)

Spiralu ne možemo prikazati drugačije, nego podjelom u krugove. Stupanjska dioba ne bi odgovarala pjesničkom djelu, niti je

ona stvarno moguća radi hipotetičkog značaja njezina početka. Logično je dakle, da je Dante morao pjevati o krugovima, a to je i u skladu s riječima sv. Dionizija: *„Circulari motu, movetur aliquis contemplando, quando conceptio animae est uniformis; et tunc dicitur circularis; quando scilicet revocat animaqm a rebus; et primo congregatur in se, postea unitur spiritualibus et postea ascendit in contemplationem unius Dei“.*

Značaj božanske spirale sakriven je u slijedećim stihovima:

> *„La gloria di colui che tutto muove,*
> *per l' universo penetro e risplende*
> *in una parte piu e meno altrove.“* (*Par*. I., 1. – 2.)

Beatrice veli, da su njezine riječi tamne kao Temida i Sfinga, jer na njihov način smućuju razum (XXXIII., 51.) Temida je kći Urana (Neba) i Geje (Zemlje). Ljubi je Zeus, a ona mu rodi Hore ili satove te sav zakonima uobičajeni društveni red. Sfinga je bila prenesena iz Egipta u grčku mitologiju. Živjela je u blizini Teba te ubijala prolaznike, koji ne bi znali riješiti njezine zagonetke, dok to nije pošlo za rukom Edipu. Najstariji ukras egipatskih sfinga bila je „staza sunčeva puta“ – spirala.

Interesantan je postupak paklenog suca Minosa: On ispituje grijehe te sudi prema tome, kako se opasuje. „Kažem, da se ovije repom toliko puta, kako dublji stupanj određuje“. To je paklena antiteza božanskog utjecaja, jer na vratima *Pakla* piše: „Ja sam djelo božanske snage, kraljevske mudrosti i prve ljubavi.“

Dante nije bio profesionalan filozof, ali njegove su doktrine zajednička baština svih velikih umova one čudesne Europe XIII. stoljeća. Njegova umjetnička koncepcija solidno je proučena do najsitnijih detalja. Ona je u isto doba veličanstvena i harmonična. Mandonnet piše, da osim *Sume Teologije* čovjek ne pozna tako duboke sinteze, snažne konstrukcije i unutarnje ravnoteže. Bez udaljavanja od stvarnosti smijemo reći, da je *Božanstvena Komedija*

vjerna reprodukcija zakona, koji vežu zemlju sa svemirom. Matematika i geometrijske vrednote tih zakona sadržane su u simbolici brojeva, što je bez prestanka u Danteovim mislima. Brojčane alegorije nalazimo često kod starih pisaca, a po njima i kod crkvenih otaca, poimence kod Boetija. Isto se ponavlja i kod srednjevjekovnih teologa. Dante je ušao u bit problema. Kako sam već spomenuo, tu se radi prije svega o prirodnim i matematskim istraživanjima. U njima je pjesnik samo djelomično slijedio kršćansku predaju, nadopunjavajući je egipatskim i grčkim znanjem. Čitava simbolika brojeva predstavlja samo iskustvo, do kojega je čovjek došao istraživanjima i mjerenjima u toku povijesti. Dante je marljivo sakupio to znanje, izgradivši od njega besprimjernu cjelinu.

Mislim, da nijedan komentator nije tako duboko zaronio u Danteovu simboliku brojeva kao P. Mandonnet. Rješavajući pitanje s teološkog stajališta došao je do ispravnih rezultata, koji su tek u nekim pojedinostima suviše apstraktni. Kao vjeran odraz prirodnog poretka, ta čudesna matematika nije nipošto spekulativan ili vizionaran proizvod ljudskog duha. Najsavršeniji putokaz za njezin studij nalazimo u Sv. Pismu. Ne mislim dirati u bogoslovske probleme, već samo istraživati čiste prirodne odnose, što se kriju iza biblijskih brojeva, odnosno zakone njihova međusobnog reda. Za Dantea kao i za sv. Tomu Akvinskoga vjerski poredak kao i racionalni ostaju u sebi odvojeni, ireduktibilni. Natprirodni red je viši i neposredni, čuvajući apsolutnu vrijednost, dok prirodni znači samo njegov podčinjeni odraz. Milost Božja djeluje nad njim, stvarajući od vremena na vrijeme čudesa. Ili, kako kaže Dante: Djela, za koja nije nikad priroda ugrijala željeza, ni udarala u nakovanj.[60]

---

[60] Stanko Rac, *Svjetlost Beatrice.* Hrvatska prosvjeta, god. XXVI/1939, br. 1-3, str. 22-37

II.

5.
Na biblijskim vrelima

Danteova os zemlje prolazi kroz točku, tri milje udaljenu od Jeruzalema i Betlehema, nedaleko potoka Cedrona i kraljevske doline, koja se spominje već u prvoj Mojsijevoj knjizi (1. – 24.). Opišemo li s te točke krug s polumjerom od sedamnaest milja, vidimo kako prolazi kroz staru kraljevsku prijestolnicu Jerihon i prvu kolijevku Židovskog naroda u Mambrijskoj ravnici kod Hebrona. U istom središtu izvire spirala, na kojoj se nalaze historijska mjesta Svete Zemlje. Uvećanje krugova iznosi šest i deset rimskih milja. Mjerenjem odnosa prema ostalim ishodištima spirala ustanovio sam, da jeruzalemski krugovi određuju sve ostale izvore i krugove. Danteova os svijeta nije fantazija, već neosporivi rezultat geografije i matematike, izražen u prvim riječima Sv. Pisma. Mandonnet naziva brojku šest „symbole de création“. Druga je konstanta istog božanskog principa brojka deset. Već je Pitagora učio, da je to pravi, savršeni broj. Sv. Toma kaže: *„In numeris denarius videtur esse perfectus, eo quod est primus limes et comprehendit in se omnium numerorum naturam.“* (*Sentencije*).

U broju šest očituje se savršenstvo podjele kruga na šest sektora po šezdeset stupnjeva. Prirodnu manifestaciju te podjele nalazimo u arhitekturi pčelinjeg saća, koja je prema istraživanjima M. Maeterlincka nedostiživo djelo geometrije *(La vie das abeilles).* Brojevi šest i deset sastavljeni su iz 2 x 3 i 2 x 5. Značaj je njihovih sastavnih elemenata različit. Tri je matematski simbol sv. Trojstva i kao takav temelj čitavom nadprirodnom i prirodnom poretku u svijetu. Pet označuje Mandonnet kao „nombre indítérent et indeterminé“ – neodređeni simbol filozofskog ili prirodnog reda. Dva je prema Danteovim riječima simbol kretanja: „Ché per lo due s’

intende il movimento locale, lo quale è da un punto a un altro di necessità“. (*Convivio* II. c. XIV.)

Smisao ovih definicija ne možemo razumjeti bez geografskih mjerenja iz središta spirale. Uzevši pojedine geografske distance i pretvorivši ih u rimske milje, dobivamo slijedeće čudesne rezultate: Betlehem 3, Nazaret 3 x 5^2**,** Damask 6 x 5^2, Gizeh (piramide) 12 x 5^2, Babilon 24 x 5^2. Ekvatorski opseg čitave zemlje ili najveći krug našega planeta iznosi 27.000 milja t. j. 3^3 x 10^3.

Dvadeset i pet milja (5^2) odgovara dužini od 37 km ili jednoj trećini ekvatorskog stupnja. Uzmemo li za jedinicu mjerenja najveći obujam zemlje, onda dobivamo iz središta jeruzalemske spirale slijedeće prostorne odnose: Babilon I/45, Gizeh I/90, Damask I/180, Nazaret I/360. Udaljenost Nazareta jednaka je stupnju najvećeg kruga, čime smo se opet obratnim putem vratili na savršenstvo gornje podjele, na čisti umnožak brojeve šest i deset, Mandonnetovih simbola stvaranja i Božjeg jedinstva.

Ovi se brojevi često puta spominju u *Starom Zavjetu.* Poslije šest alegorijskih dana iz Mojsijeve knjige *Postanak* prošlo je deset ljudskih generacija do općeg potopa. Šesti Adamov potomak, Henoh življaše po volji Božjoj i zato ga Gospodin prenese u Raj da ne vidi smrti. To se dogodilo i proroku Iliji, pa sveti oci drže, da će obojica doći prije sudnjega dana naviještati pokoru. Deveti potomak prvog čovjeka, Matusalemov sin Lameh pošao je tragom „sinova ljudskih“, ali je u brizi oko stvari ovoga života doskora oćutio umor, vidio je, da je sve taština i muka. Zato je sinu svojemu dao ime Noa (Mirko), govoreći: „Ovaj će nas odmoriti od posala i od truda ruku naših na zemlji, koju prokle Gospodin“. (I. *Mojs.* 31) „Šest stotina godina bijaše Noi, kad navali potop na zemlju“. (*Mojs*. I. 18.)

Abrahamu je bilo sto godina, kad mu se rodio Isak, a kad je htio, da ga oženi, pošalje slugu Eliezera na istok opremivši ga sa deset kamila i mnogo blaga. Čovjek dođe u grad Nahora, nađe djevojku

i htjede je odvesti, a braća i mati zaustavljahu ga veleći: „Pusti još djevojku deset dana kod nas, a onda neka putuje“. (*Mojs.* I., 67.) Kad je Isaku bilo šezdeset godina rodiše mu se blizanci, – Ezav i Jakob (*Mojs*. 1–26.) Putujući u Haran, Jakob je prenoćio na svetom kamenu i snivao čudni san o anđelima i nebeskim ljestvama. Ujutro uzme kamen, koji mu bijaše pod glavom i postavi ga za spomen, izlivši na nj ulja. Tada se zavjetova Bogu i obeća, da će od svega prinositi desetinu, štogod mu dade. (I. *Mojs*. 42–30.)

Jakov se imao dvije sestre za žene: Liju i Rahelu. Prvu je zavolio i zaprosio mlađu, Rahelu, ali ga njezin otac prevari, jer su žene kod udaje pokrivale lice. Kao sluga svog tasta primao je plaću u ovcama. Šarene su pripale Jakovu, a bijele i crne Labanu. Prvih je uvijek bilo manje. „No Bog je blagoslovio Jakova, te je šarenih ovaca bilo više od drugih. Zato Laban promijeni pogodbu, da budu šarene ovce njemu, a druge Jakovu. Tako je u šest godina deset puta mijenjao plaću...“ (*Mojs*. I. 43.)

Matematski simboli stvaranja i Božjeg jedinstva odrazuju se u mjeri Noemove arke (300,50 i 30 lakata), u deset čuda misirskih, u deset traženih pravednika, koji su mogli spasiti Sodomu, kao i u bogatstvu Jobovu (6000 deva, 1000 jarama volova i 1000 magarica). Prema istim brojevima dijelili su se dani i godine. Svaka pedeseta slavila se kao jubilejska te se naviještala trubljenjem u rog (jobel).

Najsavršenija simbolika broja deset očituje se u sinajskom dekalogu, u „deset riječi“, koje je sam Bog proglasio na gori i kao prirodni zakon ubilježio u srce čovječje. Radi toga je svetinja nad svetinjama u „šatoru svjedočanstva bila 10 lakata duga, 10 lakata široka i 10 lakata visoka.

Biblijska je kronologija simbolična. U njezinim brojevima nalazimo objavu reda, koji vlada u svijetu. Uzaludni su napori onih, koji u njima traže ograničene realističke veze s vremenom. Sveti brojevi nam govore daleko više. Duboki smisao njihova govora može se u svima pojedinostima znanstveno dokazati, počevši od

starosti prvoga čovjeka, čiji je život trajao 930 godina. To je 3^2 x 10^2 godina, dakle najsavršeniji vremenski sklad, određen čistim simbolima Božjeg jedinstva, što vlada nad prirodnim i natprirodnim svijetom. Oba svijeta stapaju se u čovjeku, jer je načinjen prema slici Božjoj.

Alegorijski smisao ovih najsavršenijih brojeva prikazao je Dante u svojoj „Dami broja trideset“, koja je 30 mjeseci prikrivala njegovu ljubav za Beatrice. On joj se posvetio počevši od svoje dvadeset i pete godine, i tražio je posvuda, gdje se o njoj govorilo: „Comincia ad andare la dov' ella si dimostrava veramente, cioè ne le scuole de li religiosi, e a le disputazioni de li filosofanti; si che in picciol tempo, forse di trenta mesi, cominciai tanto a sentire de la sua dolcezza, che lo suo amore cacciava e distruggeva ogni altro pensiero.“ To je, kako kaže u sonetu *Novog Života*, „quella ch' e sul numero del trenta“ – ona, koja je nad brojem trideset.

Mandonnet misli, da je ova dama kršćanska filozofija, jer ju je tražio u religioznim školama i javnim diskusijama. Ali sam pjesnik pobija ovo mišljenje, kad govori o divu Nimrodu, graditelju Babilonskog tornja, koji je svojom lošom idejom prouzročio pomutnju jezika:

> *„Vidio sam ga za trideset velikih paoma*
> *odozgo do dolje, od mjesta, gdje se kabanica kopči.“*
> (*Pakao* XXXI. 64.)

U čitavoj *Komediji* upotrebljena je riječ „intelletto“ trideset puta, i to šest puta u *Paklu*, 12 puta u *Čistilištu* i 12 puta u *Raju*. Riječ „volontà“ spomenuta je deset puta, jedanput u *Čistilištu*, a devet puta u *Raju*. U *Paklu* je nema, jer prokleti ne poznaju volje, nego mržnju.

Simbolika brojeva je princip podjele i jedinstva *Božanstvene Komedije*. Primat inteligencije nad voljom značajka je tomističke

filozofije. Za sv. Tomu je temelj božanskih atributa istina, do koje dolazimo intelektualnom spoznajom.

Broj trideset sastoji se od simbola sv. Trojstva pomnoženog s elementom najveće savršenosti, brojem deset. Obje vrednote dolaze do izražaja u svojim potencijama i mnogokratnicima. „Dal diece in su non si vada, se non esse diece alterando congli altri nove e con se steso, a la piu bella alterazione ne che esso riceva, sia la sua di se medesimo". (*Convivio* II. c. XIV. 3) „Nema ljepšeg mijenjanja desetice, nego pomnožene same sobom". Isto kaže i sv. Toma u *Sentenzama*: „Denarius, ex cujus ductu centenarius surgit, est limes numerorum... Habet centanarius, inquantum est quadratus numerus, perfectionem ex figura. Figura enim quadrata secundum hoc perfecta est, quod ex omni parte aequalitatem habet utpote habens omnia latera aequalia." Sto malenih koraka Donne Matelde u Zemaljskom raju predstavlja cilj savršenstva aktivnog kršćanskog života. Samo u čistim stvarima Providnosti, gdje se radi o neposrednom utjecaju Božjem, upotrijebljena je brojka deset. To se događa, kad Beatrice objašnjava Danteu budućnost Crkve. Ona učini deset koračaja i pozove pjesnika, neka svojim duhom ne zastane, da je može shvatiti. „*Vidim, da ti je razum načinjen od kamena i da te zasjenjuje sjaj mojih riječi. Hoću, kad već ne možeš napisano, da barem u slici poneseš u sebi, i to poradi toga, radi čega se nosi štap ovijen palmom" (sa hodočašća*). (*Raj* XXX. 77.)

Prirodna tajna ovih riječi sadržana je u brojevima stiha i pjevanja. Sedamdeset i sedam je broj egejskog kruga, na kojem leže Jeruzalem i egipatske piramide (77 x 7 milja), a trideset je količnik glavnog betlehemskog kruga, što prolazi Gizehom, Palmirom i južnim rtom poluotoka Sinaja. Njegov radius iznosi tri stotine milja.

Nakon dugotrajnog mjerenja i računanja pronašao sam jedinstvenu formulu Danteove Dame broja trideset: $37 \times 27^2 - 27 = 30^3$. Dvadeset i sedam je broj povijesnih knjiga *Staroga zavjeta*, kao i broj svih svetih knjiga Novoga zavjeta, dok je trideset i sedam

točna udaljenost betlehemskog izvora spirale od Sredozemnog mora. Uzevši 27 (3^3) kao prostornu distancu, dobivamo polumjer egipatskog kruga, ili točnije konstantu njegova povećanja. Konačni rezultat gornjeg izraza odgovara sasvim točno opsegu najvećeg kruga Zemlja, ekvatora (27000 milja ili 40.014 km). Ne sluteći, Dante je opjevao njegov treći korijen. Još je čudesnije, da se gornja formula može prikazati bez ikakve promjene matematskih vrednota na slijedeći način: $111/3 \times 3^6 - 3^3 = 30^3$. Time smo se opet vratili na čiste simbole savršenosti i reda. Njihov je glavni faktor božanski unitrinizam, kojega je Dante prikazao u obliku luka sa tri užeta i tri strijele, nazivajući ga „l' troforme effeto" (*Par*. XXIX. 24.)

Broj 111 nalazimo u *Svetome Pismu* u obliku Matusalemovih godina, gdje je pomnožen s devet. Njegov umnožak sa šest upotrebljava sv. Ivan u *Otkrivenju* kao simbol cara Nerona (I. Kršnjavi). Stupanjsko povećanje egipatske spirale iznosi 111 metara; tisuću puta toliko dugačak je svaki zemaljski stupanj na ekvatoru (111.3 km). Upravo jednaka udaljenost postoji između Danteove osi svijeta t. j. središta betlehemske spirale i mjesta, gdje je prema pjesnikovim riječima razapeo krila onaj, „*koji je donio palmu dolje Mariji, kad se je Sinu Božjemu htjelo opteretiti našim tijelom*". (*Raj* XXXII., 100–114.).

Nazara znači arapski vidjeti, što nam potvrđuje, da su i Arapi poznavali položaj ovoga grada u prirodnom poretku svijeta. Srednjevjekovna nauka bila je isprva pod utjecajem njihovih filozofa, među kojima se najviše ističe Averroes. Neki hoće, da je Dante pod njegovim utjecajem stvorio alegoriju Beatrice, ali to je sasvim neispravno. Jedino, što je pjesnika moglo zanimati u arapskoj filozofiji, bili su rezultati stvarnih prirodnih odnosa. Već je sv. Toma vrlo objektivno ocijenio Averroesovu nauku, pa je isti stav prema njoj usvojio i Dante (I. Kršnjavi). Potpuno objašnjenje simbolike brojeva dokazuje nam stvarnu nemogućnost sličnih hipoteza.

Pored opisanih svetih brojeva glavni faktori prirodnog sklada jesu sedam, jedanaest i sedamnaest. Oni su izraženi u brežuljcima vječnoga grada u konstantama rimske, egipatske, egejske i garićke spirale, kao i u pojedinim značajnim točkama historijskog i prirodnog razvoja. O njima se mnogo govori u literaturi staroga vijeka, a napose u *Svetome Pismu*. Najčešće se spominje broj sedam. Njim su određeni osnovni prirodni pojmovi svemira i zemlje: sedam planeta, sedam čudesa svijeta, sedam dana u tjednu i njima posvećenih sedam metala te „Sedmerozviježđe“ (Septentrio), koje je nekad služilo mornarima mjesto magnetske igle.

Sedam slijedi iza šest. U prvoj Mojsijevoj knjizi je zapisano: „I svrši Bog sedmi dan djela svoja, koja učini i počinu sedmi dan... i blagoslovi dan sedmi i posveti ga“ (I. *Mojs*. 1, 4.). Pravi izraelski praznik bio je mlađ sedmoga mjeseca. „Mjeseca sedmoga, prvi dan mjeseca, neka vam bude počinak za spomen, koji će navijestiti trube i bit će vam svet“ (IV. *Mojs*. 39, 1–6.). Sedmi mjesec (Tišri) vrijedio je kao mjesec subotnji; tada su padali veliki praznici. Prvi dan tog mjeseca pretvorio se kasnije u početak građanske godine (roš hašono). Jednako se slavila i svaka sedma godina, koja se zvala subotnja ili oprosna, jer se tada nisu smjeli utjeravati dugovi. Sinajskim zakonom bila je ta godina određena za odmor prema Božjim riječima: „Šest godina zasijavaj njivu svoju i šest godina reži vinograd svoj; a sedma će godina biti zemlji za odmor Gospodnji: nemoj sijati u polju ni rezati u vinogradu. Što zemlja od sebe rodi, neka bude za hranu tebi i ukućanima tvojima i došljaku, koji je u tebe i životinjama.“ (V. *Mojs*. 15, 1–18.). Iste godine otpuštali su se robovi na slobodu, čitao se narodu zakon, a da ne bude u strahu od gladi obećao mu je Bog šeste godine trostruki rod. (Dr. Dinko Gudek, *Biblijska pov*. I.).

Svetost broja sedam ponavlja se u mnogim biblijskim motivima. Praotac Jakov morao je za svaku svoju ženu služiti po sedam godina. Živio je 147 godina t. j. 3 x 7 x 7, a poslije smrti slavio

ga je Misir 70 dana, a Hananska zemlja 7 dana. Njegov sin Josip tumačio je faraonu san o sedam mršavih i tustih krava i sedam klasova. Logor u pustinji čudesa, Elim, brojio je dvanaest studenaca i sedamdeset palama. Za izgradnju „šatora zavjetnog“ potrošilo se sedamdeset talenata mjedi. Isto toliko starješina imao je narod, kad se doselio u obećanu zemlju. U njegovu prvom svetištu blistao se svijećnjak od najčišćeg zlata, u kojem je plamsalo sedam žižaka.

Duboki smisao ovih brojeva ne možemo pravo razumjeti bez poznavanja prirodnog reda, bez zbiljskih odnosa, što izviru iz zakona božanskih crta. Oni su temelj svake perspektive u irealnost, najsigurniji putokaz na neizvjesnom putu. Prirodni odnosi, na kojima se osniva pojam o svetosti brojeva, određeni su u središtima egipatske i jeruzalemske spirale. Prvo leži na sedamdesetom, a drugo na sedamdeset i sedmom egejskom krugu sa centrom u Rodosu.

Dante uspoređuje u riječima Beatrice Egipat sa zemljom, a Jeruzalem s rajem (*Raj* XXV., 49–63.). Budući se u njegovu djelu stalno prepleću zemaljski i nebeski motivi, moramo postojano imati u vidu teološke kao i filozofske istine. Bez te dvovrsnosti pogleda, nismo u stanju zamisliti koncepcije *Božanstvene Komedije*, a napose ideju Beatrice. Problem je to više zamršen, jer ga zasjenjuje slikovitost poezije. Premda nam pjesnik priznaje, da se njegove težnje ne podudaraju s postupkom teologa, ipak nam se samo po sebi nameće da glavni izvor njegove inspiracije potražimo u Sv. Pismu. Mislim, da su u tom pogledu najznačajnija mjesta sadržana u povijesti Rahele te u riječima o Mudrosti iz knjige *Crkvenice.*

Prava ljubav „Božjega borca“ bila je Rahela, koja se u Danteovu *Raju* nalazi u društvu Beatrice. Ženidbe *Staroga zavjeta* imaju alegorijsko značenje. Prema onom, što piše I. Kršnjavi u svojim komentarima, Sara bi predstavljala bogoslovlje, služavka Hagar filozofiju, Jakov i Lea aktivni život, dok bi Izrael i Rahela zastupali kontemplativni život. Ova tumačenja nisu općenito poprimljena. Sumnjam, da je Dante na takvim apstrakcijama gradio svoje pje-

ničke tipove. Mnogo je vjerojatnije, da su detalji sv. Pisma imali za njega zbiljsko i neposredno značenje, što posebno vrijedi za povijest Rahele, majke spasitelja Misira i mnogih naroda. Na odlasku iz roditeljske kuće ona je ukrala idole. Otišli su potajno iz Mesopotamije, a poslije sedam dana stigla ih je potjera u gori Galaadu. Laban je ukorio Jakova: „Kad si htio otići i zaželio si se kuće očeve, zašto si mi ukrao moje bogove?“ Jakov odgovori: „Otišao sam bez znanja tvojega, jer sam se bojao, da mi ne bi oteo na silu svojih kćeri. A kad me okrivljuješ tadbinom: kod kogagod nađeš svoje bogove, neka umre pred braćom svojom. Traži, pa ako što svojega nađeš, uzmi!“ Jakov nije znao, da je Rahela ukrala idole. Tada Laban pretraži šatore Lijin i Rahelin, ali ništa ne nađe; jer je Rahela skrila idole pod slamu te sjela na njih.“ (*Mojs*. 31, 1–33.). Došavši u zemlju Hanansku, kupio je Jakov komad polja kod grada Sihema, gdje je udario šatore, ali naskoro morade napustiti to mjesto radi krvoprolića svojih sinova. Prije odlaska sazove sve članove svoje porodice i reče im: „Povrzite tuđe bogove, očistite se, promijenite odjeću svoju i spremite se na put! Idemo u Betel, da načinimo ondje žrtvenik Bogu... Tada mu predaše sve tuđe bogove, i on ih ukopa pod hrastom kraj grada Sihema.“ (*Mojs.* 34, 1–36.). „Otišavši odanle, dođe u proljetno doba u zemlju, gdje vodi put u Efratu (Betlehem). Tu je Rahela rodila, ali joj porođaj bijaše težak, te je umirala od muke... Umrije dakle Rahela i ukopaše je na putu, koji vodi u Efratu (Betlehem)“. (*Mojs*. 34, 43.).

Prema riječima sv. Pisma „štovanje idola je uzrok, početak i kraj svemu zlu“ (*Mudr*. 14, 27.). Ono je antiteza Mudrosti, što se pokazuje u prirodnom i natprirodnom redu. Krasne riječi o Božjoj Mudrosti sadrži knjiga *Crkvenica* (E*cclesiasticus*), slična Salamunovim *Pričama*. Po svemu se čini, da je Dante našao u njoj najdublji poticaj za svoju apoteozu Beatrice.

„Ja stanujem u visinama i prijesto je moj u stupu od oblaka. Krug nebeski obilazim sama, i dopirem do dubljine bezdana i hodim po

valovima morskim i po svoj zemlji stojim, i u svakom narodu i u svakom plemenu vladam. U svemu tražih pokoj ... Od početka i prije vjekova stvorih se, i ne ću prestati u sve vijeke ... Kao cedar na Libanu podigoh se, i kao cipresa na gori Sionu; kao palma u Kadesu podigoh se, i kao nasad ruža u Jerihu; kao lijepa maslina u polju, kao makljen podigoh se kraj vode na trgovima. Kao slatka korica i dišući balsam mirisah, kao izabrana smirna mirisah ugodno. Ja kao čokot rodih slatki miris; i cvijeće moje plod je slavan i častan. Ja sam majka lijepe ljubavi i straha i poznanja i svete nade. U meni je sva milost života i istine, u meni sva nada života i kreposti ... Jer je duh moj slađi od meda i nasljedstvo moje slađe od medenog sata. Spomen u vijeke vjekova".

Ove pjesničke riječi o vječnoj Mudrosti čitaju se u crkvi o blagdanima svete Marije, zaštitnice Hrvata i Danteove Firence.

6.
Deveti život

Kao uvod u *Božanstvenu Komediju* Dante je napisao poetični dnevnik „*Vita Nuova*", koji stariji tumači smatraju „odrazom srednjevjekovne naivnosti i mladenačkog zanosa". Tek rijetki istraživači primjećuju, da se ovdje ne radi o nekoj lirskoj kapricioznosti. Nadopunjujući ova mišljenja, došao sam do zaključka, da su alegorije „*Novog života*" astrološko-prirodnog značaja te u sebi sadrže tajanstveni ključ, bez kojega ne možemo razumjeti Beatrice.

„Nuovo" znači u talijanskom jeziku nov ili nepoznat, dok *„nove"* znači devet. Da nas točnije upozori, pjesnik piše: „In quella parte del libro de la mia memoria dinanzi a la quale poco si potrebbe leggere, si trova una rubrica la quale dice: Incipit Vita Nova". Pouzdano je, da Vita Nuova znači također i „deveti život". To je život, koji započinje i svršava s brojem devet te mu je isti broj ne samo simbol, nego i ključ unutarnjeg sklada.

Pjesnik piše rubriku „Vita Nova“ na onom mjestu svojih memoara, gdje završava prvo razdoblje od devet godina i započinje slijedeća dva od 9 – 18 i 18 – 27 godina. Mandonnet opširno dokazuje, kako ove podjele za Dantea ne znače samo djetinjstvo i mladost. „Te su divizije u isto vrijeme vrlo precizne i vrlo nestalne; točne kao broj, a nepostojane kao dvoličnost objekta, na koji se odnose“. Pjesnik ih definira kao simbol ljubavi Beatrice i njezinih udesa.

U filozofskom djelu „*Convivio*“ Dante dopušta prema starim autorima četiri dobi ljudskog života: djetinjstvo teče od osmog mjeseca začeća do dvadeset i pete godine; mladost svršava sa četrdeset i petom, starost sa šezdesetom, a zatim slijedi staračka nemoć. Prema rimskom i crkvenom pravu važila je u vrijeme Dantea kao zakonita doba puberteta 14 godina za dječake, a dvanaest godina za djevojke. Kako vidimo, ove podjele se nikako ne podudaraju s progresijama broja devet. Mandonnet traži u tim progresijama simbol teološkog ili filozofskog reda. Henry Cachin piše, da je razdioba „Novog života“ *„en fonction du nombre neuf, nombre parfait, qui est à la base de tout son raisonement sur Beatrice“*. Isto tvrdi i poznati dantolog Zappia.

U tajanstvenoj Canzoni nalazimo slijedeće stihove:

„Lo giorno che costei nel mondo venne,
secondo che si trova
nel libro de la mente che vien meno,
la mia persona pargola sostene
una passion nova.“

(Onog dana, kad je došla na svijet, prema knjizi najblijeđeg sjećanja, moja malena osoba podržava devetu ljubav).

Mandonnet prevodi zadnji stih kao *„une passion nouvelle“*. Postoje dvije mogućnosti: nova i deveta. Srednjevjekovni logičari nazivaju takove pasuse *„insolubile“*. Persona je s filozofskog gledišta

subjekt, dok riječ *„passion"* označuje u moralnom smislu fikciju, određenu simbolizmom Dame.

Dante nas upravo frapira čestim ponavljanjem broja devet. Njim su usklađeni svi glavni događaji iz Beatričina života, a neizravno i njegova vlastitog, jer prvi određuje svojstva drugoga. Na kraju osamnaestog dijela piše: „Budući da se često puta brojka devet pojavljuje u gornjim riječima – otkudgod gledamo, to nije bez razloga, jer u njezinu (Beatričinu) odlasku, čini se, ima mnogo mjesta – valja ovdje nešto reći, što odgovara. Ja ću dakle najprije kazati, kako ima mjesta u njezinu odlasku, za tim ću dati nekoliko razloga, zašto joj je taj broj bio tako drag". – „Suptilnije misleći i prema nepogrešivoj istini, ta brojka bila bi ona sama; kažem zbog poređenja i upravo tako razumijem: tri je korijen od devet, jer bez drugog broja pomnožen sa sobom čini devet, kako vidimo očito, tri put tri daju devet. Ako je dakle tri sam po sebi faktor od devet i ako je faktor čudesa sam po sebi tri, znači: Otac, Sin i Duh Sveti, koji su tri u jednom, onda je ta Dama sprovođena tim brojem devet da objavi, kako je bila jedan devet, što znači čudo, kojega korijen (korijen čuda, hoću reći) – ne može biti drugo nego Božansko Trojstvo".

Ovaj neobični, namjerno pedantni odlomak objašnjuje nam ideju Beatrice. Ona je čudo, neposredni učinak Božanskih Osoba. Ona je, kako zaključuje Mandonnet *„le miracle par excellence, l'ordre surnaturel chrétien, dont la thèologie est le code"*.

Jasnoću ovog zaključka zamućuje Dante, kad govori o devet muza:

> *„Minerva spira e conduce mi Apollo*
> *e nove muse, mi dimonstran l'Orse"*.

(Minerva diše, vodi me Apolo, a devet muza mi pokazuju Orse).

Posljednja riječ označuje zviježđe Medvjeda, koje je za srednjevjekovne geomante značilo najveću sreću. Tumači nam izlažu različna mišljenja, a u svačijem se može naći po neka protivština.

Krivo imaju oni, koji gube s vida dvostruko lice Danteova simbolizma, njegov fiktivni i stvarni smisao. Unatoč svomu kontaktu s poganskim božanstvima, pjesnik je ostao duboko religiozan. Za to ispravno uzevši, moramo shvatiti u strogo katoličkom smislu njegove riječi, kad govori o slatkom novom ili devetom stilu. (*„Dolce stil novo, ch io odo“*. *Purg.* XXIV. 57.).

U šestom poglavlju „*Vita Nuova*“ piše: „*Uzevši imena šezdeset gospođa, najljepših u gradu gdje je moja dama stavljena po Vrlo Visokom Gospodinu, ja bih sastavio popis službenica, koji ne ću napisati, a ne bih to spomenuo, kad ne bih trebao reći – ono što dolazi sa čudom; to je, da nijedno drugo mjesto ne podnosi moja dama nego deveto među imenima tih gospođa.“ Slično kaže Salamun: „Ima šezdeset kraljica, dvadeset i četiri suložnice i mladih služavka bez broja; ali samo jedna je moja golubica, moja prava*.“ (*Cantic*. I. 8.).

Dante nam objašnjava, kako je poslije svog zanosa za Beatrice u dobi od devet godina čekao još devet godina, da joj nije ništa govorio, zadovoljavajući se promatranjem nje. Ona mu je dvaput podijelila pozdrav i odbila treći. U dobi od osamnaest godina pozdravlja ga prvi put. „*Devet godina kasnije, jamačno u devetom satu dana, zbilo se da mi se ta divna dama pokazala u društvu dviju plemenitih gospođa, koje su već bile napredovale u dobi. Ona me je pozdravila načinom punim kreposti tako, da mi se činilo, kako vidim sve granice blaženstva. To je prvi put, što su njezine riječi izišle, da dođu u moje uši; uzeo sam ih tako slatko, da sam se kao opojen udaljio od svijeta.*“ (*V. Nova*).

Pjesnik opisuje, kako je u snu vidio prikazu bijelo obučenog, zamišljenog Dominikanca. Čuo je tajanstvene riječi: *„Ego tanquam centrum circuli cui simili modo se habent circumferentie partes: tu autem non sic.“* Vizija je tražila od njega očitovanje, da će uvijek ostati vjeran Beatrice. Na kraju istog poglavlja nalazimo najzagonetnije Danteove riječi: „Odlučio sam da riješim i objasnim ovu

neizvjesnost u toj malenoj knjizi na mjestu još neizvjesnijem. Kao čovjek, koji ne zna, kojim će putem krenuti – one želi ići, a ne zna kamo se ide. „Pojavila mi se plemenita vizija i vidio sam stvari, zbog kojih sam odlučio, da ne govorio o toj Blagoslovljenoj osim onoga, što ću moći najdostojnije izvabiti od nje. A da do toga dođem, trsim se, koliko mogu, kako ona uistinu zna. Ako je dakle želja Onoga, za kojega sve stvari živu, da moj život potraje nekoliko godina, nadam se, da ću reći o njoj, što se nije kazalo ni o kojoj drugoj". „Mislim, da sam vidio prijatelja, koji mi je kazao: Dakle ne znaš? – Tvoja je divna dama otišla iz ovoga vijeka."

U Danteovu životu nalazimo sasvim neobičan fenomen, da su pojedini realni datumi i događaji kronološki usklađeni s brojevima 9, 18 i 27. Premda će se to nekome činiti nevjerojatno, ipak postoji mogućnost, da je tako uistinu bilo. Prije proučavanja Dantea i njegovih tumača ustanovio sam slično podudaranje u hrvatskoj prošlosti. Stvarnost historijskog zbivanja usklađena je u svojim najistaknutijim efektima brojem Beatrice. Ni vizija Dominikanca nije slučajna. Točnim mjerenjem hrvatskih srednjevjekovnih dominikanskih svetišta Majke Božje Garićke ustanovio sam slijedeće priklone prema meridijanu: Garić 99, Crkvena 9, Bela crkva 36. Ili mjerenjem s izvora spirale: Garić 9 x 9, Crkvena 19 x 9, Bela crkva 16 x 9. Ova mjerenja snimljena su najvećom pažnjom sa specijalne vojničke karte (1 : 75000).

Dante je opjevao tri vječna svijeta, svaki s devet dijelova. U sudbini ljudske mase predstavlja Pakao najniže raspoređenje. Pjesnik ga je kreirao prema pravilima geometrije i matematike, strogo arhitektonski. Što više, spominje mu i mjeru. Na dnu osmog kruga prostire se 22 milje uokrug deveti bolg (zla jaruga); za njim slijedi deseti, koji Dante naziva „Manastirom" sjećajući se kuge i najnezdravijih krajeva tadanje Italije. Mjera mu iznosi 11 milja. Čitavi krug sadrži deset koncentričnih bolga, čime je potpuno određena zavojita linija, te možemo savršenom točnošću prikazati njezin

tlocrt. Osam aritmetičkih progresija po 10 x 11 milja iznosi 880 milja. Dosljedno zakonu estetike i sklada potrebno je da zaključak odgovara početku, pa moramo i najveći krug, onaj pred vratima pakla, također računati s 11 milja. Time dobivamo u svemu 891 ili 99 x 9 milja. Kako vidimo, i ovdje dolazi do izražaja Beatričina brojka samo u svojoj antitezi, jer paklena spirala teče u smjeru, što je protivan božanskim crtama na zemlji.

Glavni interval rimske spirale iznosi jedanaest milja. Uvažimo li historijsku činjenicu, da je upravo u to vrijeme papinska stolica bila prenesena u Avignon, a Italija postala poprištem najvećeg kaosa, postaje nam jasno, zašto je Dante upotrijebio baš ovu brojku za konstantu paklenih krugova. Međutim, da naglasi njezino pravo značenje, stavlja u govor svog praoca Cacciaguide slijedeće riječi: „*Ti držiš, da tvoja misao k meni dolazi od onoga što je prvo, kao što dolazi pet i šest iz jedinice, koju poznaješ*.“ *(Raj* XV. 37.).

Bez Beatričine brojke ne možemo zamisliti sklada na zemlji. Njezine su riječi, kako sama kaže, zagonetne poput Sfinge i Temide, jer na njihov način smućuju razum. One se svagdje očituju, dokazujući svoju prisutnost brojkama. One se očituju u najznatnijim središtima svijeta, u njihovim dijagonalama i krugovima sve do najvećeg kruga, koji opasuje zemlju. Ali sve to nadmašuje pravilnost, što se pokazuje u Danteovu središtu svijeta, tri milje sjeveroistočno od Betlehema. Tamo, pokraj potoka Cedrona, sijeku se najsavršenije određeni pravci na zemaljskoj površini. Oba su priklonjena prema meridijanu za 54 stupnja, što u podjeli punog kuta znači 3^3 x 2^3 + 3^2 x 2^4 = 360. Na prvom leži Betlehem i Jerihon, a na drugom početni smjer spirale, Rodos, Atena i Rim. Betlehem leži na prvom sektoru kruga s povećanjem od deset milja i priklonom od 108 stupnjeva. Zamislimo li – kako je to učinio Dante – brojku Beatrice kao broj krugova, onda proizlazi, da njezin ekvivalent predstavlja „Dama broja trideset“. Devet krugova je isto, što i trideset betlehemskih

sektora (9 x 360 = 30 x 108). Isto važi i za Salamunovu kraljicu broj šezdeset, jer 60 x 54 daje također devet krugova.

Mjerimo li s istog središta geografske distance, vidjet ćemo, da je zbog udaljenosti Sredozemnog i Mrtvog mora u smjeru Rima 54 milje. Udaljenost Rodosa iznosi 540 milja, daljina piramida 9 x 33 milje, a našeg Garića pet puta toliko. U svemu se manifestira brojka Beatrice kao osnovni faktor reda.

Danteov praotac u Raju opisuje, kako su nekad sa starog firentinskog bedema (s Badije) davali znakove svakog trećeg i devetog sata (XV. 97–99.). Vrijeme je mjera kretnje. Trag zvjezdanih krugova opisuje nam tok zbivanja, a sunčeva staza kroz simboličke likove zodijaka samo je najslikovitiji odraz tog puta. Ako nam znanstvena istraživanja historije potvrđuju, da su i sami događaji usklađeni brojem devet, kao i njihovi tragovi na zemlji – onda iz toga logično slijedi, da je ideja Beatrice manifestacija istodobnog reda u svemiru kao i na zemlji. Time još nije sve rečeno. Već Aristotel je pošao dalje od svih pojava vidljivog svijeta, formulirajući dokaze o njegovom natprirodnom Izvoru. Za tim dokazima poveo se i Dante, priznavajući se otvoreno sljedbenikom Aristotelove filozofske škole, koja prema njegovim riječima u svemu drži intelektualnu vlast svijeta te se mogu nazvati njezini nazori skoro katoličkima *(e puotese appellare quasi cattolica oppinione)*. Pristaše ove nauke zvali su se Peripatetici. Dubokim istraživanjem njihova znanja, otkrio je Dante ono, što mu je bilo potrebno za filozofsku koncepciju *Božanstvene Komedije*; pronašao je zagonetni, tajanstveni ključ, koji brojeve pretvara u svjetlost.

7.
Beatrice i Lucija

Prema nebeskoj hijerarhiji anđeli su podijeljeni u devet redova: Serafini, Kerubini, Vlasti (Potestates), Kneževstva (Principatus), Moći (Virtutes), Gospodstva (Dominationes), Prijestolja (Throni), Arkanđeli i Anđeli. Svaki red upravlja svojim nebeskim krugom. Prvi su najbliže Bogu, dok se posljednji nalaze u izvanjskom nebu Mjeseca.

U srednjem vijeku mnogo se raspravljalo o njihovim spoznajnim silama. Dante se u tom nedokučivom pitanju ističe svojim posebnim mišljenjem, tvrdeći, da anđeli nemaju svojega vlastitoga intelekta, a volja im je vezana na kruženje oko Boga. Time je časovito zapao u protivnost s teologijom, jer kad bi tako bilo, ne bismo mogli protumačiti Luciferova čina. Da se izvuče, pjesnik kaže, kako u tom pogledu knjige dvolično govore.

Na pitanje, koliki je broj anđela, nalazi sv. Toma odgovor u izreci proroka Danijela: „Tisuće i tisuće dvorahu ga i deset put stotine tisuća stajahu oko njega“. Prema mišljenju svetog doktora svaki je od njih „species“ za sebe, u svakom se ljubav Božja očituje na poseban način. Njihove raznolike sposobnosti odgovaraju svrsi, koju im je namijenio Stvoritelj. Sv. Pavao kaže: „Jer kroz Njega je sazdano sve, što je na nebu i na zemlji, što se vidi i što se ne vidi, bila Prijestolja ili Gospodstva ili Poglavarstva ili Vlasti: sve se kroza nj i za nj sazda“. (*Kološanima* I. 16.). „*Vidjet ćeš* – pjeva Dante – *divni sklad svakoga heba s njegovom Ineligencijom, većega s više, a manjega s manje jakom*“.

U isto vrijeme s postankom svijeta stvoren je i red cijeloga svemira, po kojem su čisto intelektualne supstancije na vrhu, nad nebeskim sferama. Čovjek ne može proniknuti taj misterij. Za nas je stvaranjem započelo vrijeme i prostor, sve drugo je izvan granica našega shvaćanja. Stvaranje je vlastito djelo Božje. „*Gdje Bog ne-*

posredno vlada, tamo ne vrijede zakoni prirode“. (*Raj* XXX. 121–123.). Tamo se dosljedno Danteovim riječima, događaju najsavršenija čuda. No ima i takvih djela, koja ne dolaze izravno iz Božje ruke, a ipak su čudesna. Stupanj tih djela određen je svojstvima njihovih kreatora – anđeoskih Inteligencija.

Religija predstavlja jedini dodir čovjeka s natprirodnim pojavama i događajima. Istinu vjere ne možemo shvatiti svojim razumom, a njezin najjasniji dokaz su čudesa. Prema spomenutoj Danteovoj definiciji, čudesa su djela, za koje priroda nije nikad željeza ugrijala, niti udarala ikad po nakovnju.

Skolastika nas uči, da je red princip svemira i njegovo idealno jedinstvo. On je veza između Stvoritelja i svega, što je stvoreno. Deveto nebo (Primum Mobile) ravna svagdašnjim okretanjem svih sfera, a prije svega osmim nebeskim krugom zvijezda stajačica. Kret devetog neba opasuje cijeli svijet. U njem se nalazi korijenje vremena, a izvan njega se prostire Nebo mira Božjega – Empirej. Osmim nebom upravlja „Duboki Um“ ili „Prva Inteligencija“. To je duša svemira i počelo životnih oblika za sve zvijezde. Ostali nebeski krugovi nazvani su po imenima planeta: Saturna, Jupitra, Marsa, Sunca, Venere, Merkura i Mjeseca. Svakim krugom upravljaju odnosni predstavnici nebeske hijerarhije. Srednjevjekovni učenjaci nazivali su sve Inteligencije, koje pokreću pojedine planete, pa i samu Prvu Inteligenciju – anđelima.

Dante je uzeo arhitekturu svog *Raja* iz jednog djela sv. Bonaventure, albanskog biskupa i generala franjevačkog reda (I. Kršnjavi). Uvaživši njegovo originalno mišljenje o značaju natprirodnih stvorova kao i sav kompleks njegova teološkog i filozofskog znanja, dolazimo do zaključka, da Beatrice ne može biti drugo, nego pravi anđeo. Ili drugim riječima: alegorija Božanske Inteligencije, koja djeluje u stvarnosti svemira, prirode i ljudskog života.

„Beatrice tutta ne l' etterne rote
fissa congli occhi stava; ed io in lei
le luci fissi, di la sù remonte".

(Sva Beatrica bijaše svojim očima upravljena u vječne sfere i ja u njoj vidjeh svijetla tako udaljena od ovoga svijeta).

Značaj njezina djelovanja proizlazi iz Najvišeg Izvora te se očituje u vidljivim stvarima u znaku čuda. Njezina nazočnost nije vezana uz vrijeme i prostor. Javljajući se prema zakonima svog reda, ona nam pruža znakove i dokaze, što izmiruju čovjeka s vjerom, a prirodu s Crkvom.

Lik Beatrice je tako irealan da ga ne možemo shvatiti bez teoloških i znanstvenih objašnjenja. Pjesnik kaže, da se kretovi nebeskih sfera ravnaju prema okretima Prvog Pokretnog (Primum Mobile), kao što su pet i dva sadržani u deset. Sv. Toma i Dante pristaju uz teoriju, da Bog pokreće nebeska tjelesa s pomoću svojih Inteligencija ili anđela. Sv. Toma kaže, da anđeoski zborovi uvijek ostaju oko Boga, a na sfere djeluju samo svojom snagom. Kao čisti dusi oni samo upravljaju svoju snagu na određeno mjesto. Dionizije Areopagit smatra njihovo kruženje najsavršenijom kretnjom, jer mu je u Bogu središte. Stvoritelj je uzrok sviju harmonija, svih stanja i kretnja umova, duša i tjelesa. On ravna svaku stvar. Za to je anđelima potrebna njegova milost jednako kao i ljudima.

Osnovna misao svih anđeoskih teorija polazi sa stajališta, da je zemaljska hijerarhija slika nebeske. To nije samo proizvod ljudske fantazije. Prirodno je, da govor o nebeskoj hijerarhiji u svojoj početnoj perspektivi označuje zvijezde. Osim apsolutno nedokučivog Empireja i Prvog Pokretnog neba, svih osam krugova možemo danomice promatrati te proučavati djelatnost Božjih Inteligencija, koje njima upravljaju. Dante nas uvodi u taj misterij divnom slikovitošću osmog pjevanja *Čistilišta*: „*Ovdje, čitatelju, pooštri oči dobro, da spoznaš istinu, ta koprena je sada sasvim tanka*." (19.)

Zatim promatra tri zvijezde te govori o anđelima, zloj traci i nebeskim jastrebovima zelenih krila, dok duše vladara pjevaju himnu „Te lucis ante terminum“. (19–108.)

Tri zvijezde vidio je pjesnik na južnom stožeru neba, na mjestu, koje se najpolaganije okreće kao točak tamo gdje je najbliže osi. Ove tri luči „od kojih sav stožer gori“ sjećaju nas na Južni trokut i zviježđe Orion. One su proizvod imaginacije, ali ujedno logična, neophodna posljedica Danteova unitarizma i pojma o najvišim nebeskim krugovima, kao i Aristotelova fizičkog dokaza, da sve što se kreće mora biti pokrenuto od Onoga, koji se ne okreće.

Orion putuje po nebeskom ekvatoru, opisujući najveći nebeski krug, koji mogu dokučiti ljudske oči. U njegovoj sredini nalaze se tri jednako udaljene zvijezde, smještene u istom pravcu. Naš narod ih nazivlje „Koscima“, jer im je put sličan košnji t. j. napredovanju kosaca na livadi. Njihova podnevna kulminacija pada uoči žetve, a ponoćna na dan sv. Lucije, 13. prosinca. Lux (tal. Luce) znači svjetlost. U simboličkom i stvarnom smislu ove riječi sadržani su čudesni odnosi, koji vežu ime Božje ugodnice s najsavršenijim sticajem konstelacije. Pojava je tako očita i jasna, da joj je Dante namijenio svoje najznačajnije stihove: „Ovdje se dive umjetnosti, koja resi ovoliko djelo te se razabire dobrota, zaradi koje gornji svijet okreće dolnji“. Ovo je 108. stih IX. pjevanja *Raja*. Prvo je stupanj Betlehema na početnom krugu spirale, a drugo brojka Beatrice – djelo Božanskog Trojstva.

Detaljnim mjerenjem na astronomskoj karti dolazimo do napadnih pravilnosti u rasporedu Orionovih svjetlosti. Nije potrebno, da se upuštamo u gomilanje brojaka, jer se čudo tih odnosa odrazuje u kolendarskom rasporedu blagdana. Tri zvijezde križaju se najpravilnije s merdijanom o ponoći 13 prosinca. To je trideset i tri dana poslije podnevnog nastupa kulminacije zvjezdanog kruga Krune (na Martinje 11. studenoga), 11 dana prije Badnjaka, a 22 dana prije liturgijskog svećenja vode. Svećenje se obavlja 5. siječnja u

predvečerje blagdana Sveta tri kralja. Isti datum pada točno u sredini između posljednjeg i prvog godišnjeg blagdana sv. Marije, 27 dana poslije Immaculate te isto toliko dana prije Svijećnice (27 + 1 + 27 = 55). Dvadeset i sedam je broj povijesnih knjiga *Staroga zavjeta* i svih svetih knjiga *Novoga zavjeta*. To je tri sa vlastitom potencijom, trostruka brojka Beatrice, u smislu spomenute Danteove definicije.

Sav kulturni i duševni život Firence cvao je pod okriljem njezinih božanskih zaštitnika Svete Djevice i sv. Ivana Krstitelja. Najveći blagdani i proštenja, koje je Dante doživljavao u svojoj mladosti, bili su određeni brojem devet. Odraz ovih nezaboravnih dojmova iz djetinjstva stvorio je u njemu filozofsku ideju o novom ili devetom životu. Njezine temelje prikazao sam u navedenim citatima iz djela sv. Dionizija i sv. Tome Akvinskoga, no potrebno je, radi točnijeg objašnjenja Beatrice, da uočimo i najvažnije konsekvencije, kojima se odrazuju u ljudskom životu.

Krug je najpodesniji oblik za kontemplaciju Božanstva. Prema hebrejskom shvaćanju od postanka svijeta do Isusova rođenja prošlo je punih jedanaest krugova po 360 dijelova, što u svemu predstavlja 3960 godina. Čudesna opravdanost ovog računa pokazuje se u podjeli Adventa. Od sv. Andrije, koji određuje početak crkvene godine, do sv. Tri kralja ima 36 dana, podijeljeni blagdanom sv. Lucije i Božićem u tri jednaka dijela po dvanaest dana. Razmaci između sv. Lucije te Badnjaka i Božića iznose deset i jedanaest dana. Njihov umnožak s 36 daje nam broj 3960 – broj godina do Spasiteljeva dolaska na svijet. Razmak između Božića i sv. Tri kralja iznosi 11 dana, predstavljajući temeljni faktor simboličkih krugova.

Od Martinja (kulminacija Krune) do sv. Tri kralja ima isto toliko dana kao i od blagdana Bezgrješnog Začeća do Svijećnice. To je 55 dana, što odgovara broju astroloških razdoblja po 72 godine, koliko je prošlo od početka svijeta do navještenja arkanđela Gabrijela. Sedamdeset i dva tumača prevodila su *Bibliju* na grčki jezik.

Isti se broj očituje kod mjerenja dragulja, zemaljske slike zvijezda stajačica te prema starodavnom mišljenju najsavršenijeg prirodnog djela Božanske Inteligencije.

Položaj Betlehema određen je u vremenskim razmacima od Rođenja Sv. Marije do Božića te od jesenskog Križeva do Nove Godine. Oba razdoblja odgovaraju stupnju Betlehema ili dvostrukom kutu početnog smjera spirale. (108) Prva vremenska točka ovog nedokučivog računa započinje s ponoćnim križem, koji tri zvijezde Oriona čine s meridijanskim pravcem na dan sv. Lucije. Budući da se nalaze na nebeskom ekvatoru, njihovo je prividno kretanje najbrže. Dosljedno shvaćanju srednjevjekovnih učenjaka, njihov je krug najbliži devetom kristalnom nebu, gdje se nalazi korijenje vremena, što svojim kretanjem opasuje čitavi svijet.

Aluzija na tri zvijezde sadržana je u legendi o sv. Nikoli. On je kao biskup djelovao u Maloj Aziji. Našao se neki građanin, koji je u nuždi htio redom da proda svoje tri kćeri, a svetac, da to zapriječi, baci kradomice kroz prozor tri kese dukata, pa su se tim njegovim mirazom djevojke udale. Iza ove poetične zgode krije se astrološki smisao. Dan sv. Nikole dolazi 19 dana pred Božićem. Devetnaest je broj zlata, njegova relativna težina. Zlato je prema shvaćanju starih učenjaka zemaljski odraz sunca. U adventsko doba nalazi se zviježđe Oriona u opoziciji prema Suncu, pa u zoru tone na zapadu, dok se zajedno sa Suncem uzdiže zviježđe Oltar. Ono se kod nas ne vidi, već samo u južnim krajevima i to u doba najvećih kršćanskih blagdana pred ljetnim solsticijem. Pet skromnih zvijezda blista na horizontu tek kratko vrijeme, a najvećma se uspinju od Duhova do Ivanja. U adventsko doba kriju se u blizini sunca, dok njihovu nazočnost dokazuju tri kćeri iz legende o sv. Nikoli, tri svjetlosti Oriona, koje krug horizonta spaja sa Suncem u času svitanja.

Zviježđe Oltar sastoji se iz tri zvijezde trećega i tri zvijezde četvrtoga reda. Njihova podnevna kulminacija započinje s prvom sjetvom božićne pšenice (4. prosinca) a svršava sa zimskim solsti-

cijem na 270. stupnju meridijana. Dvadeset i sedam dana poslije njezina nastupa dolazi Nova Godina. To je devet dana poslije suncostaje ili osamnaest dana poslije sv. Lucije. Pravilnost ovih zvijezda podudara se sasvim točno s Danteovim simboličkim divizijama u *Novom Životu,* pa možemo konačno izvesti zaključak primijenivši njegove riječi: „*Suptilnije misleći i prema nepogrešivoj istini, ta brojka bila bi ona sama ...*"

Ponoćna kulminacija njezinih glasnica na dan sv. Lucije udaljena je za 90 dana od Rođenja sv. Marije, za 10 dana od Božića, a za 100 dana od Blagovijesti. Bez tog odnosa ne možemo razumjeti Danteove izreke: *„Dal diece in su non si vada, se non esse diece alterando cogli altri nove e con se steso, e la più bella alterazione che esso riceva, sia la sua di se medesimo."* Ovu posljednju mogućnost odabrao je pjesnik za početak svojeg mističnog putovanja. Bilo je to 25. ožujka 1300. iste godine, kad je sin njegova rajskog tumača, Karla Martella, bio okrunjen u zagrebačkoj katedrali.

Sa starog firentinskog bedema davali su znakove svakog trećeg i devetog sata ... Ne poznavajući tih stihova, izračunao sam (u studiji *Perspektiva s Mjeseca*), da se Firenca nalazi na 33. krugu rimske spirale, u koncentričnoj udaljenosti od 5 x 33 milje. To je polovica udaljenosti Firence od središta garićke spirale, a deveti dio njezine udaljenosti od Jeruzalema.

Ništa nije slučajno u *Božanstvenoj Komediji*. Hrvatski hodočastnik, koji dolazi u Rim, da se pokloni slici Spasitelja na Veronikinu rupcu, nije običan vjernik. On je predstavnik ideje, izražene u Beatričinim riječima „vaš put" u 88. stihu trideset i trećeg pjevanja *Raja*. O značenju ovih brojeva istraživao sam u pređašnjim studijama. Oni su sadržani kao faktori udaljenosti Garića od Jeruzalema, što je u grčko i rimsko doba predstavljala bazu geografskih mjerenja. Istu distanciju možemo prikazati na slijedeći način: 33 x 45, 55 x 27 ili 88 x 17. Diferencija između prvog i posljednjeg umnoška iznosi 11 milja. Udaljenost Firence od Rima iznosi deveti dio ove

daljine, što znači triput toliko milja, koliko ima dana između prvog i posljednjeg blagdana Svete Djevice, zaštitnice Firence i Hrvatske.

Temeljne misli o sličnosti nebeske i zemaljske hijerarhije postojale su već prije kršćanstva, u grčkoj i rimskoj mitologiji. Ovidije pripovijeda, da je Bakho bacio vijenac s glave svoje žene Arijadne na nebo pretvorivši ga u zviježđe Krune. Dante kaže, da je sama Arijadna pretvorena u Krunu. Njegova podjela nebeskih krugova prema planetima temelji se također na načelima stare kozmografije, koja dovodi u vezu nebeska tjelesa s metalima, draguljima i danima u tjednu. U tom starodavnom shvaćanju ima mnogo istine. Diferencijacija zemaljske magne sprovođena je po sličnim zakonima kao i kretanje zvijezda. Istraživanjem spirala pronalazimo čudesne rezultate o stvarnoj vezi historije s prirodom te o prostornom i vremenskom redu, što nad njima vlada. Nebeske pojave signali su tog općenitog reda. Dante se mnogo bavio astrološkim problemima, a značajno je, da svoje najdublje zaključke stavlja u govor hrvatskoga okrunjenog pretendenta Karla Martela. Prema tumačenju našega nesuđenog vladara, pokretači zvijezde skupa sa svojim oruđem nisu drugo no sredstvo, kojim djeluje Božja Providnost. Ona sve ravna i vodi različnim putovima k određenom cilju, a to je unaprijed određeni red svemira. Anđeoski korovi pokreću svu prirodu, ali uzimaju normu i zakon od Boga: oni su sluge Božje Providnosti. Providnost je unaprijed odredila od vijeka ne samo općeniti cilj nego i pojedinosti te njihov međusobni odnos. Anđeli sredstvom zvijezda imaju provoditi ono, što Bog hoće; zato njihov upliv pogađa određeni cilj kao strelica, odapeta s luka.

Sve prirodne pojave mogu se objasniti utjecajem zvijezda, odnosno Inteligencija, koje ih pokreću, ali „*ovo načelo krivo shvaćeno zavelo je već gotovo cijeli svijet*". (*Raj* IV. 63.). Kretanje nebeskih svjetlosti izvlači iz tvari, u kojima su sadržane životne snage, duše bilja i životinja, samo je ljudska duša stvorena neposredno od Boga bez njihova sudjelovanja. „*Ono što iz nje (Božje dobrote)*

neposredno daždi, sasvim je slobodno, jer nije podvrgnuto snazi stvari, koje se obnavljaju". (I. 52. – 120.) Dante smatra, da ljudski genij može biti dar anđela ili samog Božanstva. Zvijezde utječu na ljudski nagon; one, prema riječima Marka Lombarda, potiču čovjeka i vode njegovu volju samo donekle, ali ne toliko, da ne bi mogao slijediti vodstvo uma, koji nije nezavisan. Um rasvjetljuje volju i daje čovjeku sposobnost, da razlikuje dobro od zla te se bori protiv utjecaja zvijezda. Ta borba s nebom, isprva teška, postaje sve laglja, kad se čovjek preda vodstvu uma i milosti Božje.

Uzvišenije je od svih životnih snaga svijetlo milosti Božje. Alegoriju njezina djelovanja prikazao je Dante u Luciji. Poslije sv. Marije ona je najuzvišeniji simbol dobrote, najbliža Božja službenica, koja se nikad ne udaljuje od Prijestolja. Ona sve vidi i uređuje. Kao najviši uzor ljubavi i vjernosti, ona je antiteza prvog buntovnika, koji nije htio čekati svjetlost (Lucifera).

Srednjevjekovni teolozi upotrebljavaju često predodžbu svijetla, što spaja sve prirodno, a simbolički pokazuje put u irealnost. Temelj tog shvaćanja nalazimo u *Svetome Pismu*, počevši od prvog dana stvaranja. Evanđelje sv. Ivana zovu evanđeljem svjetlosti. Možda se nikad nije toliko raspravljalo o njoj kao u doba Dantea. Ovo nam dokazuju spomenute teorije o spintillama i favillama, o iluminaciji i metafizici svijetla. Njihov glavni smisao je u traženju veze čovjeka sa Stvoriteljem. Prema ljudskoj predodžbi svjetlost je najsavršeniji ukras Raja, a nigdje se ne očituje tako slikovito kao u zvijezdama. Sv. Pavao kaže: *„Stella a stella differt in claritate: sic et resurrectio mortuorum" (I. Corinth)*. U svojoj nebeskoj projekciji svjetlost je isto što i ljubav. Pojam o njemu uključuje neophodnost izvora i beskrajnost smirenja.

„lo veggio ben si come già risplende
nel' intelletto tuo l' eterna luce
che vista, solo, e sempre amore accende".

(Vidim dobro, kako plamsa u tvojoj inteligenciji vječno svijetlo, koje vidi samo, i uvijek zapaljuje vječnu ljubav. (Raj V. 7 – 9.).

Djelovanje Beatrice zove se na zemlji milost, a u Raju *„lumen gloriae“* – svjetlost slave.

Dante je imao namjeru, da svojim djelom učini ljude sretnijima, kako priznaje u pismu Can Grandu. Smatrajući svijetlo za najsigurniji putokaz, sredstvo i konačni cilj, poduzeo je svoje mistično putovanje i prikazao ga u knjizi najčudnijoj na svijetu. Slavna uspomena s tog puta simbolička je Dama, radi koje su se dugo vremena prepirali učenjaci. Nitko nije imao sreću, da je pravo upozna. Istina, pjesnik je prilično škrto postupao kod njezina opisa. Opjevao je samo svjetlost njezinih očiju prepuštajući svakome, da se domisli, tko je ona. Možda nije nit slutio, koliko će u tom biti poteškoće. Pogotovu u današnje doba, kad su ljudi tako daleko od misli na Božansku Inteligenciju, koja djeluje nad nebeskim Oltarom, sakrivenim zviježđem južne hemisfere. Pa ipak, ona se tako vidljivo odlikuje svojim djelima, da ne mogu ostati sakrivena pred onima, koji ih žele upoznati. Vara se, tko ih unaprijed poriče, jer Dante kaže: *„Ne zaustavljaj se kod tako dubokih sumnja, dok ti ne kaže ona, koja će ti svijetliti između istine i razuma“.* (VI. 25.) Ona je zasjala i pjesniku poslije njegovih mračnih vizija. Na nju je morao pomisliti u času, kad se zajedno sa svojim starim vođom Virgilijem uspinjao prema svjetlosti otvorenih krugova, govoreći zamišljeno: *„A odavde iziđosmo, da opet vidimo zvijezde*.“[61]

---

[61] Stanko Rac, *Svjetlost Beatrice.* Hrvatska prosvjeta, god. XXVI/1939, br. 4-6, str. 127-142.

S. Francesco
Santa Chiara
S. Domenico
Paradiso
Canto 11

PRILOZI

DANTE ALIGIERI

SLIKAN OD PJESNIKOVA PRIJATELJA GJOTA

NAŠLO SE GOD. 1841 U KAPELI NAČELNIKA

U FIRENCI.

Dante i katolicizam

Dante je naš, tako nedavno reče papa Benedikt XV., pozivajući katolike na proslavu Danteove šeststogodišnjice. A čini se, da je to isto izrazio već i Rafael, kad ga je u svojoj *Disputi*, t. j. u glorifikaciji nauke o Presv. Otajstvu, smjelo smjestio – a na oči Leona X. – među crkvene Oce i poglavite sredovječne bogoslove. Taj naime pjesnik tako tankoćutne i prekaljene ljubavi, sa svojim „dolce stil nuovo," taj tvorac jedne elegancijom virgilijanske a snagom apokaliptične epopeje, bijaše ujedno i enciklopedista suvremene nauke, pa mu se djelo odlikuje točnošću jedne *Summe*. *Divna Gluma* je jedan strogo znanstveni sastavak teološke naravi. Pa zato i teolozi imaju pravo reći, da je Dante njihov kao što je i sveti Toma njihov. „O sretna naroda i plodne mu kulture, koja nam porodi ova dva blizanca genija, Dantea i svetoga Tomu. Jer oni su oba djeca kršćanstva i crkve katoličke," napisao je nedavno kardinal Mercier.

Dante je obraćenik

Sjetite se samo onoga susreta Danteova sa Firentincem Foreseom Donatijem (*Čist*. XXIII.), svjedokom svoje mladosti. Sjene pokojnika oko njih plaču i pjevaju, otpočinjući prvi stih Jutrenje: „Domine labia mea aperies......" (Jedna od onih Danteu tako dragih liturgijskih reminiscencija). Dante prepoznaje svoga prijatelja unatoč njegovu strašno omršavljelom licu, pa ga pita, kako li se je to mogao spasiti, a za života na zemlji nije doživio dana tjeskobe, dana koji nas izmiruju s Bogom.

L' ora del buon dolor ch' a Dio ne rimarita. (*Čist*. XXIII. 8). Forese mu odgovara da za svoje spasenje mora zahvaliti svojoj ženi

Nelli. Ona je sasma drukčija nego ostale Firentinke, koje on tu sad stane karati i prijetiti im. A Dante će: „Kad se sjetiš svega onoga, što si ti bio sa mnom i što sam ja bio s tobom, kakva li mora da te podiđe gorčina!“

Eto u ovom jezgrovitom opisu, koji je uz tolike druge svojom jezgrovitošću jedna tajna Danteove umjetnosti, očituje nam on grižnju svoje savjesti, koja bi se javljala, čim bi se sjetio vremena kad je kao i Forese i skupa s njim gubio svoju dušu, Bogu nepokornu i od njega rastavljenu dušu, koja onda nije mogla znati, kada li će osvanuti čas njezine spasonosne trpnje, l’ ora del buon dolor, koja će ju opet „privjenčati“ Bogu.

Taj sudbonosni čas osvanu Danteu godine 1302., kad morade u progonstvo. On je volio svoju Firencu ljubavlju punom i ponosa i nježnosti, a eto je prognan iz te Firence i više je nikad vidjeti ne će. Bio je jedan od činovnika njezine ponosne „signorie,“ a odsad mora da kuša kako je gorak tuđi kruh, kako to sam veli, i „kako je teško penjati se uza tuđe stube“ (*Raj*, XVII. 58.) To je njegov čas kušnje, to je ujedno čas njegove važne zamišljenosti, čas začeća *Divne Glume*. Jer *Pakao* je, kako se drži, dovršen godine 1308.

Pjesnik je prognan, oklevetan, porušen, pa zamišlja li si valjda *Divnu Glumu* kao osvetnički spis, kao kakav pamflet? Misli li to on pisati kakovu Božju Odmazdu? Ne, to ne, a u tom nam se baš i očituje originalnost *Divne Glume.*

Poznata je ona patetična scena u XXX. i XXXI. pjevanju *Čistilišta*, kako se, u praskozorje, među nevidljivim zborovima, što pjevaju „In te Domine speravi,“ javlja žena jedna, Beatrice je to, opet viđena Beatrice, no Beatrice bez osmjeha, ozbiljna i gotovo smrknuta. Pod dojmom njezina pogleda udare Danteu suze, shvatio je ukor toga pogleda. A Beatrice se obrnu anđelima kao svjedocima, pa će: „Razjasniću se, ne radi vas, koji bdijete u danu vječnosti, nego da me čuje onaj, koji plače, pa da mu bol bude veličinom jednaka krivnji: Perchè sia colpa e duol d’ una misura.

„Jer je ovaj grješnik protepao svu silu božanske milosti. Ja sam ga nekoć vodila pravim putem. No kad sam ja preminula, kad sam se iz života puti uznijela u čisti život duha, premda sam zato porasla ljepotom, postala sam njemu manje dragom, manje milom. On pođe stazom grijeha, za slikama varavim. Sva moja nagovaranja nisu ništa koristila. Bio je tako duboko pao, da ga već ništa ne bi moglo spasiti, da je nisam izradila, te grješan smjedne upoznati, kako je u svijetu prokletih, i upoznavši to da dođe do kajanja". A tada se obrati Danteu pa povika: „Govori, govori! Zar nisam istinu rekla? Treba da priznaš, da su mi ukori opravdani".

Dante je htio odgovoriti, no glas mu se je gušio u grlu, pa će mu opet Beatrice, neumoljivo: „Šta tu misliš? Makar si ti i prešao preko Lete, nisi valjda još pozaboravio sve žalosne uspomene iz svog života".

Strah i smetenost iznudiše od Dantea riječ „da" i to tako slabu da se je više vidjela po micanju usana nego čula, ali s potokom suza.

Beatrice nije drâgo što muči pjesnika, koji ju je ljubio, priznanjem od njega iznuđenim njegove izdaje. I ne bi zvala anđele za svjedoke takovoj posve ljudskoj osveti. Beatrice govori u ime vjere, u ime Božjeg zakona, ona optužuje Dantea samo zato, jer je griješio Bogu. A Dante, one se opet ne brani. „Stvari od ovoga svijeta i lažne njihove naslade zavedoše mi korake, tek što se je tvoje lice od mene sakrilo", to je sve što je mrmljajući izjavio.

A Beatrice odgovara: „Da si ti šutio, da si i nijekao ono što priznaješ, tvoj grijeh bi bio svejedno poznat, jer onaj sudac sve zna. No kad skrušen grješnik sam svojim ustima priznaje svoju krivnju, to božansku pravdu razoružava u našemu srcu".

Ostanimo kod ove pjesnikove ispovijesti i njegova kajanja. On priznaje svoj krivični život i, za uzvrat, toliko je već očišćen, da će se u njemu utrnuti i sama uspomena na počinjene grijehe, kad glasovi tako slatko zapjevaju „Asperges me...“, tako te u njemu od ganuća svijest gasne. Tu smo mi eto baš u srcu Divne *Glume*, naišli smo na tajnu njezine nutarnje geneze, kako se to već znaju izraziti kritičari. *Divna Gluma* je porođena u svijesti pomilovanog grješnika: ona je zapravo povijest njegova lutanja „po mračnoj šumi“, kojom ide put njegova očišćenja, povijest njegova uzlaženja k Bogu. Ova epopeja nije nikakvo znanstveno putovanje kakova istraživatelja, to je jednostavno putovanje koje je Bog naložio čovjeku koga hoće da dovede sebi.

Baš uslijed ove ideje *Divna je Gluma* puna veličanstvene ozbiljnosti, puna patosa, i – jer smo svi grješnici – nosi na sebi značaj opće čovječji. Namjera pjesnikova bijaše ocrtati put čitava ljudskog roda, kako je to nekoć učinio i Hermes u svom Pastiru, tom prototipu *Divne Glume*.

Ali šta da govorimo o Hermesovom Pastiru? Jedan od najboljih francuskih poznavalaca Danteova djela, Léonce Couture, za koga u Danteu nema tajnâ, običavao je reći, da je od svih djela Danteovu djelu po svojoj svrsi i rasporedbi najsličnija knjižica *Duhovnih Vježbi* sv. Ignacija.

Zbilja, ovo se mnijenje čini malo paradoksnim, no ono sadržaje oštroumnu tvrdnju, da je *Divna Gluma* za onoga, koji zna čitati kršćanskim očima tu par excellence kršćansku pjesmu, jedno razmatranje zadnjih stvari, koje nas izvodi pred najveće zlo, pred grijeh, i pred najveće dobro, pred Boga, i koje nas, uzimajući da se nalazimo na pô puta „našega života,“ poziva, da se obratimo pa da se skupa s pjesnikom zaputimo teškom uzbrdicom očišćenja i prosvjetljenja, koje će nas sjediniti s Bogom. Grijeh je istom u paklu

bez ikakve nade, a ovaj je život obilno orošen i nadom i milošću i svijetlom. Dante ne piše evanđeoski kao sv. Ignacije, no piše optimistično kao i on. Njega manje privlači sveta čovječnost Kristova, a pobožniji je prema Djevici Mariji, pa i ta mu je pobožnost jedan od razloga pouzdanju. On nam upire prstom u tačku, na kojoj nas Bog čeka, kamo nas Bog vuče, i gdje ćemo doživjeti tu radost, da će nam se naša volja izgubiti u volji Božjoj, koja je red, pravda i ljubav. In la sua volontade è nostra pace. (*Raj,* III. 85.).

Dante je bogoslovac

Dante je u prvoj polovini svoga života bio ljubavni pjesnik. A pri svom obraćenju nije ni pomišljao, da bi mu se sad trebalo odreći pjesništva, koje mu je sladilo mladost i podiglo glas. U isto se pak vrijeme naš ljubavni pjesnik zanosi i za znanost. Ta on je iz onog stoljeća – 13. stoljeća – koje je opet našlo pravu znanost, našavši po Averrhoesu Aristotelovu fiziku i metafiziku. Dante je počastio znanost tim, što je nije kidao od poezije, a drevnim i pjesnicima i učenjacima iskazao je počast tim, što ih je ubrojio među pravednike, kojima je samo trebalo otkupljenje. On za njih nema mjesta u paklu. Tihe njihove i zamišljene sjene šetaju istom livadom kojom i kreposni heroji. Aristotel je tu u krugu filozofa, Aristotel – učitelj onih koji umuju i znaju:

Vidi il maestro di color che sanno
Seder tra filosofica famiglia. (*Pakao*, IV. 131.).

Tu su Sokrat i Platon, Demokrit i Zenon, moralist Seneka, liječnik Dioskorid, mjernik Euklid, astronom Ptolomej..., prirodna nauka, nauka o brojevima i dimenzijama, nauka o ćudoređu, nauka o mišljenju; a Dante je bez oklijevanja među te koji umuju i znaju smjestio čak i Averrhoesa.

Antikna nauka ipak ne obuhvata svu znanost. Jer ima jedna znanost, što je ona uopće nije poznavala, a to je znanost, kojoj je pridržana spoznaja „prve i neizrecive vrednote," spoznaja „božanske moći, najviše mudrosti i prve ljubavi," a ta je znanost – znanost objave. A da bolje izrazi svoje poštovanje prema toj najuzvišenijoj znanosti, kojoj je Bog i objekt i svijetlo, Dante ju personificira u Beatrici, preobraženoj, „orajenoj" Beatrici. Učitelji ove znanosti su u nebu svjetlila svjetlija od sunca, pa Dante zastaje zabliješten pred dvogubom krunom, što je oko Beatrice sačinjavaju ti učitelji. Među njima prepoznaje on i učitelje prve skolastike: Petra Lombardskog, Gracijana, Rikarda od Sv. Viktora, a i neke od njihovih predšasnika, od kojih su oni najviše naučili, kao Bedu, Izidora, Boecija, Pseudo-Dionizija. To su počeci skolastike. No novijoj skolastici daje Dante ipak prednost, jer od svih ovih ovako a nebu proslavljenih učitelja, najveći, onaj koji govori ispred drugih, predstavlja se Danteu veleći: „Ja sam Toma od Akvina, a ovaj što mi je prvi s desne, ovo je Albert od Kölna, bio mi je i brat i učitelj".

Antikna znanost, koja je s Aristotelom uvedena u kulturu zapada, davala je neko tumačenje svemira, no to je bilo tumačenje, u kome vjera nije više mogla sebe da prepozna, i odmah je izbilo ono sudbonosno pitanje, da li će doći do toga da se filozofija sekularizira pa da se odsele duhovi podijele, jedni da pristaju uz znanost koja ne prepoznaje nad sobom auktoriteta, a drugi da pristaju uz auktoritet, koji je u zavadi sa znanošću, pa da među njima nema i ne bude izmirbe, osim u onoj praznoj da ne reknem sramotnoj formuli, što je iznesoše pariski averrhoisti učeći, da ova ili ona teza, na pr. besmrtnost duše može biti po filozofiji kriva a po vjeri prava i istinita. Zar Crkvi neće preostati drugo sredstvo do li da zabrani nauku Aristotelovu, kako je to bilo i učinjeno god. 1210. i god. 1215? Zar nije bilo nasuprot pametnije proučavati Aristotela, pa si asimilirati sve ono što pomna kritika nađe da je u njegovoj nauci zdravo? A te su baš mudrosti bili brat Albert od Kölna i brat Toma

od Akvina, koji izvedoše gigantsko djelo: revidirati aristotelizam i pokršćaniti ga.

To je bio neobično smion pothvat, jer je proti njima stajala ustaljena već teologija, kojoj je u XII. vijeku veliki pariski biskup Petar Lombard, „magister sententiarum," dao program i označio metod; težak pothvat, za koji je trebalo ništa manje nego ugled Reda svetog Dominika, sposobnost Alberta Velikog i veleum onoga, koga su u njegovo vrijeme zvali „prudentissimus frater Thomas". No djelo je Alberta i Tome ipak izvršilo svoj providencijalni poziv: Dante je zanosan svjedok njegova uspjeha i vidjesmo, kakvo mu počitanje on odaje.

Danteov tomizam

Bilo je to povodom pa su i Dantea proglasili tomistom. Imali su i pravo. I nama nije ni najmanje teško vjerovati učenom historičaru kao što je o. Mandonnet, kada se on ne može dosta nadiviti, „koliko Dante stopu za stopom, slijedi svetoga Tomu i to sve do u neke vrlo kuriozne tančine". No je li Dante bio u toliko filozof, pa da se posve ogradi kojom školom, više nego što je bio takav bojovnik te se je sav podao jednoj stranci?

Svakako, bio je zadivljen štovatelj sv. Tome. A ipak si pridržaje, svakako malo paradoksalno pravo, da baš po sv. Tomi rehabilitira jednog averrhoistu, Sigera brabantskog, koga je baš Sv. Toma tako snažno pobio, i da u njegovoj osobi počasti progonjene istine, invidiosi veri, te da u krunu oko Beatrice smjesti uz Rikarda od Svetog Viktora i toga pariškog meštra lijepih umjetnosti, koji je umro u Orvietu u tamnici svetoga Oficija.

Jest, još jednom, on je bio štovatelj svetoga Tome. Međutim on zamišlja oko krune aristotelovskih bogoslovaca, u kojoj je sv. Toma najplemenitiji dragulj, i drugu krunu augustinovskih bogoslovaca,

ispred kojih govori franjevac sveti Bonaventura. Tu je Hugo od sv. Viktora, koga je njegovo vrijeme nazivalo drugim Augustinom, tu su i Petar „Izjelica“ i sv. Anzelmo i Raban Maur te među ostalim i onaj Joakim od Flore, koji je jedva išta ortodoksniji od Sigera brabantskog. Sve u svemu, Dante je – on jedan aristotelovac i tomist – znao bar u raju izmiriti one dvije velike bogoslovske škole suparnice 13. stoljeća.

On je učinio još više. On se je trudio da nam protumači ne samo, kako u bogoslovlju ima raznih metoda, nego da nam razjasni i to, da znanje u Bogu ne sastoji u zaključivanju, kao kod nas, te da je razmatranje, kontemplacija, istom pravo bogoslovlje, jer se najviše približava svome predmetu.

I onda nam je jasno, zašto je Dante i nad sv. Tomu i nad sv. Bonaventuru postavio sv. Bernarda. Onda kad se pjesnik uzdigao do viziji Božje biti, pa kad ima da ušuti svaki govor, pušta on još sv. Bernardu zadnju riječ. Onda kad je pozvan da digne svoje oči prema „prvoj ljubavi“, poučava ga sv. Bernardo, da se taj pogled ne dobiva nego samo molitvom, jer vidjeti do toga stupnja, Božji je to dar. Pa kako se Dante nije mogao sam dovinuti tako svetoj molitvi, sveti će Bernardo to učiniti i upraviti će tu molitvu Djevici Mariji i tako će se *Divna Gluma* završiti predivnim zazivom svetoga Bernarda:

Vergine Madre, figlia del tuo figlio! (*Raj*, XXXIII. 1.)

Dante se je sjećao riječi sv. Pavla, koji uči da će sva znanost jednoga dana iščeznuti a nama će među rukama ostati samo par hrbotina: scientia destruetur, jer doći će dan kad će izabranici upoznati sve u samom onome, koji sve zna. Ali i na ovom svijetu ima ljudi mistika, kojima je zapala od Boga milost, da već ovdje donekle okušaju to spoznanje. Dante je htio da mističnoj teologiji dade neki privilegirani položaj u hijerarhiji teologijâ, te on taj njezin privilegij ističe i slavi u osobi svetog Bernarda, velikog mistika: „quel contemplante“

Dante i sveta Stolica
Gnjev Danteov na neke pape

Prorok ne samo da nazire i naviješta budućnost i u budućnosti dan Božji, nego prorok i za pravdu revnuje upozoravajući svoj naraštaj na sve, što je u očima Božjim nužni red svijeta, i koji je poziv njegovih svetih. Prorok treba da govori u sav glas i da ne division pred strogošću svoga poslanstva pa makar morao govoriti i o stvarima koje će biti mnogima opore. „Idi, idi – govori Danteu Cacciaguida, jedan od predа njegovih – ne sakrivaj ništa. Objavi čitavo svoje viđenje, a ako koga šugavca zasvrbi, pa neka se češe, pusti ga. Tvoj glas mora biti kao vjetar, koji tim jače potresa vršikama što su one više".

Treba da se sjetimo, da po nekom kao zakonu prorok kad govori, pun je gorčine i žestine, i da su mu ukori tim strastveniji što više on ljubi ono što kara. Italiji želi Dante tuđinca za gospodara, a to je sve iz čiste ljubavi prema njoj, iz ljubavi, koja mu je nadahnula onako prijekornu gradnju glasovitog onog i zapravo neprevodivog poklika:

„Ahi serva Italia, di dolore ostello". (*Čist*. VI. 76.)

Bog znade, da je zbilja ljubio svoju Firencu „kolijevku u kojoj je – janje – spavao". No znamo i to, da nije štedio ni ljutine ni sarkazma govoreći o toj svojoj „majci bez ljubavi".

Govorio je s dubokim počitanjem o svetom Dominiku i o svetom Franji, i nikad si nije bio u tom nedosljedan: u njima je on gledao dva pobornika od Boga poslana, da donesu kršćanskom puku, jedan ljubav prema mudrosti, a drugi ljubav prema siromaštvu, te tako da budu kao dva kotača u kolima Crkve. No sva ta ljubav, i tomistička i serafička, nije Danteu smetala, da ipak upozori, prikrivenim riječima naravno, na simptome dekadence tih dvaju velikih redova: da upozori prve na njihovu taštinu a druge na njihov nesklad.

Onda se nemojmo čuditi, što Dante nije štedio ni hijerarhije ni papinstva, kad eto nije štedio ni Italije ni Firence, pa ni sinova „santa greggia“, svetoga Dominika i svetog Franje. Pogotovo kad znamo, da su se u srednjem vijeku vjernici običavali pokazivati osornim prema svojim zakonitim pastirima. Dosta nam je pogledati koju sliku posljednjeg Suda, pa ćemo vidjeti, da se tu isto tako slobodno bacaju u pakao i biskupi i kardinali kao i u Danteovoj *Divnoj Glumi*. Pa ni sveci koji su išli za reformom, nisu bili blaži: tako na pr. sv. Bernardo, sv. Petar Damjanski, sv. Bonaventura, sveta Katarina Sijenska. A među prigovorima, što ih Dante upravlja papama svoga vremena, kao i među onim što ih je nabrojio već sv. Bernardo u knjizi „*de Consideratione*“, posvećenoj papi Eugenu III., ima ih i te kakovih, tako te nas danas neki posve zbunjuju u našem modernom poimanju poštivanja.

Međutim, rèd je priznati, da Danteu nije bilo dosta samo iznijeti na javu neke neurednosti. On na javu iznosi i krivce, i to poimence. On javno optužuje. Ali i uzevši, da pape što ih on šiba i nisu neporočni, ipak se i odviše jasno osjeća, da u tom razjarenom i osvete željnom sudovanju ima i mišljenja političkog doktrinarca i pisca „*De Monarchia*,“ kao i čuvstava prognanika prognana po firentinskom magistratu a na intervenciju Karla de Valois i pape Bonifacija VIII.

Ipak strogost Danteova prema papama onoga vremena izvire iz jednog čišćeg osjećaja. Njegove pa i najokrutnije kritike idu za tim da posluže papinstvu, uspoređujući ono što papinstvo jest sa onim šta bi imalo biti. Dante ga je htio povratiti u priprostost njegova herojskog doba, kad su sveti Petar i Pavao hodali okolo „mršavi i bosonogi“ i jeli, kako su već mogli, po jeftinim konacima. Mi se možemo i smijati pjesnikovim idejama, no taj je pjesnik imao visoku ideju o Papinstvu. Njegova srdnja pa i njegova nepravednost, to je u stvari jedna silna samilost uslijed prevelike ljubavi. On pret-

postavlja da ni samo nebo ne misli drukčije, jer se s neba ovakav razlijegnu glas:

O lađice moja, čime li te natovariše!...
O navicella mia, com' mal se' carca!... (*Čist*. XXXII. 129.)

A treba da se zna, to se glavom sveti Petar tako žalosti i srdi, jer ta lađica, pa makar ne znam šta nosila, ostaje ipak uvijek ona njegova lađica. Isto tako baš sveti Petar, u onom jednom od najčuvenijih ulomaka, zaziva uspavanu Božju osvetu na te ljude iz Gaskonje i Cahors-a, koji se spremaju „da piju našu krv“ t. j. da postave na najvišu Stolicu papinstva jednoga Klementa V. i jednoga Ivana XXII., a to su pape, kojima Dante ne može oprostiti, što su bili u Francuskoj i sjedili u Avinjonu.

Danteova vjera u Papinstvo

Još prije kakovih 50 godina izrabljivali su neki te takove kletve i karanja, htijući naime Dantea učiniti pretečom velikog raskola i Reforme. Ali to znači ne poznavati Dantea. Evo primjera:

U *Čistilištu* nalazimo papu Hadrijana V., koga pjesnik slika da ondje okajava svoju škrtost. „Scias, quod ego fui successor Petri,“ znaj – progovara tužna sjena – da sam ja bio papa t. j. Petrov nasljednik. Nisam bio papom nego samo 40 dana, no to je dosta da se vidi, kako je težak veliki plašt onome, koji ne će da ga uprlja.

Ponizne i skrušene papine riječi ganu Dantea. Poklekoh, veli. A kako se je činilo da se papa čudi tom posmrtnom počitanju, Dante će mu: „Moja bi mi savjest prigovorila radi tvoga dostojanstva, da Ti ne odam ove počasti“.

U ovom poklecanju pred dostojanstvom jednoga bivšega pape upoznati ćete Danteovu odanost prema Rimu i još više njegovu vjeru u veliku moć, što ju je Krist dao u Crkvi papi. Jer Hadrijan V. da pjesnika uvjeri kako papa čim stupi u drugi svijet nije više papa,

naveo mu je samo riječi evanđelja „Neque nubent: – ovdje nema vjerenika!“ A što to znači? To će reći da je papa na zemlji uzdignut do tolikog dostojanstva da je čak zaručnik svete Crkve. Mistična i veoma snažna slika! I sam bi se naš „ultramontanizam“ ustručavao njom poslužiti pa reći o jednom papi kako Dante kaže o Martinu IV.:

Ebbe la santa Chiesa in le sua braccia (*Čist*. XXIV. 22.)

Za nas, Crkva ima samo jednog zaručnika, Krista. Danteu pak papa zastupa Krista čak dotle da postaje i vjernik Crkve. Ovo vjenčanje ima svoj smisao, ono ide za tim da nas upozori, da je papinstvo nešto jedincato na svijetu, jedna legitimna ustanova.

Kršćani – veli Beatrice – ne budite kao perje na vjetru i ne mislite da vas istom kakva god voda može oprati. „*Imate Stari i Novi Zavjet i imate Pastira u Crkvi, koji vas vodi, a to neka vam je dosta za spasenje*“. (Raj, V. 73.)

Shvatite dobro zamašaj ovih izjava: Sveto Pismo i Papinstvo. Istom se pokornošću pokoravamo papi kojom i svetom Pismu. Pokoravanje rimskom Pastiru donosi i spas kršćanima a nipošto im ga ne ugrožava. Pa kakav je to onda preteča Reforme, taj Dante! Doista, čovjek se pita, je li Dante u ono vrijeme mogao išta drugo reći što bi bolje naglasilo papinu nezabludivost.

Monarhija rimsko-germanskog carstva – a to je Danteova politička himera – ne da mu da dozvoli papi direktno upravljati kraljevstvima zemaljskim. No tim je veće njegovo počitanje prema duhovnoj moći papinoj i prema onoj vlasti ključeva, što ih je Krist povjerio svetom Petru, a koji njegovim nasljednicima daju vlast nad kraljevstvom nebeskim. Jubilej g. 1300. bijaše kao obnova papinstva, koje je proglasilo, da će podijeliti potpuni oprost svim raskajanim i ispovjeđenim grješnicima, koji bi došli na poklon grobovima sv. Petra i Pavla. Pa hoće li Dante protestirati proti takvoj papinoj osnovi i okrstiti ju uzurpacijom? Baš naprotiv! On je pun

vjerskog oduševljenja promatrao guste redove poklonika, što se, na stotine tisuća, sa svih strana kršćanstva stjecahu u Rim, tu „vojsku“ – kako on reče – što se je u gustim redovima otiskivala preko Anđeoskog Mosta prema grobu svetog Petra. Možda je i on sam bio, kao i Giotto, među poklonicima. Svakako je svoje hodočašće na drugi svijet pjesničkom fikcijom stavio u godinu 1300., te tako združio *Divnu Glumu* s rimskim jubilejom. A tako je uvjeren da papa može dati potpun oprost, da nam u *Čistilištu* pokazuje duše, koje su se okoristile oprostom o jubileju Bonifacija VIII.

A ima li ikoji papa da je bio Danteu omraženiji od Bonifacija VIII.? Ne, dapače ni jedan Nikola III. ni jedan Celestin V. ne bijahu mu tako mrski. Pa eto pjesnika u protuslovlju. Jer ovamo teško okrivljuje Bonifacija VIII., a onamo prima oprost o njegovu jubileju. No u *Divnoj Glumi* ima jedno još zanimljivije protuslovlje.

Za cijelo bi očekivali, da će tragično poniženje Bonifacija VIII. u očima Danteovim vrijediti kao očita Božja kazna. A baš naprotiv, taj događaj uzbunjuje Dantea. *Vidim* – kliče on kao proročki – *kako bijeli ljiljani (grb Francuske) ulaze u Anagni, a Krista vidim – u osobi njegova namjesnika – zasužnjena, šta više, eno ga ismjehuju, napijaju ga octom i žučju, i eno ga umire među dvojicom živih razbojnika. I novog Pilata vidim, tako krvožedna, da mu ni ovaj zločin nije dosta.* (*Čist.* XX. 86.).

Dakle taj Bonifacije, koga je čas prije nazivao uzurpatorom, eto je sad autentični Kristov zamjenik, eto ga gdje se promeće čak u presvetu osobu Kristovu. A Filip Lijepi je novi Poncije Pilat. Sciarru pak Colonnu i Nogareta predaje pjesnik povijesti na ruglo. Napadaj u Anagniu postaje druga Muka, a Bonifacije se VIII. pretvara u Raspetoga.

No je li to zbilja Dante u protuslovlju? Treba znati, da je Dante imao pred očima osobito svjetovnu akciju papinstva, a za nju je on krivo mislio, da je izdaja duhovne, koja jedina po njegovu mnijenju spada u misiju papâ. Nadalje je dobro dijelio, a to dijelimo i mi,

ono što ima u povijesti papâ ljudskoga i akcidentalnoga od onoga što je providencijalno i esencijalno. Jer je njemu nešto posve drugo teški pontifikalni plašt a opet posve drugo onaj izabranik, preko čijih je pleća Konklave prebacio taj plašt. Drugo su mu sveti ključevi a drugo opet one možda i slabe, možda i nevrijedne ruke, koje ih drže. I u nesposobnim i u veličajnim papama, što su se izmjenjivali na rimskoj stolici, vidjela je njegova vjera samo jednoga apostola, koji u njima svoj život nastavlja.

Nespokojen katolicizam je to, istina je, i on nam razjašnjava, zašto je u Rafaelovoj „*Disputi*“ Dante smješten odmah uz Savonarolu, a ipak je taj katolicizam Danteov ukorijenjen u jedinstvu i predaji. I taj iskreni katolicizam je ono, čim nas se Dante to jače doima, i radi čega osjećamo da nam je tako bliz.[62]

[62] (Nepotpisano), *Dante i katolicizam.* Vrhbosna katoličkoj prosvjeti / Sarajevo/, god. XXXV, br. 15-18 od 20. rujna 1921, str. 169-173.

Enciklika Benedikta XV. o Danteu

Ljubljeni sinovi! Pozdrav i apostolski blagoslov!

U zamjernom broj velikanâ, koji su sjajem i slavom svojom proslavili vjeru katoličku, te se na svakom polju, osobito u književnosti i lijepim znanostima tako odlikovali, da su besmrtnim djelima svojega uma stekli velikih zasluga za državu kao i za Crkvu, bez sumnje Dante Alighieri zauzima posve odlično mjesto. Još koji dan, i minut će punih šest stotina godina iza njegove smrti, pa se ipak veličina i slava toga muža nije valjda nikada toliko istakla, koliko baš danas. Za jubilej njegov zanosno se sprema ne samo Italija, kojoj doista pristaje da se diči takovim sinom. Nego kod svih kulturnih naroda čujemo, kako su učevni ljudi razvili različite programe, da počaste ovu slavnu diku čovječanstva sveopćim svjetskim slavljem.

Tako se dakle pristoji, da i Mi u ovom divnom zboru svih plemenitih ljudi ne izostanemo, nego dapače da svim drugima donekle prednjačimo; jer prije svega i poglavito sveta Mati Crkva priznaje Alighierija kao svojega. Još u početku Našega Pontifikata upravili smo pismo na Nadbiskupa Ravenskoga, koje se za predstojeći jubilej Alighierijev bavi restauracijom prvostolne crkve, u kojoj se diže nadgrobni spomenik njegov. Sada pak uoči ove svečanosti čini nam se shodno, da svima vama, ljubljeni sinovi, koji pod pažnjom Crkve radite na književnom polju, razložimo, kako da sprovedete ovu svečanost, ili bolje da kažemo, *kako je uska sveza između Stolice Petrove i Alighierija*, i kako proslava slavnoga mu imena pripada velikim dijelom vjeri katoličkoj. Iznajprije, jer je Dante diljem svega života svoga uzorno ispovijedao vjeru katoličku, pregnuće je Naše u suglasju s njegovim željama, da se naime ova spomen-

slava vrši pod okriljem religije. Ta se slava ima završiti u Raveni, u prvostolnici crkvi svetoga Franje, ali će ona započeti u Firenci, u prekrasnom svetištu svetog Ivana, kamo su se još gotovo pri kraju njegova života prognanikove misli u vrućem čeznuću usredotočile, sa živom željom, da ondje na vrelu spasonosne vode primi pjesnički lovor-vijenac, gdje je nekoć kršten bio kao dijete. – Život mu je protekao u doba procvata skolastične filozofije i bogoslovije; bio je vršnjak velikih naučitelja, koji su primili i sabrali od starih najizabranije plodove, te ih oštroumno u svojem umovanju obradiše i predadoše potomstvu. Dante je proučavao svu silu nauka, ali je osobito pošao stopama svetoga Tome Akvinskoga, prvaka svih škola. Kod ovog anđeoskim oštroumljem snabdjevenog učitelja stekao je gotovo sve, štogod je uopće naučio u profanoj i svetoj znanosti. Nijednog polja na području znanja i znanosti nije zanemario; revno je čitao Sveto Pismo i djela svetih Otaca. Izobražen u svim strukama, a osobito vješt kršćanskoj znanosti, posvetio se je spisateljskom zvanju i odabrao upravo iz područja religije predmet svojoj pjesmi, i to ponajogromniji i upravo najznamenitiji. Baš u tom izboru imamo se diviti veličini i oštrini njegova duha. Ali još više treba nam držati na pameti, da je ovu snagu svoju velikim dijelom crpao iz bogatog vrela vjerske nauke katoličke. Iako je upravo svoje remek-djelo tako savršeno dotjerao, to ima on barem jednako zahvaliti krasnim objavljenim istinama kao i pomagalima umjetnosti. Sva njegova pravom nazvana ‘*Božanska Komedija*’ i na onim mnogobrojnim mjestima, gdje prikazuje ili maštanja te izmišljene predmete ili uspomene smrtnog života, konačno smjera na to, kako bi osvijetlila pravednost i providnost Boga, koji ravna svijetom u vremenu i vječnosti, i koji dijeli svim ljudima, i kao pojedincima i kao članovima društva, nagrade ili kazne, kako ih je tko zaslužio. Iz ove pjesni jasno odsijevaju velike istine vjerske: neispitljivo otajstvo Trojstva, otkupljenje roda ljudskoga po utjelovljenoj Riječi, preobilna blagost i dobrostivost djevičanske Bogorodice Ma-

rije, Kraljice nebeske, rajska sreća anđela i svetaca, a u najvećoj opreci s time muke prokletih u paklu, u sredini pak između neba i pakla prebivalište onih duša, kojima se iza vremenite zadovoljštine otvaraju vrata nebeska. Sve ove kao i druge dogme prigodom se nanizuju u vanredno mudrome skladu.

Neumorni napredak u istraživanju astronomskom dokazao je istina po tom, da doista nema takova sastava svemira ni takovih prostora, kakve je stari svijet utvarao sebi, i da su prirodna svojstva, broj i tijek zvijezda te svemirskih tjelesa posve drugačiji, nego se je tada mislilo. Ali kraj svega toga i danas je stalna činjenica: čitavim ovim svemirom, kakavgod poredak vladao među njegovim čestima, upravlja migom svojim onaj isti svemogući Bog, koji ga je stvorio; onaj isti Bog, koji pokreće svime, štogod jest, i čija se slava svuda više manje objavljuje. Makar i ova zemlja, na kojoj mi ljudi prebivamo, ne zapremala onaj centralni položaj u velikoj svjetskoj zgradi, kako su mislili u staro doba, to je ona ipak bila mjesto presretnoga rajskog života naših praroditelja i po tom svjedokinja nesretnog pada njihova iz stanja milosti Božje kao i svjedokinja uspostavljenog vječnog spasenja ljudskog po Krvi Isusovoj. Dante nam dakle taj trostruki život duša, tako nam zorno opisuje prije sudnjega dana prokletstvo osuđenih, očišćavanje vjernih i sreću blaženih, te bismo rekli, da prejasno svijetlo traži iz najdublje nutrine vjerske nauke.

Između svega, što nam Dante u svojim spisima, osobito u svojoj trilogiji prikazuje, našim modernim ljudima mogu se po Našem sudu poglavito ove misli staviti na srce. Svetome Pismu svaki kršćanin duguje najveće štovanje, a preponiznom poslušnošću ima primiti sav sadržaj njegov. Tu istinu potvrđuje on ovim riječima: „*Premda su mnogi napisali riječ Božju, ipak ju je samo jedan kazivao u pero, Bog, koji se udostojao zakon svoj objaviti nam preko pera mnogih*“ (*Mon*. III., 4.). Doista je to krasna i istinita riječ. Spomenimo drugu riječ njegovu: „*Stari Zavjet i Novi Zavjet, koji*

vrijedi za sve vijekove, kako govori prorok, podaju nam duhovne nauke, koje nadilaze ljudski um, predane od Duha Svetoga, koji je po prorocima i svetim piscima kao i po istovječnom sebi Sinu Božjemu Isusu Kristu te njegovim učenicima objavio istinu vrhunaravnu i nama potrebnu“ (*Mon*. III., 3, 16.). – Posve ispravno veli on o onom vječnom životu, koji slijedi iza ovoga smrtnog života: „*Mi smo se o tom posve uvjerili po istinitoj nauci Kristovoj, koja je put, istina i svijetlo: put naime, jer po njoj hitimo bez ikakve zapreke besmrtnom blaženstvu; istina pak, jer je slobodna od svake zablude; svijetlo napokon, jer nas rasvjetljuje u svjetskoj tmini neznanja: (Conv. II., 9.).* – Jednako štuje i cijeni *„one časne glavne sabore, kojima je sam Krist prisustvovao, kako to drži tvrdo svaki vjernik.“* Uz to vrlo pohvalno govori također *„o spisima naučitelja Augustina i drugih; ako tko sumnja, da je njih Duh Sveti pomagao, to on ili nije nikada vidio plodova njihovih, ili ih barem nije okusio, makar i vidio*“ (*Mon*. III., 3.).

Upravo nam se je diviti, koliko Alighieri drži do ugleda Crkve katoličke i do vlasti Rimskoga Pape, u koliko ona podaje snagu svim zakonima i uredbama Crkve. Stoga on odlučno opominje kršćane, neka budu zadovoljni ovim sredstvima spasenja, kad imaju obadva Zavjeta i uz to crkvenoga Nadpastira, koji ih vodi. Prema tomu nevolje Crkve isto tako dojme ga se kao i njegove vlastite. On oplakuje i odurava svako odmetnuće kršćana od vrhovnoga glavara, a talijanskim kardinalima iza premještenja Apostolske Stolice iz Rima ovako govori: „*I mi priznajemo istog Oca i Sina, istog Boga i Čovjeka te istu Majku i Djevicu. Poradi nas i poradi spasenja našega rečeno je iza trokratnog upita o ljubavi: Petre, pasi sveto stado! Rim, kojemu je Krist iza toliko slavljâ zborom i tvorom potvrdio vlast nad svijetom; Rim, što su ga i Petar i Pavao, propovjednik narodâ, prolićem svoje krvi posvetili kao Apostolsku Stolicu; Rim, što ga i sada moramo oplakivati kao udovu zapuštenu nalik na Jeremiju, samo što u žalosti svojoj ne dolazimo poslije,*

nego poslije njega žalimo; jao! teško nam je gledati taj Rim (tu obudovjelu Stolicu Petrovu)*, isto tako kao što nam je teško gledati žalosnu ranu raznih hereza*[63])!“ (*Epist.* VIII.). Prema tomu Dante zove Crkvu Rimsku „*preljubeznom Majkom*“ ili „*Zaručnicom Raspetoga*“, Petra pak nepogrješivim sucem objavljene istine Božje, kojemu u stvarima vjerskim i ćudorednim poradi vječnoga spasenja treba da se svi najspremnije pokoravaju. S tom je naukom u savezu i izjava njegova o odnosu carske vlasti prema papi. Premda Dante misli, da dostojanstvo carevo potječe od samoga Boga, to on ipak veli: „ *Ali ovu istinu ne valja tako strogo uzeti, kao da bi /civilni/ vladar rimski u čem*[64] *neovisan bio od rimskoga pape, jer je ovo vremeno blagostanje donekle podređeno besmrtnom blagostanju*“ (*Mon*. III., 16.). To je doista izvrsno i premudro načelo; i ako bi se danas sveto držali toga načela, urodilo bi to preobilnim plodovima blagostanja u državama.

No, reći će tko, Dante je veoma gorko i pogrdno napadao rimske pape svojega vremena. – Dakako one, s kojima se nije slagao u političkom pogledu, i koji su se, po njegovu mišljenju, držali one stranke, koja ga je prognala iz doma i roda. No treba oprostiti tako teško iskušanom patniku, ako je u ogorčenosti svojoj štošta izustio, što valjda prekoračuje mjeru. A to tim više, što su bez sumnje neki ljudi, kako to obično biva, sve krivo tumačili kod protivnika i tako širili kod njega te krive vijesti, da još više razjare srdžbu njegovu.

[63] Dante ovdje nipošto ne pripisuje Rimu „žalosnu ranu raznih hereza“, kao što je taj pasus neki njemački prijevod krupnom pometnjom iskrivio, već ispoređuje svoju bol nad obudovljenim Rimom sa bolju, što je njemu kao revnom katoliku zadaju razne hereze širom svijeta (Bilješka prevodioca).

[64] Tim se ne niječe samostalnost rimskoga cara i drugih svjetovnih vladara, u koliko su oni glavari savršenog društva. Nego se po riječima Inocenta III. i drugih papa ističe, da je svaki kršćanski vladar ovisan o vrhovnoj duhovnoj vlasti, gdje se radi „o grijehu“ (Bilj. prevod.).

Uostalom, jer po ljudskoj slaboći (kako veli papa Leon Veliki, Sermo 4. de Quadr.) „nešto se svjetskoga nečistog praha nužno prilijepljuje i duhovnim ljudima“, tko će poreći, da je u ono vrijeme i kod klera bilo kojekakvih mana, koje su njega baš poradi velike odanosti prema Crkvi ožalostile i ogorčile, kad su iste mane također izmamile teških poznatih tužbi iz usta veoma svetih muževa? Ali bilo što bilo: kolikogod Alighieri u srdžbi svojoj pravo ili krivo kudio i karao koješta u kleru, nikada ipak nije htio da se povrijedi čast, koja se duguje Crkvi, ili da se dira u poslušnost prema vrhovnoj vlasti ključeva. Stoga je u politici odlučio braniti svoja vlastita načela, „*oslanjajući se*, kako veli (*Mon*. III., 3.), *na ono poštovanje, što ga odan sin duguje ocu i majci, odan prema Kristu, odan prema Crkvi, odan prema Pastiru, odan prema svim pristašama kršćanske vjere, kako to iziskuje spasonosna istina*.“

Na ovim dakle temeljima religije osnovao je Dante svu zgradu svoje pjesni. Pa zato nije čudo, ako u njoj nađemo kanoti blago, koje krije u sebi nauku katoličku, t. j. i srčiku kršćanske filozofije i bogoslovije i jezgru Božjih zakona za ustroj i upravu civilnih država. Tà Alighieri ne pripada onome, koji u težnji za širenjem domovine ili poradi laskanja knezovima uče, da se u javnom životu može gaziti pravednost i pravo Božje, jer je dobro znao, da je obdržavanje tih zakona Božjih poglaviti uvjet za čvrstoću i opstanak država.

Možemo dakle kod ovoga tako izvrsnog pjesnika naći divan užitak, ali i jednaku barem korist, i to ujedno književno-umjetničku kao i praktično-asketičku, dakako uz uvjet, da smo kod čitanja njegova slobodni od predrasuda i da težimo za istinom. Jamačno ima i u našim (katoličkim) redovima prilično mnogo dobrih pjesnika, koji, štono riječ, spajajući ugodno sa korisnim, zaslužuju veliku pohvalu. No Dante se upravo odlikuje time, što osobitom raznolikošću svojih slika, krasotom svojih boja te veličajnošću shvaćanja i prikazivanja zanosi i oduševljava čitatelja za ljubav kršćanske krjeposti. Svima je poznato, kako je ono sam otvoreno rekao, da je ovu pjesan spjevao u

toj nakani, kako bi svima pružio nešto životne hrane. I doista znamo, kako su neki, također iz našega vremena, koji su prije bili daleko od Krista, makar i ne protivni njemu, baš čitanjem i proučavanjem ovoga djela po daru milosti Božje najprije naslutili istinu vjere katoličke i po tom se radosno priključili svetoj Crkvi.

Sve to dovoljno dokazuje, kako je ovaj jubilej zgodan, da se širom svijeta katoličkog baš najbolji duhovi oduševe za očuvanje vjere, promicateljice lijepih umjetnosti, jer se snaga te vjere, ako ikada gdje, divno pokazala baš u Alighieriju. Kod njega naime zadivljuje nas ne samo genijalni veleum, nego i donekle beskrajna veličina predmeta, što ga je božanska religija pružila pjesničkoj njegovoj žici. Prirodnu oštrinu uma dugo je i revno izobražavao promatranjem starih uzora; ali ju je još više dotjerao u školi Naučitelja i Otaca crkvenih, kako to istakosmo. To mu je dalo poleta, te se duhom i srcem kudikamo više mogao uzvinuti nebu pod oblake, nego kad bi se držao samo unutar uskih granica prirode. Premda ga dakle razmak od toliko stoljeća dijeli od nas, opet ga možemo nazvati donekle modernim pjesnikom, svakako kudikamo modernijim, negoli ijednog od sadašnjih obožavatelja one (poganske) starine, što ju je Krist, Pobjednik sa križa, protjerao. Alighieri odiše posve istom pobožnošću kao i mi; religija kod njega ima isto značenje, te se istim simbolima služi „istina s neba nam donesena, po kojoj smo tako visoko uzdignuti." To je upravo najveća vrlina njegova, što je on kršćanski pjesnik, t. j. što je kanoti božanskom pjesmom opjevao kršćanske uredbe, što ih je on svom dušom promatrao po vanjskom obliku i po nutarnjoj jezgri, i što ih je neizrecivo visoko cijenio, pa je za njih i živio. Oni, koji mu drsko poriču tu vrlinu, ispoređujući sav religiozni sadržaj Komedije jednoj dramatičnoj izmišljotini, koja bi bila bez supstrata istine, jamačno niječu kod našega pjesnika baš glavnu zaslugu i podlogu svih ostalih vrlina njegovih.

Ako dakle Dante ponajvećim dijelom ima zahvaliti svoju veličinu i slavu vjeri katoličkoj, možemo, mimoišavši drugo, već ovim

jednim primjerom potvrditi činjenicu, da odanost duha i srca prema Bogu ni najmanje ne smeta razvitku duševnom, nego da ga dapače potiče i promiče. Isto tako možemo pravom zaključiti, koliko škode napretku znanosti i izobrazbe oni, koji kod odgoja mladeži nikakva mjesta ne daju religiji. Požaliti treba, što je javni način izobrazbe mladeži obično takav, kao da se ne valja obazirati na Boga i na najveća otajstva vrhunaravna. Makar se naime negdje ne odstranila ta „sveta pjesma“ iz javnih škola, nego se dapače i ubrojila među knjige, što ih treba pomnije proučiti, to ona ipak prečesto ne pruža omladini one životne hrane, kojom bi mogla uroditi, jer ta mladež krivnjom rđave uzgojne metode nije onako, kako treba, oduševljena za vjeru božansku. Bože daj, da bi svečanost ovoga jubileja to postigla, da se Dante dolično uvaži, gdjegod se mladež uvodi u lijepu književnost, i da bi je on prožeo kršćanskom naukom! Tà on kod stvaranja svojega pjesmotvora nije imao nikakve druge nakane, nego „*da udalji ljude, što živu na ovom svijetu, od stanja bijede*“ ili grijeha, „*i da ih privede do stanja sreće*“ ili milosti Božje (*Epist*. X. § 15.).

Vi pak, ljubljeni sinovi, koji imate sreću, da se pod vodstvom Crkve posvetite beletrističkim naukama, ljubite i cijenite dalje kao i dosada ovoga pjesnika, što ga bez oklijevanja zovemo najrječitijim pjesnikom i glasnikom kršćanske znanosti. Što naime više napredujete u ljubavi njegovoj, to ćete i savršenije izobraziti duh svoj do sjaja istine i stalnije ustrajati u odanosti i ljubavi prema svetoj vjeri.

Kao zalog darova Božjih i u znak očinske dobrohotnosti Naše svima vama, ljubljeni sinovi, od srca rado podjeljujemo apostolski blagoslov.

Dano u Rimu kod Svetoga Petra dne 30. travnja 1921., sedme Našega Pontifikata.

Papa Benedikt XV.[65]

[65] *Enciklika Benedikta XV. o Dantu. Svim učiteljima i učenicima znanosti i lijepih umjetnosti prigodom šestogodišnjice smrti Dantove.* Vrhbosna (Sarajevo), br. 13. i 14., 1921., str. 146-149.

O Ivanu Mužiću

Ivan Mužić rođen je 14. rujna 1934. godine u Solinu. Prof. dr. Marin Zaninović u *Predgovoru* II. izdanju Mužićeve knjige *Hrvatska povijest devetoga stoljeća* ovaj podatak interpretira ovako: "I. Mužić rođen je 1934. u Solinu, prepunom povijesti i njenih spomenika i tu je upijao bez sumnje veličajnu prošlost od najmlađih dana. Završio je Klasičnu gimnaziju u Splitu, jednu od elitnih hrvatskih obrazovnih ustanova 1953 godine. Studij prava diplomirao je u Zagrebu 1958. godine. Već kao mladi stručnjak objavio je studije, koje su izazvale široku pažnju javnosti. Bila su to *Razmatranja o povijesti Hrvata* 1967., kojoj je slijedila *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja* 1969. godine. Djelomično otapanje najrigidnijeg totalitarizma u 'jugoslovenskoj' varijanti, nakon pada sveprisutne udbaške strahovlade Aleksandra Rankovića, omogućilo je pristup i nekim zabranjenim temama naše povijesti. Pa ipak, bilo je prerano i sjećam se kako su na ove knjige reagirali južni i sjeverni hrvatski unitaristi, pa se na kraju u debatu umiješali i Centralni komitet SK BiH, Okružni javni tužilac Ljubo Prvan u Vjesniku i drugi. Od tada Mužić nosi žig čovjeka opasnog po federalni javni red. Mraz Hrvatskog proljeća i svih iluzija koje je pobudilo dohvatio je i Mužića i podvrgnuo ga sudskom progonu koji je trajao od početka 1972. do jeseni 1975., kada je apsurd te optužbe sagledan, pa je optuženi od Vrhovnog suda u Zagrebu bio oslobođen zbog 'pomanjkanja dokaza'… Sreća je da je Mužić došao na javnu scenu, kada ovakve barbarske egzekucije bivaju rjeđe, jer da je djelovao desetljeće ranije, pitanje kakva bi ga sudbina bila zadesila. On naime u svojim djelima ruši brojne zabrane i raščišćava pojmove."

I. Mužić je bio delegat hrvatske Katoličke crkve na *Svjetskom kongresu katoličkih laika* od 11. do 18. listopada 1967. godine u Rimu. Vodio je kao odvjetnik mnoge političke procese od 1965.

do kraja 1971. godine (slučaj prof. Ivana Alilovića, obranu izdanja *Široki Brijeg* i dr.). Dr. fra Rufin Šilić kao Provincijal hercegovačkih franjevaca završava *Izjavu oca provincijala*, između ostalog, ovako: "*Zahvaljujemo odvjetniku Ivanu Mužiću što je obranu naše stvari preuzeo u svoje ruke i vodio je vještinom velika pravnika i izvrsnog poznavaoca povijesnih činjenica*." (Franjevačko glasilo *Mir i dobro* /Mostar/ br. 7. za 1971., str. 295-296.) Početkom 1972. godine I. Mužić je izložen neviđenoj medijskoj hajci i procesuiran kao neprijatelj komunističkog režima. Tijekom trajanja sudskog procesa on je kao odvjetnik suspendiran, odnosno bilo mu je zabranjeno raditi bez obzira što je imao nezaposlenu ženu i troje malodobne djece. Za trajanja sudskog progona nije mu dopuštena ni obrana disertacije na Pravnom fakultetu koja je bila predviđena u proljeće 1972. godine. (Članovi komisije bili su profesori: B. Krizman, I. Beuc i H. Sirotković.) On je zbog takve odluke s tim profesorima prekinuo sve kontakte i objavio (1978.) rukopis pripremljen za obranu kao knjigu pod naslovom *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji* u izdanju *Crkve u svijetu* nadbiskupa F. Franića.

I. Mužić je 13. prosinca 1990. godine u Rimu održao glavni referat na svečanoj akademiji, koju je organizirala *Papinska međunarodna Marijanska akademija* u suradnji s *Papinskim hrvatskim zavodom sv. Jeronima* i *Hrvatskom zajednicom* u velikoj dvorani *Papinskog Sveučilišta Antonianum* u spomen kardinala Alojzija Stepinca. *Hrvatska biskupska konferencija* u dopisu iz Zagreba od 16. lipnja 1993. godine posebno se zahvalila I. Mužiću za njegovu dotadašnju angažiranost. "*U ime naših biskupa ja Vam zahvaljujem na Vašoj požrtvovnoj suradnji kojom ste se kroz više godina zalagali za opće dobro naše Crkve.*" (Br./№ 203/BK-93. Dr. Vjekoslav Milovan generalni tajnik HBK.) I. Mužić nije nikad istupao s klerikalnih pozicija i to je dobro shvatio predsjednik Franjo Tuđman, kada je u svome *Zatvorskom dnevniku iz 1972.* dana 4. ožujka 1972. godine zapisao: "*Mužić uhićen. Nikad mi nije djelovao politički angažirano, pa ni klerikalno,*

kako su ga neki obilježavali. Za vrijeme moga boravka u Splitu razgovarali smo isključivo o njegovoj disertaciji… Očito i Mužić plaća svoje bavljenje poviješću! Jer, teško mi je zamisliti nešto drugo… A unitaristi ga imaju u nosu, vjerojatno i zato što je branio Alilovića i neke druge slučajeve." (F. Tuđman, *Petrinjska 18. Zatvorski dnevnik iz 1972.* Naklada Pavičić, Zagreb, 2003., str. 195.)

I. Mužić je autor dva povijesno-politička spisa: *Razmatranja o povijesti Hrvata* (1967.); *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja* (1969.). On je od povijesnih djela objavio: *Katolička crkva* (1978.), *Pavelić i Stepinac* (1991.), *Katolička crkva, Pavelić i Stepinac* (^{2}1997., ^{3}2002.); *Stjepan Radić 1918.-1928.* (1980., ^{2}1987., ^{3}1988., ^{4}1990.); *Masonstvo u Hrvata* (1983., ^{2}1983., ^{3}1984., ^{4}1989., ^{5}1993., $^{6+7}$2001., ^{8}2004.); *Hrvati i autohtonost /Podrijetlo i pravjera Hrvata/* (1989., ^{2}1992., ^{3}1994., ^{4}1996., ^{5}1997., ^{6}1998., ^{7}2001.); *Masoni u Hrvatskoj 1918-1967* (1993); *Hitler i Izrael* (1995., ^{2}1997., ^{3}2000.); *Hrvatska kronika 547-1089* (1998., ^{2}1999., ^{3}2001., ^{4}2001., ^{5}2002.); *Smisao masonstva* (1986., ^{2}2003); *Hrvatska povijest devetoga stoljeća* (2006., ^{2}2007., ^{3}2011.); *Vjera Crkve bosanske* (2008.); *Hrvatski vladari od sredine VI. do kraja X. stoljeća* (2012., ^{2}2013., ^{3}2014.); *Alojzije Stepinac* (2013., bibliofilsko izdanje na talijanskom jeziku.) Koautor je (s Nenadom Cambijem, Heinrichom i Ingrid Kusch) knjige: *Mjesec u Hrvata i Zmajeva pećina* (2003., ^{2}2004.).

I. Mužić je objavio i dvije knjige polemika (*Zlodusi u Hrvatskoj*, Split, 2004. i *O hrvatskoj etnogenezi i masonstvu u Hrvata,* Split, 2009.) On je priredio i izdanja djela raznih autora (O. Spengler, Tacit, J. Strossmayer, M. K. Begić, I. Šarić, G. Szabo, S. Rendić, L. Katić, S. T. Poglajen, A. Carrel, K. Šegvić, I. Guberina, D. Kalajić, Emil Orozović, Danijel Uvanović i dr.). Posebno su zapažene od Mužića priređene knjige: *Vlasi u starijoj hrvatskoj historiografiji* (2010.) i *Hrvatska kronika popa Dukljanina* (2011.) Autor je i knjiga o metafizici povijesti: *Isus Krist i Izrael,* 1976., ^{2}2001.; *Sikstinska Madona,* 2014.; *Sudbina i sloboda volje,* 2014.; *Jeruzalemski*

Hram na kraju vremena, 2016. I. Mužić je u suradnji s Brekerovom zakladom u Njemačkoj (*Breker Archiv der Europäischen Kultur-Stiftung Deutschland, Arno-Breker-Gesellschaft*) priredio i knjigu*: Kod kipara Arne Brekera.*

Mužić je posebno objavio i knjige: *Sjećanja na Franu Franića, Franju Tuđmana i Zvonka Bušića,* 2015.; *Pavelić i Staljinova ponuda priznanja NDH,* 2015.; *Ivan Meštrović i slobodno zidarstvo,* 2015.; *Kult svetog Jurja u Hrvata,* 2016.; *Pisma Bogdana Radice Ivanu Mužiću*, 2016.; *O Josipu Manoliću, Eugenu Laxi i Simboličkoj Velikoj loži Libertas*, 2016.; *Jozo Kljaković i slobodno zidarstvo*, 2016.; *Richard Coudenhove Kalergi o vladarskoj kasti svijeta*, 2017.; *O hrvatskom masovnom pokretu 1971. godine u Splitu*, 2017.

Mužić je dana 16. rujna 2017. u Zagrebu na Međunarodnom znanstvenom simpoziju „*Vojska Bezgrešne i masonerija*" održao dva predavanja (*Masonstvo i monoteizam* i *Ivan Meštrović i slobodno zidarstvo*). On je dana 25. rujna 2017. u Splitu na Znanstvenom skupu o Bogdanu Radici (u organizaciji Književni krug Split - Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu - Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu) održao referat o svjetonazoru Bogdana Radice.

Mužić je surađivao u mnogim povremenim publikacijama (*Hrvatski tjednik*, *Hrvatsko slovo*, *Crkva u svijetu*, *Kolo*, *La cultura nel mondo* /Rim/, *Marulić, Starohrvatska prosvjeta*, *Politički zatvorenik* /Zagreb/, *Hrvatska obzorja, Peristil, Slobodna Dalmacija, Polet, Naše videlo* /Beograd/, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* /Sankt Peterburg/, *Lamed* /Tel Aviv/ i dr.).

Mužić je nosilac više javnih priznanja i član raznih kulturnih društava. Dr. je h. c. Marquis Giuseppe Scicluna International University Foundation (1987.). Dopisni je član *Talijanske arheološke akademije* u Rimu, član je *Hrvatskog domobrana* u Zagrebu, *Hrvatskoga kulturnog vijeća* u Zagrebu, te član-radnik *Matice hrvatske*. Pridruženi je član *Hrvatskoga arheološkog društva* u Zagrebu. Dobio je u travnju

2003. godine nagradu za životno djelo Županije Splitsko-dalmatinske. Tadašnji župan prof. dr. Branimir Lukšić na dodjeli ovoga priznanja u *Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika* u Splitu posebno je istaknuo ovo: "*Ivan Mužić je obogatio našu historiografiju. Sjećam se, kako* (*mi je jednom*) *Mužić izjavio da ga nikakav argument sile s bilo koje strane ni onda ni danas ne može uvjeriti nego samo sila argumenta, zbog čega je bio i politički progonjen.*" (*Kronika* Županije Splitsko-Dalmatinske, broj 35 od 5. svibnja 2003, str. 7.)

Historiografija u obje Jugoslavije bila je u službi vladajućih režima, a osobito u komunističkoj državi. Mužić je upravo u toj historiografskoj realnosti komunističke Jugoslavije imao hrabrosti, da objavi djela, utemeljena na arhivskoj i drugoj građi, koja su označila potpuno novi pristup najosjetljivijim temama hrvatske povijesti. Tako je on, između ostaloga, nepobitno utvrdio da je Stjepan Radić poslije I. svjetskog rata htio stvaranje nezavisne države Hrvatske. Radićeva je kći prof. Mira Košutić, u jednoj izjavi (u svibnju 1988. za *Glas koncila*) rezimirajući gotovo nepreglednu literaturu o svom pok. ocu, ocijenila "*da je do sada, u historiografiji, Radića najbolje uspio shvatiti naš poznati povjesničar Ivan Mužić.*" Bogdan Radica poslije knjiga o Radiću i masonstvu ocijenio je Mužića "*najvećim našim suvremenim povjesnikom*". (*Hrvatska revija*, godište XXXVII. za 1987. godinu, br. 3, str. 453.)

Rezultati, koje je Mužić obradio, nikoga ne ostavljaju ravnodušnim i zato su njegova djela o autohtonosti u Hrvata i o masonstvu u Hrvatskoj prodana u više od četrdeset tisuća primjeraka. Te su knjige izazvale brojne polemike u zemlji i u inozemstvu. To se osobito dogodilo s knjigom *Masonstvo u Hrvata* u kojoj je autor utvrdio da je vodeći politički čimbenik u Jugoslaviji između dva rata bilo slobodno zidarstvo, kojemu je poseban cilj bio odvajanje hrvatske Katoličke crkve od Rima. Da su napadi nekih novinarskih anonimusa na to djelo bili neutemeljeni potvrdili su objavljeni osvrti istaknutih masonskih autoriteta u svijetu. Tako je profesor dr. Leo Magnino

ocijenio knjigu kao "*izvanredno djelo*" (*La cultura nel mondo*, /Roma/, XXXVIII/1984., 1, 77.), a jednako tako smatra i dr. Eugen Laxa iz Brazila. (*Slobodna riječ*, /Buenos Aires/, XXXVIII/1984., 335, 3.) Organ austrijskog masonstva *Blaue Blätter* (Beč) zaključio je da je pisac izvanredno duboko ušao u materiju i pokazao neočekivanu objektivnost. (*Blaue Blätter*, broj za veljaču 1985., str. 5.)

Posebnu pažnju izazvala je i Mužićeva knjiga o autohtonosti. On je već u prvome izdanju knjige (1989.) o toj problematici istaknuo zaključak Nade Klaić iz 1971. godine da "*prva stranica hrvatske povijesti još nije do kraja napisana*". (N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku.* Zagreb, 1971, str. 139.) Mužićevo je shvaćanje da prva stranica hrvatske povijesti može biti napisana tek kada se prihvate rezultati antropoloških i antropogenetičkih istraživanja. Ovaj autor u svojim izdanjima knjige o najstarijoj hrvatskoj povijesti utvrđuje da je u današnjih Hrvata sadržano oko tri četvrtine gena starosjeditelja. To je njegovo djelo u dva navrata (u *Predgovoru* prvom izdanju 1989.) recenzirao akademik prof. dr. Mate Suić, koji o Mužićevoj znanstvenoj metodi u *Pogovoru* šestom izdanju knjige o autohtonosti (1998.) ističe: "*Mužić spada među one koji se ne zadovoljavaju samo nabrajanjem naslova i imena autora, nego često uspjeva do srži iz izvora iscijediti ono što se uopće može. A to traži mnogo znanja, strpljenja i vremena.*" M. Suić u *Predgovoru* prvom izdanju Mužićeve knjige o autohtonosti (1989.) zaključuje: "*U našoj pak historiografiji Mužićevo djelo o kontinuitetu življenja i elementima autohtonosti na našem hrvatskom prostoru jest i bit će još dugo ostvarenje s odlikama prvenca suvremenog usmjerenja u našoj i u svjetskoj povijesnoj znanosti.*" I. Mužić doživio je najveće priznanje kada su antropogenetička istraživanja (objavljena od 2000. godine pa nadalje) potvrdila njegovu temeljnu tvrdnju da u današnjih Hrvata, ali i na južnoslavenskom prostoru Balkana, prevladavaju geni balkanskih starosjeditelja.

Dr. sc. *Vlado Nuić*

O Stanku Racu

Stanko Rac rođen je 9. XI. 1900. godine u Kloštar Ivaniću kao sin oca Milana i majke Ane rođene Jagodić i na krštenju je dobio dva imena Stanko i Milan.[66] Stankov otac Milan Rac bio je dugogodišnji ravnatelj škole, a ugledni hrvatski intelektualac Koloman Rac bio mu je stric.

S. Rac je gimnaziju završio u Zagrebu, a kao maturant uređivao je jedan omladinski list.[67]

„Na sveučilištu sam dobio svjedodžbu, gdje sam iz ekonomske aritmetike ocijenjen sa 'izvrstan', a iz političke aritmetike sa 'veoma dobar'. Profesori su točno predviđali, da će kod mene ekonomija prevladati politika. Sreća je da područje mog privrednog rada nije veće od tri četvrtine jutra."[68]

Položio je „stručni državni ispit i nastupio dobru ekonomsku službu", ali kako se ona „s posebnim književnim i umjetničkim radom nije mogla spojiti" zahvalio se na službi, posvetio pisanju i

---

[66] U tiskanim leksikonima i enciklopedijama nema spomena o Stanku Racu. U osnovnoj abecedarijskoj kartici *Hrvatskoga biografskog leksikona* samo piše da je pisao likovne kritike (nema nikakvih biografskih podataka o njemu). U dokumentacijskoj kartici i predmetnom katalogu *Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža* nema podataka o S. Racu. Digitalizirani autorski katalog sadrži 60-ak jedinica kojima je on autor. Temeljne podatke o radovima S. Raca pronašla mi je prof. Nada Vrsalović iz *Sveučilišne knjižnice* u Splitu i na tome joj velika hvala. Gospodinu Ivici Novoselu zahvaljujem na najvažnijim biografskim podacima, koje mi je dao o S. Racu uz napomenu da ni njemu nisu poznati svi detalji.

[67] S. Rac, *Feljtoni.* Kloštar Ivanić, 1968, str. 13.

[68] S. Rac, *Feljtoni.* Nav. dj., str. 45.

objavljivanju. [69] Poznavao je njemački, francuski, talijanski i mađarski jezik.

Stanko Rac djelovao je u javnosti ponajviše između dvaju svjetskih ratova. On je bio s Vjekoslavom Majerom urednik časopisa *Literatura* koji su pokrenuli 1924. godine u Zagrebu. Zorka Martinović-Majer (žena Vjekoslava Majera) u zapisu „Zagreb, 12. II. 1967." sjeća se:

„Pojavio se drugi list '*Literatura*' br. 1, 2, 3 i 4; a kasnije '*Antena*'. Te je listove moj muž sam izdavao, a neke sa Stankom Racom… Onda su se počeli okupljati novi suradnici… Pojavio se onda Stanko Rac, pisac putopisa, po zvanju bankovni činovnik. Bio je malena rasta, svijetle kose visoko začešljane. Govorio je zaneseno o putu po Italiji. Kasnije sam kod njega učila talijanski."[70]

S. Rac je bio 1926. godine osnivač i urednik časopisa *Naša epoha* koji je bio posvećen suvremenoj umjetnosti. „Naslovnica prvog broja programatski ilustrira orijentaciju novog časopisa: topovi plotunima najavljuju dolazak novog doba i novog čovjeka."[71]

Objavljivao je članke u *Hrvatskoj straži*, *Vijencu*, *Hrvatskoj prosvjeti*, *Savremeniku* itd. „Živio sam skromno, ali nisam mogao izdržati u Zagrebu. Vratio sam se kući na selo…" [72]

Pred početak Drugoga svjetskog rata Stanko Rac suradnik je uglavnom katoličkih tiskovina. On je autor više priloga u katoličkom dnevniku *Hrvatska straža* tijekom 1940. godine i u dvomjesečniku *Hrvatska Prosvjeta.*

---

[69] S. Rac, *Feljtoni.* Nav. dj., str. 26.

[70] Zorka Martinović-Majer, *Uspomene*. U knjizi: Vjekoslav Majer, *I opet je jedna ljubav umrla.* Knjigu je priredio Slobodan Marković. Sloboda, Beograd, 1982, str. 67. (Usporedi: S. Rac, *S puta po Italiji. Putopisne minijature.* Literatura, I, 1924, br. 1, str. 6-10.)

[71] Usporedi: S. Rac, *Modernizam i renesansa*. Naša Epoha, I/1926, br. 3, str. 75-78.

[72] S. Rac, *Feljtoni.* Nav. dj., str. 26.

Hrvatska prosvjeta bila je glasilo hrvatskih katoličkih intelektualaca u međuratnom razdoblju, a njezin stvarni /glavni/ urednik bio je profesor Ljubomir Maraković, koji je tada slovio u Hrvatskoj kao ponajbolji poznavatelj hrvatske i stranih književnosti. Maraković je tiskanjem priloga Stanka Raca jasno prepoznao vrijednost njegova raspravljanja.

Mnogobrojni su hrvatski komentatori *Božanstvene komedije*, a među njima Stanko Rac je posebno izvoran. On se u godinama prije II. svjetskog rata započeo baviti Danteom zadivljen njegovim svestranim znanjem. „Autor *Božanstvene Komedije* uvodi nas u najdublje izvore srednjevjekovne mistike… Poslije Biblijske Objave nitko se nije toliko dotaknuo prave, sakrivene istine kao Dante i njegovi uzori… Dante je bio veći realist od svih svojih komentatora. Ništa nije napisao bez smisla, niti se bez duboka razloga upuštao u apstraktne matematičke kombinacije. Jedini cilj bila mu je istina, poznavanje prirodne stvarnosti i njezina božanskog podrijetla. Sigurno je, da su ga u njegovu radu vodili najviši motivi, pa ipak je napisao stihove, koji su stoljećima zbunjivali učenjake, vabeći ih na krivi put. Razlog je prilično jednostavan. Dante je pisao za odabrane umove, pretpostavljajući općenitu inteligenciju, koju gotovo ne možemo zamisliti u današnje doba. Izvrsno upućen u sve znanstvene discipline, stvorio je do danas najsavršeniju sintezu teologije, umjetnosti, historije, matematike i svih prirodnih znanosti. Pri tom valja naročito podcrtati važnost astronomije. Brojni slikoviti prikazi vremena dokazuju nam, da je Dante bio neobičan poznavalac svemirskih pojava i gibanja zvijezda.“[73]

S. Rac se posebno bavio istraživanjem značenja brojeva u Danteovu djelu i tom smislu traženjem Danteovih tragova u Hrvatskoj. „Detaljnim istraživanjem hrvatske crkvene prošlosti otkrio sam

---

[73] S. Rac, *Danteovi argumenti u Hrvatskoj.* Hrvatska prosvjeta, XXVI/1939, 7-8, str. 221-223.

vezu, što postoji između naših srednjevjekovnih građevina u Moslavačkoj gori i tajanstvenih Danteovih riječi o svetosti broja devet. Poslije dugotrajnog rada došao sam do zaključka, da Beatrice ne može biti drugo, nego ideja o Božanskoj Inteligenciji, koja upravlja nebeskim Oltarom, prilično sitnom i za nas nevidljivom skupinom zvijezda na južnom nebu. Simboličko značenje tih zvijezda odrazuje se u planovima naših davnih arhitekta. Ne podnoseći nabačene i slabo dokumentirane tvrdnje, osjetio sam potrebu, da ove pojave temeljito istražim, to više, što se ovdje radi o očitoj vezi Danteovih misli i naše hrvatske prošlosti, a možemo sasvim pouzdano reći – i sadašnjosti… Kulminacija zviježđa Oltar započinje sedamdeset dana prije suncostaje, a svršava uoči najkraćeg dana u godini. Isto razdoblje očituje se u podjeli kršćanskih blagdana počevši od Uzvišenja sv. Križa do prikazanja Bogorodice u hramu, Bezgrešnog Začeća i Božića. Pojedini vremenski razmaci iznose 68 (4 x 17), 85 (5 x 17) i 102 (6 x 17) dana. Prikaz Bogorodice slavi se 21. studenoga, 68 dana poslije Križeva ili 34 dana prije Božića… Alegorijsko značenje ovih brojeva prikazano je u našim srednjevjekovnim crkvama pokraj ishodišta geografskih mjerenja Hrvatske i Slavonije… Vremenski razmaci među pojedinim blagdanima podijeljeni su u skladu s biblijskom simbolikom brojeva, koju je teoretski, s teološkog stajališta analizirao francuski dominikanac o. Mandonnet. Nastavljajući njegov rad s realnim istraživanjima dolazimo do savršene jasnoće i upravo neshvatljive logike, što veže podjelu kršćanskog kalendara sa zakonima općenitog reda. Osnovni elementi tog reda izraženi su u blagdanima Spasitelja, Bogorodice i sv. Ivana Krstitelja. Najljepši historijski primjer ovog mističnog jedinstva nalazimo u Danteovu gradu, Firenci. Drugi, manje poznati, no jednako značajni dokaz postoji u Hrvatskoj… Oltar je sveta zvijezda žetve, nebeski simbol kruha i Božjega blagoslova, koji dolazi na zemlju u vrijeme najjačeg sunca… U Svetoj Zemlji pojavljuju se zvijezde jedan sat ranije nego kod nas. U proljeće vidi se Oltar po

jutrima, a u jesen po večerima. Potpuno iščezava u rujnu, dok iznova ne zasja pred Blagovijest. Sitne njegove zvijezde predstraža su suncu, svjedoci velikih sunčanih krugova, najpouzdaniji glasnici ekvinocija i najduljeg dana. Samo zimi ih zamjenjuju tri zvijezde Oriona, koje je Dante opjevao u Luciji… Glavni komentari slažu se u tom, da je Lucija simbol Providnosti, ali ne vide njezinu prirodnu sliku. Tri jednake i najpravilnije smještene zvijezde putuju po nebeskom ekvatoru, ili – kako su govorili u srednjem vijeku – na granici osmoga neba. U duhu skolastičke filozofije, one su najbliže Prvom Pokretnom (Primum Mobile), jer su njihovi prividni krugovi najveći u svemiru. Njihova ponoćna kulminacija dolazi istodobno sa sredinom podnevne kulminacije Oltara. To se događa na dan sv. Lucije, 13. prosinca. Luce (lat. *lux*) znači svjetlost. Prva je službenica Bogorodice u Danteovu *Raju* alegorija rasvjetljujuće milosti, dok je 'Gospođa od spasa' milost, koja djeluje na zemlji. Teološki značaj Beatrice i Lucije istodobno uključuje i filozofske ili prirodne istine… Najveća tajna naše zemlje zabilježena je u zviježđu Oltar i njegovu odnosu prema suncu… Prije kršćanstva i poganskog Rima važio je haldejski i grčki krug s polumjerom od 9 x 99 milja. Prema njemu je Dante izračunao veličinu podzemnog svijeta, koncentričnu udaljenost zlih jaruga i paklenog predvorja, gdje se nalaze znameniti stihovi svjedočanstva o Božanskoj snazi i kraljevskoj Mudrosti… Broj dva je s prirodno-astrološkog stajališta faktor pokreta. Autor *Božanstvene Komedije* definirao ga je slijedećim riječima: *'Che per lo due s' intende il movimento locale, lo quale e da un punto a un altro di necessità* '(*Convivio*, II. c. XIV.)… Jedanaest je relativna težina srebra i astrološki broj Mjeseca. Pjesnik ga je uzeo za mjeru paklenih bolgova (zlih jaruga), odredivši njim pravilnost i veličinu podzemnog svijeta… Realnost njegova djela veća je od svih mogućnosti, koje su mu komentari stoljećima pripisivali. Ona je toliko istinita, da može poslužiti kao polazna baza suvremenim geognostičkim i historijskim istraživa-

njima. Štaviše, ona nadilazi znanost, pružajući čovjeku utjehu o božanskom podrijetlu svega što postoji, jer sadrži nepobitne argumente o djelu, gdje su 'stavili ruku i nebo i zemlja'."[74]

Pristup S. Raca Danteu, a posebno njegovom shvaćanju smisla problematike brojeva u *Božanstvenoj komediji* podliježe kritičkom znanstvenom vrednovanju, ali se ne može zanemariti. „*Ne postoji i ne može postojati broj po sebi*. Postoji više svjetova brojeva, budući da postoji više kultura. Nalazimo indijski, arapski, antički, zapadni tip matematičkog mišljenja, i time tip broja, a svaki je iz temelja nešto vlastito i jedinstveno, svaki je izraz nekoga drugog osjećaja svijeta, simbol nekog i znanstveno točno ograničenog važenja, princip reda postalog, u kojemu se ogleda najdublja bit jedne jedine a ne neke druge duše, one koja je središte upravo te i nijedne druge kulture… Kad se u krugu pitagorovaca oko 540. došlo do spoznaje da je *broj bit svih stvari*, tada nije 'napravljen korak naprijed u razvoju matematike', nego je iz dubine antičkog dušastva (Seelentum) nastala potpuno nova matematika, kao samosvjesna teorija, pošto se duže vrijeme najavljivala u postavljanju metafizičkih pitanja i u umjetničkim oblikovnim stremljenjima."[75]

Stanko Rac nije mnogo objavljivao *u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.*[76] „Rat nas je stavio u tešku situaciju… Na starodrevnom raskršću cesta prolazile su vojska za vojskom. Mnogo smo imali brige; situacija je katkad bila vrlo opasna i teška."[77]

---

74 S. Rac, *Danteovi argumenti u Hrvatskoj.* Nav. dj., str. 219-220, 222-224, 226.

75 Oswald Spengler, *O smislu brojeva*. U knjizi: *Propast Zapada*. Sv. 1. Demetra, Zagreb, 1988, str. 85, 89.

76 Zanimljivi su iz ratnog razdoblja sljedeći prilozi S. Raca: „*La Dotta Preteča hrvatskog sveučilišta.* Hrvatski narod, III/1941, broj 184, str. 9.; *Hrvatska prošteništa Majke Božje*. Hrvatska straža /Kalendar/, 1942, str. 95-103.

77 S. Rac, *Feljtoni.* Nav. dj., str. 28.

O Stanku Racu, poslije Drugoga svjetskog rata, znalo se samo za neka njegova izdanja. „Vlastitim kemičkim ciklostilom izdao pisac Stanko Rac“ sljedeće: *Čudo sa Garića*. Kloštar Ivanić, 1964, str. 56; *Kraj Gotskih zidina.* Kloštar Ivanić, 1964, str. 63.; *U sjeni pobožnih stoljeća*. Kloštar Ivanić, 1965, str. 51; *Hrvatski meteori.* Kloštar Ivanić, 1965, str. 51; *O starom Zagrebu*. Kloštar Ivanić, 1967, str. 54; *Feljtoni.* Kloštar Ivanić, 1968, str. 49; *Ivaničke perspektive.* Kloštar Ivanić, 1969, str. 70; *Vidici sa Gvozda*. Kloštar Ivanić, 1970, str. 51; *Pjesma otkrivenja*. Kloštar Ivanić, 1970, str. 50. Autor je navedena izdanja uglavnom potpisivao kao „privatni nastavnik“.

Stanku Racu je poslije rata priznat status hrvatskog književnika i tako je mogao ostvariti - desetak godina prije smrti - primanje veoma male mirovine.

Rac je bio blizak s Alojzijem Stepincem, a u Kloštar Ivaniću bio je poznat kao osoba uzornog katoličkog vjernika. On je u rodnom mjestu: podučavao učenike, pisao, slikao, vodio osobnu privatnu galeriju slika, a za preživjeti prodavao je i jabuke iz svoje okućnice. Interes za Danteovu *Božanstvenu komediju* trajno je postojao u Raca do kraja njegova života.

Stanko Rac živio je u Kloštar Ivaniću, neoženjen, sa sestrom Darinkom, koja je umrla ubrzo poslije njega. S. Racu više godina prije smrti mnogo je i potpuno nesebično pomagao dipl. ing. Ivica Novosel.

Rac je u pisanoj oporuci dio imovine ostavio g. I. Novoselu, a ostalo Nadbiskupiji Katoličke crkve u Zagrebu.

Stanko Rac umro je u Kloštar Ivaniću 6. X. 1979. godine.

Ivan Mužić

Sadržaj